

3 ок. 1

БП

1247*

6382

И
А
Л
А
Д
Н
Я
К



Б-10 Бр. Аз.

302.1
6382

Пролетары ўсіх краёў, злучайцеся!

2043р

МАЛАДНЯК

Штомесячная літаратурна-мастацкая
і грамадзка - політычная часопісь
Цэнтральнага Бюро Ўсебеларускага
аб'яднання поэтаў і пісьменьнікаў
„Маладняк“



— Пад рэдакцыяй —
М. ЧАРОТА, М. ЗАРЭЦКАГА, Ал. ДУДАРА

Год выдання чацьверты

Сшытак дзевяты
ЛІСТАПАД

ВЫДАЊНЕ ЦБ „МАЛАДНЯКА“
М Е Н С К—1926



Ад рэдакцыі

З гэтага нумару часопісь „Маладняк“ пачынае выходзіць, як орган Усебеларускага аб'яднання поэтаў і пісьменьнікаў „Маладняк“. Як і раней, перад часопісьсю стаяць дзве асноўныя задачы:

1) Разьвіцьцё і ўдасканаленьне рэволюцыйнае беларускае літаратуры, накіроўваньне яе на шлях паступовага пашырэння і ўзмацненьня элемэнтаў пролетарскае ідэолёгіі;

2) Абслугоўваньне шырокага гарадзкага і вясковага актыву, партыйцаў, комсамольцаў, настаўніцтва, студэнцтва і г. д. з боку асьвятленьня пытаньняў бягучага політычнага і эканамічнага жыцьця, чарговых задач культурнага будаўніцтва, а таксама з боку азнаямленьня з тэорэтычнымі пытаньнямі марксызму і ленінізму, з гісторыяй рэволюцыйнага руху і г. д.

У выкананьні пастаўленых прад часопісьсю задач рэдакцыя спадзяецца на падтрыманьне самых чытачоў праз шырокае супрацоўніцтва ў часопісі шляхам прысылкі адпаведных матэрыялаў, а таксама праз папулярызацыю часопісі ў шырокіх колах грамадства, праз пашырэнне падпіскі.

Некаторымі організацыйнымі мерапрыемствамі, праведзенымі рэдакцыяй, як значнае (на 33 проц.) зьніжэньне падпісной платы, устанаўленьне рэгулярнага штомесячнага выхаду, абвяшчэньне ільготнай падпіскі праз газэты і г. д., будзе, бязумоўна, пашыраны шлях праніканьня „Маладняка“ ў шырокія масы.

Рэдакцыя спадзяецца, што, як і раней, часопісь будзе гуртаваць вакол сябе шырокія масы чытачоў і нязьменна будзе дбаць аб палепшаньні зьместу і тэхнічным удасканаленьні часопісі.

Ад Усебеларускага аб'яднання поэтаў і пісьменьнікаў „Маладняк“

I

Тры гады таму назад утварылася першае на Беларусі аб'яднаньне поэтаў і пісьменьнікаў „Маладняк“. Гэтае аб'яднаньне, увабраўшы ў сябе ўсю літаратурную моладзь, усіх поэтаў і пісьменьнікаў, выкліканых да творчае працы з рабочых і сялянскіх мас Кастрычнікавай рэвалюцыяй, зрабілася асяродкам, кузьняй рэвалюцыйнае беларускае літаратуры. Таму гісторыя „Маладняка“ — гэта ёсьць гісторыя нараджэньня і росту новае беларускае літаратуры паслякастрычнікавае пары.

Утварэньне „Маладняка“ і першы пэрыод яго існаваньня можна назваць пэрыодам літаратурнае рэвалюцыі, адным з момантаў перанясеньня ў сфэры ідэолёгіі тае непасрэднае барацьбы, якую ў політычных і эканамічных сфэрах вялі рабочыя і сяляне Беларусі ў эпоху ваеннага кунізму. Маладая літаратура, працягая рэвалюцыйна-клясавай сьведомасьцю, поўная жывых адгалоскаў Кастрычнікавае завірухі, дала адкрыты бой рэшткам нацыянальна-народніцкіх традыцый пісьменьнікаў-адраджэнцаў, традыцый, у васноўным страціўшых ужо пад сабою цвёрдую глебу. Гэта быў бой за канчатковае ўкараненьне ў сьвет літаратурнага мастацтва політычнае ідэолёгіі пролетарыяту.

Гэты пэрыод барацьбы характарызаваўся для „Маладняка“ наступным:

а) з боку арганізацыйнага—

захапленьне арганізацыйнымі мэтамі, масавае павялічэньне ліку сяброў „Маладняка“ за кошт рабоча-сялянскае моладзі (агульны склад „Маладняка“ дасягаў 500 чал.), масавае адчыненне філій і гурткоў, правядзеньне шырокай вуснай агітацыі ў выглядзе публічных выступленьняў, дыспутаў літвечароў і г. д., масавае друкаваньне маладнякоўскіх твораў;

б) з боку ідэйнага зьместу творчасці—

пераважнасьць грамадзкіх мотиваў, блізкасьць твораў да тыпу гэтак званае „політычнае поэзіі“, багацьце мотиваў захапленьня барацьбой і пабздай—гэтак званая „бурапена“ і г. д.;

в) з боку формальна-мастацкага—

нядбаласьць у мастацкай апрацоўцы твораў, тэматычная беднасьць, слабасьць сюжэтнай конструкцыі, абсалютная пераважнасьць лірыкі перад эпосам і драмай, пагоня за эфэктным і экстравагантным, адмаўленьне на словах ад формальнае спадчыны клясычнае літаратуры і інш.

За гэты першы пэрыод свайго жыцьця і барацьбы „Маладняк“ зрабіў два вялікіх і важных дасягненьні: з аднаго боку, ён „політычна“ заваяваў сабе домінуючы стан у беларускай літаратуры, умацаваў у ёй свае рэвалюцыйна-новатарскія ідэі; з другога боку, ён выпрацаваў мэтоды шырокае літаратурна-грамадзкае працы, дасягнуўшы нябывалае блізкасьці ў лучнасьці пісьменьніка з чытачом, пашырыўшы магчымасьць выяўленьня творчых сіл таленавітым выхадцам з працоўных кляс.

II

Разьвіцьцё і пашырэнне соцыялістычнага будаўніцтва БССР, шырокае сталае разгортваньне будаўніцтва беларускае культуры пад кіраўніцтвам пролетарыяту і куністычнае партыі, а таксама зьвязаная з агульным эаномічным і політычным разьвіцьцём нутраная эвалюцыя ў радох „Маладняка“,—усё гэта прывяло яго да патрэбнасьці некаторай зьмены, паглыбленьня, удасканаленьня мэтодаў працы, увяло яго ў другі пэрыод існаваньня, пачатак якога прыпадае прыблізна на час 1-га Ёсебеларускага Зьезду „Маладняка“ ў лістападзе 1925 г.

Новыя абставіны літаратурнага жыцьця Беларусі, а менавіта: набліжэньне да суб'ектыўнага прызнаньня ідэй пролетарскае культуры старых беларускіх пісьменьнікаў, рост і мастацкае аформленьне значнае часткі пісьменьнікаў-маладнякоўцаў, параўнаўча багаты колькасна і якасна багаж маладнякоўскай прадукцыі, рост культурных запрасаў рабочых і сялянскіх мас,—патрабавалі ад „Маладняка“ рашучага перагрупаваньня сіл, пераходу ад „непасрэднае барацьбы“ да „мірнага

будаўніцтва“, да сур'эзнае ўпартае працы па будаваньні беларускае пролетарскае літаратуры.

Адначасна з гэтым—рост дабрабыту вёскі, узвышэньне актыўнасьці ўсіх пластоў грамадзтва, клясавае распластаньне, як у вёсцы, так і ў горадзе, паставіла перад „Маладняком“ нямінучую пэрспэктыву дыфэрэнцыяцыі, потэнцыяльнае магчымасьці якой былі заключаны ў наліччы розных клясава-психолёгічных формацый сярод „Маладняка“.

Вынікам усяго вышэйдадзенага зьявілася тое, што гэты новы пэрыод у жыцьці „Маладняка“ пачаўся зацяжлівым хваравітым крызісам, які скончыўся выходам з „Маладняка“ часткі поэтаў і пісьменьнікаў і ўтварэньнем новае літаратурнае групы.

Гэты выхад з „Маладняка“ часткі пісьменьнікаў азначаў сабою суб'ектыўна—капітуляцыю перад труднасьцямі перагрупаваньня організацыйных і творчых сіл, перад труднасьцямі пераходу на новыя, больш цяжкія, хоць мо' і больш спакойныя пазыцыі; аб'ектыўна—адыход ад правільнае лініі ў справе будаваньня беларускае пролетарскае літаратуры.

Аб апошнім сьведчыць выстаўленьне, як асноўнай задачы сучаснае літаратуры, „выхаваньне новага чалавека-грамадзяніна, чалавека соцыялістычнае грамады“, што абазначае падмену ясных задач пролетарскае літаратуры, літаратуры пераходнае эпохі дыктатуры пролетарыяту туманымі ідэямі літаратуры па-за клясавае, што, па сутнасьці, абазначае адмаўленьне пролетарскае культуры наогул. У сваім лёгічным разьвіцьці гэта тэорыя прыводзіць да шуканьня такога мастацтва, якое не кіравалася-б „усякімі пабочнымі інтарэсамі і патрэбамі таго ці іншага дня, або тэй ці іншай грамады людзей, якую мастак выражае ў пісьменстве“. Адсюль ужо адзін крок да агалашэньня лёзунгу „мастацтва для мастацтва“.

Бязумоўна, у сувязі з гэтымі тэорэтычнымі мудраваньнямі знаходзяцца і эклектычна-вучнёўскія спробы А. Бабарэкі замяніць марксыцкі погляд на гісторыю, як на барацьбу клясаў, нясуразнай тэорыяй аб „вызваленьні беларускае душы“ (гл. даклад на „Маладнякоўскім зьездзе“).

Пад вышэйпададзенымі пастулатамі выходцаў з „Маладняка“, бязумоўна, хаваецца ліквідатарства, расчараваньне ў справе будаўніцтва беларускае пролетарскае культуры.

Гэта ліквідатарства і расчараваньне мае відочны адбітак як у арганізацыйнай пляцформе новае літаратурнае арганізацыі, так і ў творчасьці яе сяброў.

Арганізацыйныя імкненьні сэцэсыяністых ідуць па лініі адыходу ад літаратурна масавае арганізацыі да вузка-акадэмічнае, да арганізацыі 8—10 „сапраўды таленавітых адзінак“, „не абцяжараных філіямі і гурткамі“. Гэта значыць—ізоляцыя ад мас, замыканьне ў вузкае кола „олімпійскага ўзвышша“. Гэта значыць—арганізацыйнае ліквідатарства.

Што датыча творчасьці вышаўшых з „Маладняка“ пісьменьнікаў, дык у ёй характарным для апошняга часу зьяўляецца тэндэнцыя да мяшчанска-абмежаванага індывідуалізму—то сьлюнява-плакучага (Я. Пушча), то істэрычна-крыклівага (У. Дубоўка), то ахутанага нуднымі туманамі філэзофскага сэнсуалізму (К. Чорны). І тут мы бачым адыход ад размаітых рознакалёрных праяў сучаснасьці, замыканьне ў вузкае кола свайго „высока-мастацкага“ „я“. Гэта ліквідатарства ў творчасьці.

Разглядаючы, такім чынам, факт выхаду са складу аб'яднаньня групы пісьменьнікаў, „Маладняк“ у далейшым лічыць магчымым аказваць таварыскую дапамогу і падтрыманьне новай маладой літаратурнай арганізацыі, аднак, ні на хвіліну ня спыняючы выкрыцьцё яе ўхілаў і памылак як у тэорыі, так і ў творчай практыцы.

III

Уваходзячы ў чацьверты год свайго існаваньня, Усебеларускае аб'яднаньне поэтаў і пісьменьнікаў „Маладняк“ застаецца той-жа моцнай, масавай літаратурнай арганізацыяй, якой была і да гэтага часу. Ускладнёныя варункі працы, пашырэнне і паглыбленьне чарговых задач па будаваньні беларускае пролетарскае літаратуры патрабуюць некаторага перагрупаваньня сіл, некаторае зьмены, рацыяналізацыі мэтодаў працы, але задача цалком застаецца ранейшая—гэта будаўніцтва пролетарскае літаратуры шляхам творчае працы, з аднаго боку, і, з другога, шляхам выяўленьня і арганізацыі літаратурна-мастацкіх сіл з рабочай і сялянскай масы.

У працы па дасягненьні пастаўленай задачы „Маладняк“ надалей будзе грунтавацца на наступных асноўных прынцыпах:

1) „Маладняк“ лічыць, што беларуская пролетарская літаратура ўтвораецца ў процэсе пашырэння і паглыблення агульнага сацыялістычнага будаўніцтва краіны шляхам паступовае, упартае і сьвядомае працы поэтаў і пісьменьнікаў над прысваеньнем клясава-пролетарскай психолёгіі і ідэалёгіі, а таксама шляхам папаўненьня літаратурна-пісьменьніцкіх кадраў з мас беларускага пролетарыяту.

2) „Маладняк“ лічыць, што „толькі дакладным веданьнем культуры, створанай усім разьвіцьцём чалавецтва, толькі перапрацоўкай яе можна будаваць пролетарскую культуру“ (Н. Ленін), а таму ставіць адзін з галоўных і першачарговых задач кожнага маладнякоўца ўпартую працу па сьвядома-крытычнаму аўладаньню культурнымі дасягненьнямі папярэдніх эпох.

3) „Маладняк“ лічыць, што беларуская літаратура, паступова ўспрымаючы ў процэсе свайго разьвіцьця пролетарскі-інтэрнацыянальны зьмест, павінна адначасна разьвіваць і ўдасканалваць самабытную нацыянальную форму, дзеля чаго кожны маладняковец у сваіх формальных шуканьнях павінен перш за ўсё выкарыстоўваць мастацкія багацьці народнае творчасьці і дасягненьні ў гэтай галіне старэйшых беларускіх поэтаў і пісьменьнікаў.

4) „Маладняк“ лічыць, што „кожная пэўная грамадзкая формацыя мае свой пэўны мастацка-літаратурны стыль“ (В. Фрычэ), што эпоха дыктатуры пролетарыяту таксама выпрацуе свой асаблівы стыль або, іначай кажучы, літаратурна-мастацкі кірунак, які, бязумоўна, не ўкладзецца ў вядомыя да гэтага часу кірункі. Таму „Маладняк“ лічыць недарэчным рэглямантаваць той ці іншы з мастацкіх кірункаў папярэдніх эпох і даўчасным яшчэ даваць дэкларацыйнае вызначэньне новаму кірунку, адпавядаючаму сучаснасьці. „Маладняк“ выкарыстоўвае мастацкія спосабы розных літаратурных кірункаў пастолькі, паколькі прыгодны яны, як матэрыял для будаваньня новае літаратуры эпохі дыктатуры пролетарыяту і сацыялістычнага будаўніцтва.

Выходзячы з пададзеных вышэй агульных прынцыпаў, „Маладняк“ высювае на бліжэйшы час наступныя канкрэтныя задачы:

1) Некаторая арганізацыйная перабудова „Маладняка“ на аснове разьмежаваньня літаратурна-творчае і культурна-масавае працы.



2) Узмаценьне працы па падняцьці ўсебаковага культурнага ўзроўню маладнякоўцаў праз пасылку іх у вышэйшыя навучальныя ўстановы, а таксама праз арганізацыю сэмінарыяў і студый пры „Маладняку“.

3) Рашучая барацьба за падняцьце мастацкае якасьці маладнякоўскае прадукцыі, барацьба супроць праніканьня ў гэту прадукцыю твораў макулатурнага значэньня.

4) Арганізацыя сур'ёзнае марксыцкае крытыкі як унутры „Маладняка“, так і ў маштабе ўсяе беларускае літаратуры.

У справе вырашэньня ўсіх вызначаных вышэй задач „Маладняк“, як і раней, будзе працаваць пад непасрэдным кіраўніцтвам Комуністычнае партыі (б) Беларусі, у шчыльнай сувязі з Ленінскім Комуністычным Саюзам Моладзі, пры агульным падтрыманьні ўсіх працоўных БССР.

Цэнтральнае Бюро

Ўсебеларускага аб'яднаньня поэтаў і пісьменьнікаў

„МАЛАДНЯК“.

Чалавек без барады

I

Залатымі лісьцямі дрэў шаптала восень.

Шаптала і ўсьміхалася.

Вецер лёгкім подыхам сарамліва распранаў маладыя бярозкі і любаваўся іх прыгожым станам...

А вузенькаю сьцежкаю, якая пачынаецца ад грэблі і знікае дзесь у лясным гушчары, ідзе чалавек. Твар яго чамусьці пахмурнелы.

Відаць, думка невясёлая апанавала.

А восень—шаптала і ўсьміхалася...

Недзе далёка заяркаў сабака.

Напэўне спудзіў зайца.

Чалавек узняў галаву і толькі тады мяне прыкмеціў... Ён падышоў бліжэй, зняў з плеч стрэльбу і выняў з кішэні люльку.

— Вось кожны раз у гэтым месцы пужаю зайца,— прабурчаў ён сабе пад нос і стаў выкалупліваць з люлькі попел...

Недзе далёка сабака зноў заяркаў.

— Ага, папаў на сьлед... Вось тут і трэба пачакаць—бадай што грэбляю пашпацыруе...

Потым чалавек закурый, сплюнуў тройчы і сеў на пень. Некалькі хвілін цягнулася маўчаньне.

Я ўглядаўся ў далёкую сіль лесу.

— Вось ліханька,—зноў загаварый ён,—напэўне даў стракача ў той вялікі бор... Гавораць—порах чуе... Вось воўк, паганец, на стрэльбу ані-ні... нюх добры мае, шэльма...

— Мана!

Чалавек паглядзеў на мяне.

— Ня йначай з гораду,—сказаў ён сярдзіта.—А мы, вась, верым. Калі бяз стрэльбы ходзіш—воўк і вухам не вядзе...

пад ногі лезе. Ня так даўно аблаву ўчынілі... Траіх прыстукнулі... Як жарабяты!.. Паганы зьвер, і разьвялося—процьма... Перад вайною менш было... А вось зайцы—пайшлі на звод... Калісь, перад вайною, значыць, выйдзеш за гумнішча, калі сьняжок падыліць,—глядзі і зайчык. Прыехаў раз ка мне начальнік... земскі...

Пры гэтых словах чалавек сплюнуў, абцёрся рукавом і змоўк...

— І што было?

— Цьфу! Нячыстага ўспомніў... паганы быў начальнік... А восень шаптала і ўсьміхалася...

Недзе далёка сабака зноў заяхкаў...

Чалавек паглядзеў наўкола, пасья глянуў на мяне, падміргнуў і сказаў:

— Не расьце?!

— Што?

— Ды барада!

— Так. Нешта слаба.

Чалавек ўсьміхнуўся. Але ўсьмешка хутка зьнікла. Твар пахмурнеў.

— Ды і ў самога не барада, а глупства: нібы трава на папары ў сухое лета.

— Была калісь... во-о, барада была!.. А зараз, бачыце, не магу ня толькі сваёй, але нават і чужой... Стрыгу штотыдня...

— Без барады ямчэй, нашто яна!—сказаў я, пазіраючы на яго.

— Яно то так, але няма таей павагі... А барада была... Цяпер да сьмерці насіць ня буду... Такі зарок даў...

— Чаму такі зарок? Як не расьце—ня трэба...

Чалавек злосна перабіў маю гаворку.

— Як не расьце?! Учора жонка стрыгла... Расьце і зараз, ды толькі...

А восень шаптала і ўсьміхалася...

Чалавек пачаў апавядаць пра сваю бараду.

— Вось толькі бараду пабачу—адразу ўспамінаю мінулы час. А, шэльма, земскі начальнік—так і стаіць перад вачыма.

— Вось гэта дзіўна!

— Ды дзіўнага тут мала—балюча робіцца... Падумаць трэба, каб гэтак зьняважыць чалавека... Назваць земскага

шэльмаю—мала... Дык, вось, значыцца, абралі мяне старшынёю, таму што—вёска давярала. Я заўсёды рэзаў праўду... Дзіцяці не пакрыўдзіў... Ну, вось, і старшыня. У воласьці—парадкі. Люблю, значыць, парадак гэтакі. Ды толькі што? Усім-жа не дагодзіш... Напрыклад, судзіш. І той, хто падае на суд, нясе, ну, значыць, парася альбо авечку, і каго судзіш нешта прывалочыць. Быў пісар—спрытны чалавек—на вока кіне і ведае, у які бок накіраваць дазнаньне... Я, значыць, ні пры чым тут... Былі парадкі... Пашана ад начальства. Ого! Я вядомы быў усюды... На паляваньне прыяжджалі і земскі, і вураднік... У воласьці—парадак...

Непадалёку заяккаў сабака, а за поўсотні крокаў ад нас, цераз грэблю, сігануў заяц—і прама ў лес. Мы хапіліся за стрэльбы...

— Во, ліха на цябе!—сказаў мой апавядальнік,—прагаварылі зайца... Але нічога—сабака назад верне, на троп напаў папэўне...

А восень шаптала і ўсьміхалася...

Сабака каля нас заяккаў і пагнаўся ўслед за зайцам...

Мы накіраваліся грэбляю, каб пасья зьвярнуць улева і выйсьці на шырокую паляну...

— Ну, так,—сказаў я,—а далей што было?

— Ага! Дык вось... значыцца, былі парадкі... Адна бяда—пілі гарэлкі шмат. Каго тут вінаваціць? Прыносяць самі людзі—няможна, каб ня выпіць калі, вось, суд ідзе альбо сход які... Ды я яшчэ нічога, а пісар мой—ажно азыс ад п'янства... З гэтага і пачалося. Згубілі судовую справу, што поп за агарод судзіўся з якімсьці чортам... Адным словам, з воласьці карчму зрабілі... Ды больш таго, некі там соцыялісты, як пасья гаварылі, на партрэце цара кукіш намаляваў, пад самым царскім носам... Ну, гэта-ж крымінал!.. А мы і не заўважылі. Якога там чорта, часам тыднямі пілі гэтак, што самі сябе не пазнавалі!.. Вось і прыехаў гэты самы злы дух—ну, значыць, земскі... Калісь на паляваньні быў такім добрым, а то—нібы ён з ланцуга сарваўся... Таксама быў нішто сабе, мусіць, пад мухаю... Вось, кажа, што! Што-ж, кажа, гэта праўленьне валасное ці хлеў для быдла! А пісар п'яны, я таксама ня зусім цьвярозы, дык пісар узяў ды ляпнуў, не паду-

маўшы: „Калі,—кажа,—начальнік сябе лічыць сьвіньнёю ці быком, то можа гэта й хлеў“... Ну й пашло! Пісара ў халодную на трое сутак, а мне...

Чалавек махнуў рукою, уздыхнуў...

Я адчуваў, што гэты чалавек сваім апавяданьнем пра мінулае нагнаў на сябе смутак. Ён ніяк ня мог супакойна сказаць аб тым, чаму ён без барады і гэтак яе ня любіць. А мяне гэта зацікавіла. Ён-жа маўчаў, нібы стараўся нешта прыпомніць альбо сіліўся забыць аб гэтым назаўсёды... Я не сьцярапеў, пакуль ён будзе думаць, і запытаў:

— Ну, а табе што зрабіў?

— Мне?.. Балюча ўспамінаць... Вось, бачыш? Без барады... Паганы земскі быў і шэльма, якой і сьвет ня бачыў. Калі прытупнуў ды закрычаў: „Ідзі к сталу!“ Я падышоў. „Стань, кажа, на калені і бараду кладзі на стол“. А барада была... Во-о! чужь не па самы пояс... Ну, значыць, палажыў я бараду на стол, а ён узяў сіргуч, запаліў яго ды давай капаць на бараду... А барада—во-о! А пасья паганец узяў пячатку ды бараду к сталу і прыпчаатаў... Вось, кажа, пастой так, суткі. А ўстанеш—за ўзлом казённай пяці ў астрог сядзеш. Сказаў, а сам на коні і—гайда! Паехаў...

Я ня мог утрымацца ад сьмеху. Але сьмех спыніў прамоўцу і паморшчыў яго лоб.

— А мне было не да сьмеху, як суткі прастаяў. Ня сесьці і ня легчы. Прынесла жонка полудзень — проста абамлела баба, галосіць нада мною, а мне ўстаць няможна. А рэзаць бараду шкода, ды яшчэ пячатку казённую як-небудзь панарушыш—астрог... Пачаў народ зьбірацца. Ём жарты, рогат, а мне вачэй няма куды падзець. Падумаў толькі! Каму гэтка зьявага? Мне? Таму, хто вока не запарушыў нікому!.. Так, значыцца, я суткі й прастаяў. Назаўтра прыехаў земскі, пячатку зняў. Я загуменьямі да хаты—сьмяюцца людзі. На вуліцу ня выйсьці. Кожны стары і малы на бараду пальцам тыча. Вось і рашыў абстрыгчы... А старшынства — пакінуў у той-жа дзень... Я чалавек сумленны і над сабою кпіны строіць нікому не дазволю...

Недзе далёка-далёка яхкаў сабака...

А восень шаптала і ўсьміхалася...

Я разьвітаўся з чалавекам без барады і пашыбаваў цераз паляну ў лясок. Там знаходзіліся лісіныя норы.

— Зьвярнеце лявей—бліжэй будзе!—гукнуў мне чалавек без барады, а сам з пахіленай галавою застаўся стаяць на паляне...

А восень шаптала залатымі лісьцямі дрэў...

Восень шаптала і ўсьміхалася...

II

Горад. Раніца гудкамі фабрык і заводаў абудзіла рабочыя кварталы... Вуліца загрузацела фурманкамі, зашумела аўтамабілямі і аўтобусамі.

Установы засакаталі машынкамі. Дзелаводы забегалі ад стала к сталу.

У габінэце аднаго наркамату сядзеў чалавек з барадою...

Барада чорная, шырокая. Вусы апушчаны ўніз. Калі гэты чалавек гаварыў—вусы апускаліся яшчэ ніжэй і закрывалі рот.

Чалавек з барадою быў злосны. Але злосьць была дзесьці захавана. Ён з кожным стараўся гаварыць ласкава. Чалавек з барадою хацеў быць добрым.

Вуліца грукацела хурманкамі, шумела аўтамабілямі і аўтобусамі...

Установы сакаталі машынкамі...

Машыністка Зоська напудрыла свой востранькі носік і, схіліўшы галаву за машынку, падмазала губы. Яна паволі падышла да габінэту начальніка і нясьмела пастукала ў дзьверы...

— Ага!—сказаў чалавек з барадою...

— Сказалі друкаваць даклад?

— Даклад?! Хе-хе! Ня маю зараз часу—увечары.

— Увечары? Вось гэта лепей...

На шчоках Зоські—ружовенькія плямы...

Ускочыў сакратар бяз стуку... Зоська вышла.

— Вас хоча бачыць якісьці чалавек. Відаць, прыехаў з вёскі па некай справе.

— Няхай заходзіць.

У габінэт зайшоў чалавек без барады...

— Я да вас, таварыш начальнік. Ад грамады — наконта лесу...

— Ну, што?

— Сякуць сяляне бяз ладу... Больш глумяць... Я вартаўнік... Абшар вучастку занадта ўжо вялікі, ня справіцца сачыць...

— Сякуць? Ах, чэрці...

Чалавек з барадою ўспомніў, што яму трэба быць ласкавым...

— А ці яны ня ведаюць, што за парубку лесу строга судзяць?

— Ды ведаюць... Вось і сякуць уночы—ніяк ня зловіш...

— Ах ліха ім! Вось дзе народ—усё ім мала...

Чалавек з барадою ўстаў з крэсла, разгладзіў бараду і прайшоўся па габінеце.

Чалавека без барады ўсяго затрэсла... Ні таму, што на бараду зірнуў з агідай. Але паходка, рост і манеры начальніка яму некага напаміналі... Начальнік чуць-чуць кульгаў...

— Дзе я з ім спатыкаўся?—думаў чалавек без барады...

Начальнік раптам стукнуў кулаком па сталю і закрычаў:

— Скажы, якая вёска сячэ самапраўна лес?!

— Вёска? Зялёны Гал...

— Зялёны Гал?!

— Так, таварыш...

— Гм... А ты адкуль?

— Тамтэйшы... Ё дзед спрэкувеку жыў там...

— А Капусту Максіма ведаеш?

— Ды гэта-ж я!.. А скуль таварыш мяне знае?

Ё Максім прыкмеціў, як задрыжэў начальнік і павярнуўся тварам да акна.

Вуліца грукацела хурманкамі, шумела аўтамабілямі і аўтобусамі...

Установы сакаталі машынкамі.

— Мне таксама ваш твар знаёмы...

Але чалавек з барадою маўчаў...

„Спазнаў“, мільганула ў яго галаве.

Пасьля ён павярнуўся да Максіма і загаварыў ласкавым голасам:

— Я помню цябе, Максім, з барадою... Тады ты быў старшынёю... Хе-хе-хе!..

Максіму было не да сьмеху. Ён апазнаў.

— Здаецца... пан земскі начальнік?!

— Што?!

— ?!

Увайшаў сакратар з грудаяю папер на подпіс.

Максім, як абліты варам, выскачыў з габінэту...

— Глядзі, брыда! Ён і цяпер начальнік!.. А бараду якую адгадаваў?! А я без барады!..

І ўспомніў Максім Капуста сваю бараду. Успомніў, як ён быў старшынёю і езьдзіў з гэтым самым начальнікам на паляванне, як патом правініўся і стаяў каля стала з прыпятаная барадою за тое, што нехта зьняважыў царскі партрэт і наогул за непарадкі ў воласьці... Але ўспомніў ён як гэты самы земскі начальнік мужыкоў судзіў за тое, што зьневажаў пана і часам коні пасьцілі на сэрвітутных сенажацях... І вырвалася з грудзей Максіма:

— Ну, не дарую! Скажэце, дзе можна бачыць самога камісара?!

А вечарам у гэты самы дзень—вуліца грукацела хурманкамі, шумела аўтамабілямі і аўтобусамі...

Установы не сакаталі машынкамі...

У габінэце чалавека з барадою таксама было ціха... Перад ім ляжалі лісты паперы, сьпісанья дробнымі літарамі. За машынкаю сядзела машыністка.

— Сягоньня друкаваць ня будзем.

— Чаму?—сказала машыністка Зоська...

— Штось адчуваю сябе дрэнна.

— Я так і ведала. Мы вечарам ніколі ня друкуем, а...

На гэтым Зоська змоўкла і падышла да начальніка. Ён узяў яе абедзьве рукі, палажыў сабе на плечы і пачаў пяшчотна гладзіць...

— Чаму вы гэтакі сумны?..

— Нічога... так...

Начальнік пацягнуўся і абняў Зоську за шыю...

На шчоках Зоські—ружовыя плямачкі.

Электрычнасьць патухла...

Сьвятло вулічнага ліхтара пазірала ў вакно і ўсьміхалася...

На сьцяне габінэту начальніка—два чорныя сілуэты...

Сілуэты ня рухаліся...

Машынка не сакатала.

А ў гэты самы час чалавек без барады ехаў у цягніку дахаты.

Ён моўчкі пэхкаліў люльку і пазіраў на іскры ад паравоза, што бліскучымі сьняжынкамі віліся за вакном.

Чалавек задрамаў. І сьніцца яму, што ён назначан вялікім начальнікам, а да яго прыяжджае чалавек з барадою, якога ён сёння спатыкаў і апазнаў, былы земскі... Максім тут-жа загадаў прыпчатаць яго бараду к свайму сталу і крыкнуў: „Ага!“

Цягнік супыніўся. Максім праснуўся.

Перад ім сядзеў стары барадаты яўрэй і нешта бубніў сабе пад нос...

— Вось, нячыстая, з галавы ня выходзіць. Нават прысьніўся, ліха на яго!

— У цягніку бачыць сон—гэта ня кепска!—сказаў стары яўрэй і стаў укладацца спаць...

Максім абалёўся локцем на вакно і пачаў выказваць сваё абурэньне суседу-спадарожніку.

— І ёсьць-жа на сьвеце людзі, нібы збродная жывёла: выгані з аўса—яна ў ячмень, выгані з ячменю—яна ў канюшыну... Абы толькі не пасьціся там, дзе ёй можна, абы шкоду рабіць... Ды гаспадар убачыць усё роўна і лупню дасьць... Ой, дасьць!..

— Хто ня хоча смачна есьці?!—сказаў дрэмлючы яўрэй.

— Смачна есьці! Няхай-бы сабе еў смачна, але са свайго карыта, а ня з чужога... Ведай сваё месца...

Хутка ўсе пасажыры захрапі ў рытм стуку калёс...

Горад таксама паволі засыпаў...

Чалавек з барадою шпарка ішоў па цёмнаму завулку. Ён зірнуў на цень барады, які на два крокі сунуўся ўперадзе яго і ўспомніў бараду Максіма... Успомніў мінулае...

Прышоўшы дахаты, ён доўга ня мог уснуць.

Назаўтра раней звычайнага прышоў на службу. З усімі прывітаўся...

У Зоські на шчоках—ружовыя плямачкі...

На вуліцы грукацелі хурманкі, шумелі аўтамабілі і аўтобусы...

Установы сакаталі машынкамі...

— Вас прасіў камісар зайсьці да яго,—сказаў сакратар, даючы падпісваць паперы...

Начальнік нічога не сказаў. Толькі пяро заскрыпела гучней.

У пакой камісара начальнік увайшоў нясьмела і моўчкі працягнуў руку...

— Садзецеся!..

Начальнік сеў і закурыў цыгарку...

— Я ніколі не чакаў, што вы скрыеце сваё мінулае... Цяпер мне зразумела, усё зразумела, зразумелы ўсе тыя жа-лабы, што паступаюць на вас за неправіловае разьмерка-ваньне лесу.

І чалавек з барадою маўчаў...

Ён нэрвова курыў цыгарку. Камісар спакойна ўстаў з крэсла і сказаў:

— Прызнайцеся!..

У чалавека з барадою рукі задрыжэлі і ён ткнуў у рот цыгарку гарачым канцом...

На вуліцы грукацелі хурманкі, шумелі аўтамабілі і аўтобусы...

Установы сакаталі машынкамі...

А праз тры месяцы быў суд.

На судзе чалавек з барадою трымаў сябе паважна...

Сьведкамі—грамада сялян. Шэрыя сьвіткі. У лапцях. Ня могуць дачакацца, каб пабачыць падсуднага.

— Устаць! Суд ідзе!..

— Гэта ня ён! ня ён!—нясецца па ўсёй салі.

Галоўнаю сьведкаю Максім Капушта. Ён усім прысутным ніяк ня можа даказаць, што падсудны той самы земскі началь-нік, які прыпячатваў яму бараду і глуміўся над сялянамі...

— Таварышы судзьдзі! Дазвольце абстрыгчы яму бараду, тады спазнаюць... Мне, іменна мне, дазвольце...

Суд мусіў згадзіцца і на гэта, каб толькі сяляне самі апазналі...

Максім маланкаю састрыг бараду падсуднаму...

— Го-го-го!..—пакацілася па ўсёй салі...

— Ён! Той самы!.. Го-го-го!..

Перад судзьдзімі і грамадою сьведак стаяў чалавек без барады...



— Го-го-го!.. Ён, ён!..

Чалавек без барады маўчаў...

На вуліцы грукацелі хурманкі, шумелі аўтамабілі і аўтобусы...

Установы сакаталі машынкамі...

Чалавек без барады маўчаў...

III

Залатымі лісьцямі дрэў шаптала восень. Шаптала і ўсьміхалася.

Вецер лёгкім подыхам саромліва распранаў маладыя бярозкі і любаваўся іх прыгожым станам...

Я люблю восень, нашу залатую восень...

Люблю са стрэльбаю за плячыма стаяць на паляне, усыпанай лісьцямі, і чакаць пакуль ня выскачыць шэравокі заяц, каб палюбавацца на палянцу.

Сягонья, як ніколі, было прыгожа. Сумная мэлёдыя ветру вызывала ў мяне ўсьмешку...

Непадалёку заяркаў сабака...

І вось—заяц! Нясецца праз палянцу.

Я выстраліў—асечка.

А восень шаптала і ўсьміхалася...

Ускінуўшы за плечы стрэльбу, я пайшоў па незнаёмай мне лясной дарожцы... Над галавою залопала крыльямі сава, а дзесь паводдаль стукаў дзятлік.

Калі мінуў я лес і перайшоў маленькую палянку, пабачыў хату... Наўкола—частакол. А пад страхою вісеў цюцён-самасейка на жэрдачках. Пучочки маку і невядомай мне травы.

Яшчэ на дварэ мяне сустрэў мужчына, гадоў так пяць-дзясат. З шырокаю сіваю барадою...

— А!.. Зноў у нашы краі!.. Калісьці спатыкаў вас на паляваньні... Хіба забыліся?!

Здавалася, што першы раз бачу гэтага чалавека.

— Заходзьце да мяне! Будзьце ласкавы! Я—лясьнік тутэйшы.

У хаце лясьніка было прыбрана. Чарнавокая дзяўчынка, гадоў пятнаццаць, стаяла каля печы і здзіўлена глядзела на мяне.

— Ну, старая, пагрэцца чалавеку трэба!..

І жонка лясніка зарухалася каля місак.

— Даўно былі ў нашых краёх... Вось, надоечы, таксама з гораду прыяжджалі на паляванне... Да мяне зайшлі. Ну, пасья былі ў вёсцы. Народ тут няпісьменны, але жыве нічога. Няможна сказаць дрэнна... Вось гэтыя пасёлкі—штука добрая, што гаварыць. Ды толькі цяжка мужычку са старога месца зрушыцца. Нястача. Будову новую пастроіць трэба. Старую як крануў, дык парахня толькі застаецца. Прадаць скаціну—у гаспадарцы цяжка... Але нічога!..

Я стараўся прыпомніць, дзе і калі сустракаўся з гэтым чалавекам. Ніяк ня мог.

Падалі перакуску.

Ляснік надзвычайна быў вясёлы і гаманлівы.

— Ну, як? Ці бачылі хоць зайца?..

— Адзін праскочыў.

— Цяпер тут шмат зайцоў. Лісічку таксама можна напаткаць. Толькі на лісічку рана. Сьняжок падыліць, яна як пакачаецца, тады яе шкурка дарагая. Хітры звер лісіца!.. Так, дзічы шмат... Ага! Вось бачыце, цяпер я з барадою... Трэці год нашу...

І мне адразу ўсплыў у памяці чалавек без барады, якога я спатыкаў у гэтым лесе на паляванні...

Мне прыпомнілася яго маўклівасьць і панурацьць, хмуры твар і насуплівыя бровы. Але цяпер перада мною сядзеў чалавек зусім інакшы: вясёлы, жвавы, разгаворлівы і дужа прыветлівы. Чаму такая перамена—я ня мог зразумець...

Калі кончылі перакуску, ляснік падняўся першым.

— Цяпер і я з вамі прайдуся. Страшэнна люблю прыцэліцца і—трах!.. А стрэльба лупіць добра, дармо, што выгляду ня мае.

Калі мы вышлі з хаты, ляснік павёў навокала вокам і сказаў:

— Вось бачыце пасёлкі?

— Так, бачу.

— Маёнтак быў. Адзін пан усім гэтым карыстаўся. А цяпер—батракоў больш двух соцень, ды сялянам прырэзалі ад гэтай-жа зямлі... Вось, таксама люблю зямлю, ды цяжка з ёю,—адмовіўся, калі з братамі прышлося падзяліцца. Маю

паўтары дзесяцінкі каля хаты і досыць... Бульбу сею, капусту... Адно толькі—пэнсія лясніком малая...

Я пастараўся павесці гутарку пра паляванне.

— А вы што, — запытаў ляснік, — таксама любіце са стрэльбаю паблындацца?

— Я? Люблю гэту справу.

— Мінулай зімою — бяляка прыкакошыў. Во вялікі быў, як баран! А ліха на яго, як сядзе на палянцы — не распазнаць, бялюткі нібы сьнег... Але папаўся. Ён гэта выскачыў авёс церабіць, на прыманку, значыцца, а я і шчоўкнуў...

— Ага, — перабіў я лясніка, — дык мы спатыкаліся калісь на паляванні.

— Бачыце, без барады быў я тады, вось не пазналі...

Ляснік паглядзіў бараду і ўсьміхаючыся гаварыў далей:

— Цяпер ня стрыгу, як абстрыг таму чорту, ну, ды земскаму начальніку... А што значыць барада? Запусьціў — ніхто не пазнае... Нават тыя сяляне, якіх па шмат разоў судзіў — ня пазнаюць... А я гэта зьмікіціў у чым тут справа ды і кажу: „Дазвольце, таварышы судзьдзі, яму бародку чыкнуць“... Як чыкнуў — ён, гаспадзін земскі начальнік, нават і бародаўка ля ніжняй губы тая самая, стараражымная... Вось, што значыць чалавек без барады! А хітры, псямаць яго!.. А было гэта так...

І чалавек з барадою пачаў свой сказ пра чалавека, які цяпер быў без барады...

Недзе далека яхкаў сабака...

А восень шаптала і ўсьміхалася...

Я ня прыкмеціў, як падышлі да новага пасёлку...

Каля варот аднаго двара стаяла грамада — хлопцы і дзяўчаты...

Калі мы мінулі пасёлак і схаваліся ў ляску, да нас даяталі гукі вясковай песьні...

Прайшло лета харошае,

Цяпер восень настае,

Траўка ў садзіку пасохла,

Салавейка не пяе...

— Холадна, а вась галёкаюць, — уставіў ляснік у сваё апавяданьне і гаварыў далей...

— Бах! Бах! — раззьяглося каля самага вуха...

Лясьнік так спрытна схваціў з плеч стрэльбу і выпаліў у зайца, што я ня прыкмеціў...

У кроках дваццаці ў кустох ляжаў шарак...

Мы падышлі. Лясьнік пасьвістаў на сабаку і пачаў адразаць лапкі...

— Вось, як бяжыць—ахвота папасьці, а зараз глянеш на ляжачага—неяк шкода... Воўка—на таго з пацехаю пазіраю, калі дрыгае нагамі... таму што зьвер пагань. А заяц...

А восень шаптала і ўсьміхалася.

Вецер лёгкім подыхам сарамліва распранаў маладыя бярозкі і любаваўся іх прыгожым станам...

І чуваць была песня:

Вось цяпер я засталася

Ні дзяўчына, ні ўдава...

Чалавек з барадою стаяў над забітым зайцам і апавядаў пра чалавека без барады...

— Тады судзьдзі мне і дазволілі абстрыгчы яму бараду... Ну, рогат быў—ажно сьцены трасьліся. А з якой прыемнасьцю я стрыгануў, і рука ня дрыгнула: Таму, паганец, калісь над маёй здзекваўся! Вось і адплаціў... Абстрыг ды яму ў кішэню. Захавай, кажу, на памятку... Ён стаіць без барады і маўчыць—пазналі! Во-о рогат быў!..

На гэтым лясьнік скончыў свой сказ.

А калі ў канцы паляваньня пачаў разьвітвацца, ён паглядзіў сваю бараду і сказаў:

— Калі яшчэ спаткаемся, думаю, што мяне пазнаеце—стрыгчы ня буду... А ў вас так і не расьце?

— Не расьце!—адказаў я, і павольнымі крокамі накіраваўся з лесу...

А восень шаптала залатымі лісьцямі дрэў...

Восень шаптала і ўсьміхалася.

Вершы Алеся Гурло

Далёкае паўстала прад вачыма...

Далёкае паўстала прад вачыма,
А блізкае больш стала дарагім.

Бязроўка шле паклон—нібы дзяўчына,
Стуліла рэчка рукі—берагі.

А лес шуміць—шле прывітаньне другу,
А кожны куст прытулак мне дае:
Пазналі вы бяздомка, валацугу,
О, родныя, о, мілыя мае?!

Вось гэта ўсё ня здразіць мне ніколі,
Бо гэта ўсё—аб чым баліць душа.
І вось цяпер, калі цвітуць куколі,
Сябе к маўчаньню нельга прымушаць.

Сьпяваць хачу падобна гэтым клёнам,
Што нада мной раскінулі шатры,
І воблікам чаруюча-зялёным
Завуць мяне, каб сьпеў іх паўтарыць.

Прыпомніў ўсё: што ёсьць і што мінула.
Я рад ўсяму, што можа ўскалыхнуць
І сэрца і душу прыхільна, чула...
Я тут калісь спаткаў адну вясну...

Яна, на жаль, ўжо больш не паўтарыцца,
Яна з жыцьця ўжо выбыла на век.
Але пакуль ёсьць месца сэрцу біцца,
Датуль яе я пешчу ў галаве.

Датуль яна, як каласамі постаць,
Мігнецца будзе дзень і ноч ў вачах,
Пакуль я буду жыць і радавацца росту
І кожны крок жыцьця змаганьнем адзначаць.

Капыль.

У лесе

I

Раскінулі дрэвы даўжэзныя цені,
А лес неўгамонна шуміць і шуміць.
О, лес мой зялёны, мае лятуценьні
У гоман, у шум свой прымі!

Няхай я здалёку, здаюся чужынцам,
Але я цябе не забуду,
Ў кустох тваіх колісь збіраў я ажны,
Суніцы збіраў і грыбы.

Тваёю гамонкай і шумам зялёным
Будзіў я нямала надзей і трывог,
А песьню сваю пра цябе да сягоньня
Я выпеяць ўсё 'шчэ ня змог.

Усё яшчэ песьцяць цяпер, як і колісь,
І шум твой галосны і цень.

І я не забуду, павер мне, ніколі
Пра дзень твой ўчарашні—мой дзень.

Цябе паламала ўжо шмат завіруха,
Ніхто ад яе не ўсьцярог.

Маё тваю радасьць падслухала вуха,
Як стаў на зялёны мурог.

І рад я бясконца, што быць давалося
Ў зялёнай густоце лясной.

Шкада, што ўжо хутка падкрадзецца восень
І новым цябе апране дываном.

Ўжо гэтае сёння адчуць нават можна,
Ўжо бачу, як хвоі згінаюць свой стан,
Ім вецер іначай, ўжо болей трывожна
Пяе гуля-ля, гу-тата.

II

Прышоў сказаць табе апошнія даруй,
Прышоў пачуць знаёмы шэлест падзі.
Мне сумна без цябе, як сумна песьняру
Сьпяваць камусь аб ўласнай сваёй здрадзе.

А толькі я ня здрадзіў табе, не і не—
Я вечна жыў і жыць хачу табою,
Затым вось так і жальба моцна сэрца тне,
Затым не разьвязацца мне з журбою.
Сумую сёньня я, нявесел сёньне ты.
Адкуль такая надышла самота?
Пра ростань і апад пяюць твае лісты,
Мігаючы прыгожай пазалотай.

Шкада мне усяго. Бясконца як шкада
Тваіх лістоў, што шумам будзяць цішу.
Хоць набяру ў запас з сабой туды у даль
З бяроз лістоў, а з хвой і елак—шышак.
Ў трывогі час маёй ці ў час маіх надзей
Сябе ўспамінкам добрым буду цешыць,
А шышкі і лісты прыцісну да срудзей,
Каб быць бліжэй хоць мысьлямі да лесу.

Капыль.

Вершы Паўлюка Труса

Кажуць, нехта блудзіць...

За гарамі зоры
Гаснуць, дагараюць...
Кажуць, нехта блудзіць,
Ці дарог шукае?..
Кажуць, нехта плача...
Кажуць, нехта гіне...
Не сказаўшы й слова
Дарагой краіне.

А дзе-ж вашы песьні?
А дзе-ж ваша радасьць?!
Можа адзьвінела
Жоўтым лістападам?
Можа адшумела
Пад дажджамі ўвосень,
Ці завяла ў полі
Залатым колосьсем?

Кажуць так і гэтак...
Нехта ўжо загінуў.
Дык пастаўце-ж помнік
Ў дарагой краіне!..
Дык пастаўце помнік
Ў любай Беларусі,
Калі толькі сэрца
Крыўдаю ня хлусіць!

Напішэце словы
З недапетаі песьні...

.....
Нехта ўжо загінуў
На зары прадвесня.
За гарою зоры
Гаснуць, дагараюць.
Можа хто і блудзіць,
Ці дарог шукае!

Нашто мне сьмех...

Нашто мне сьмех тваіх вачэй,
Твайго аблічча каляровасьць!
Калі душа баліць яшчэ
Па тэй чарнявай, смуглабровой,—
Нашто мне сьмех тваіх вачэй!..

Майго ты сэрца не кранеш
Сваім халодным пацалункам!..
Ня будуць струны так звінецць...

Ў вянках асьнежаных карункаў,
Ты боль душы не закранеш!..

Не закранеш балючых струн,
І дум асеньніх не разьвееш!..
Хоць словы я табе дару,—
Але ў пялёсткавых завеях
Ты не кранеш балючых струн!..

Душа поэты—плач і сьмех!..
Акорды сэрца—хвалі мора...
Ці можа я з табой ня ўмеў
Любіць вясёласьць і дакоры,—
Ня ўмеў любіць атрутны сьмех!..

Але рабіны за вакном
Аб нейкай тайне мне гавораць?
А думы вяжуцца ў вянок...

І пад усьмешкай сініх зораў
Рабіны шэпчаць за вакном:

— Нашто мне сьмех тваіх вачэй,
Твайго аблічча каляровасьць!..
Калі душа баліць яшчэ
Па тэй чарнявай, смуглабровой,—
Нашто мне сьмех
Тваіх вачэй!..

Ал. Дудар

Верасень

1. Б'ецца ў даліне бяздумнай
вечер асьлізлы і волкі.
Шастае верасень сумны
бронзаю лісьцяў пажоўклых.

Дрэвы, як хмурыя вежы,
шэрыя вежы—званіцы:
сьніцца ім майская сьвежасьць,
сонца ліпнёвае сьніцца;

сьніцца ім белае поле
ў пахкіх істужках пракосаў...
Толькі ня вернуцца болей
званы вясёлкавых кросен!..

Ціха трывожу ў даліне
грубай нагою лісты я...
Дзе-ж гэты сон, што спялі мне
мары мае залатыя?

Дзе-ж яны, цьвёрдыя словы,
вёснаў ружовыя крыльлі?
Посьвіст вятроў верасьнёвых
вусны усьмешкаю крывіць.

Думаюць дрэвы пра сьнежань,
лісьце іх бронзай ільсьніцца...
Сьніцца ім майская сьвежасьць,
золак ліпнёвы ім сьніцца.

2. Вось яны, дні залатыя—
ў колерах шэрых туга.
Ў восені песьня стыне,
ў восені цяжка шагаць...

Ціхае, белае шчасьце—
песьня і бэзавы куст.
Гэта бывае ня часта:
толькі раз на вяку.

Зьвянуць пунсовыя губы,
лісьцем бярозавым зьвянуць...
Моладасьць! Кованы кубак
пеннай красы і жаданьяў.

Моладасьць!.. Песьні ў ёй колькі!
Колькі імкненьняў бадзёрых!..
Жаляць і лгуць адналькава
сінія вочы ці чорныя.

Моладасьць рушыць законы...
Схіліцца старасьці вецьце—
будуць балявыя скроні
ў верасьні сьніць аб леце;
будуць лічыць хвіліны,
годы будзіць залатыя...
Толькі ліпнёвыя плыні
ў восені моўчкі застогнуць!

Зьвянуць чырвоныя губы,
золатам восені зьвянуць.
Моладасьць! Кованы кубак
пеннай красы і жаданьяў.

Міхась Зарэцкі

На чыгунцы

(Апавяданьне)

17-га кастрычніка 1919 г. Яўмен Грак пакінуў вайсковы шпіталь з перахлябанай торбай за каркам і чыстай, звонкай—што арэх—дзеравяшкай на месцы левай нагі. Ён сеў у поезд на грамознай няпрытульнай станцыі, дзе ў шэрым гармідары цёрся брудны жгут чалавечых цел, дзе паветра набракшы было сьлізкім пахам людзкой цеснаты, дзе пахла хваробай і сьмерцю. Пасьля таго вакзальнага змроку весела было дзівавацца ў расчыненыя дзьверы цяплюшкі на сьвежы прастор карагоду палёў і лясоў, на цёплыя далі з восенкім сонцам—рахманым і мяккім.

У восенкім сонцы, у далях веяла чыстым бязьмежам, шырокаю радасьцю. Адтуль улівалася ў сэрца нешта даўнае-даўнае і такое празрыста-пявучае, як пералівы жалейкі.

Поезд ішоў ціха, часамі зусім ледзьве сунуўся. Тады добра відаць было, як, распасьцёршыся ў радаснай млосьці, над рыжым іржэўнікам калыхаліся, плавалі ніткі сівой павучыны. Ён чамусьці ўсё ўспаміналася: дубцаваты ракітавы куст над люстраным Дняпром, жалуды сярод бурага лісьця пад дубам-асілкам, вогнішча й сонца... Такое-ж рахманае, мяккае сонца, як і цяпер. Як кожную восень.

А ў тон успамінку, як пералівы жалейкі, недзе глыбока-глыбока, мо' па жывых струнах поўнага сэрца, церабіў ласкавы, тонкі напеў:

...Пад ракі-і-таю-ю зялё-о-о-най

Салдат ра-а-нены ляжа-аў...

Гэты напеў запаў у Яўменава сэрца з таго незабытнага дня, калі везьлі яго ў вайсковы шпіталь. Тады мітусілася ўсё ў агнёвым, жудасным сьне, а на тым месцы, дзе ляжала нага, няўпынна і грозна расла страшэнная чорная грудка і ціснула, мяла ўсяго, жвала тупым алавяным бодем. Ён тады ў прахонах душнае цемры застрала ярка-чарнявая пляма—твар возніка-

санітара: хвосцікам кручаным вусікі, чорныя вочы, жывыя, як мышкі... І гэта доўгая-доўгая, бясконцая песьня, якая, здаецца, цягнулася колькі гадоў разам з лёскатам парнай казённай павозкі, разам з няўпынным шалам-звонам у вушшу:

...Пад ракі-і-таю-ю зялё-о-о-най

Салдат ра-а-нены ляжа-аў...

Бадай што гэта й помніў толькі Яўмен з таго страшэннага сну, ад якога прачнуўся праз тыдзень бязногі. Але гэты вобраз асеў так глыбока й так моцна, што, мабыць, ніколі ня страціць свае жывое яскравасці.

У цяплюшцы, дзе ехаў Яўмен, было поўна чырвонаармейцаў, між іх укомчылася колькі жанчын у падраных старых лахманох, жанчын, якіх вопратка і цяжкая, хваравітая змора рабіла падобнымі адну да аднай, старымі і цьмянымі, як мочаны лён.

Жанчыны ўсе лапаталі. Адна, што бліжэй да Яўмена, нешта пляла пра сваю гаспадарку, пра беднасьць, пра нейкае гора. Гаворачы, яна раз-за-разам сморгала вуснамі, падбіраючы іх, нібы папраўляла хустку на барадзе. І гэты спакойны рух, разам з глыбака-эпічным, як бульканьне вады, голасам, настойна будзіў пачуцьцё гаспадарскай сямейнасьці, раджаў мімавольную павагу да наўнае прастаты гэтае цьмянае бабы, што прышла ад чорнае злітае потам зямлі, поўнай нямога аўторытэту, поўнай цяжкай, глустай сілы.

Яўмен перакінуў сваю драўляную нагу цераз лаўку і сеў сьпіной да дзвярэй, каб ямчэй было слухаць старую. Пасьля сьветлых прастораў тупа ўшчаміла зрок брудная шэрасць вагона. Здалося,—ня ехаў ён тут, не сядзеў, а скінуўся раптам аднекуль знадворку, з бязьмежжа шырокага, скінуўся і асеў, стуліўся нутром, сцягнуў у клубок думкі-мары, што ўжо разляцеліся былі ў белы сьвет, у далі туманныя.

Ад кіслага паху ў вагоне, ад чалавецкае блізкасьці стала на сэрцы цёпла і цесна, быццам быў не ў вагоне, а недзе дома на печы, або ў цёмнай ёўні, у душнай пары нагрэтага жыта.

Слухаць пачаў ён уважна, солідна, пагаспадарску, дзе-нідзе ўстаўляў свае рэплікі, і, набіраючы ў нутро самадавольнай важнасьці, чакаў толькі трапнага мігу, каб расказаць што самому. Знаў, што ў яго больш, як у іншых, ёсьць аб чым расказаць, што яго гэта права цяпер, што павінны ўсе слу-

хаць з павагай, бо ён інвалід, прайшоў усе фронты, бачыў сьмерць прад сабой ня раз і ня два... І пад уплывам гэтае думкі раставала сэрца ў мяккай давольнасьці, забывалася горкасьць калецтва, пачынаў адчуваць сябе гаспадаром, які зрабіў сваю справу і адпачывае цяпер пасля працы.

А баба цягне сваё без канца. Чырвонаармейцы слухаюць моўчкі, з лёгкім сумам на твары, з маркотай. Ува ўсіх сталасьць, сур'ёзнасьць! Іначай няможна, бо ў словах старой, у нямудрым апавяданьні яе, як у кроплі вады, адбіваецца важнасьць уся, уся сьвятасьць мужыцкага землянога жыцьця.

Не дачакаўшы канца апавяданьня, Яўмен адварнуўся зноў да дзвярэй. Зноў калаўротам бязмежным, рознакалёрным пярэстым радном закруціліся пожны, лясы,—у золаце лісьцяў, у золаце сонца. Тая давольнасьць, што засачылася ў сэрцы, як слухаў старую, цяпер зьлілася з ціхай урачыстасьцю восені і абярнулася ў жывую глыбокую радасьць. Цяпер успомніў усё, што пражыў, што пераціраў, і ўсё здалося так нямінуча-патрэбным, як кожная гаспадарская справа. Бо чуў ён цяпер увесь сьвет сваім родным і блізкім, чуў, што ён гаспадар у гэтым сьвеце, у новым жыцьці, за якое аддаў колькі гадоў маладосьці, аддаў кавалак уласнага цела. І разам з тым пачуў Яўмен вальготнасьць нейкую, лёгкі прастор у душы, калі ўспомніў, што ён ня ведае сам, куды едзе (няма куды ехаць) і не баіцца. Бо гаспадар-жа ён, месца знойдзе сабе, дзе толькі хоча.

Пад хлёсткі, размашысты грукат каткоў паспрабаваў Яўмен уявіць сваю будучыну. І вышла так, што ў ваччу толькі няясныя плямы мігнулі, спляліся, скруціліся і раздаліся сухой пустатой. Стала тады няпрямна Яўмену, што вось агульная ўпэўненасьць ёсьць, а каб што канкрэтнае, яснае, дык—адна пустата. Пачуў Яўмен, што чагось не стае, чагосьці няма ў яго. І перш за ўсё няма каго-небудзь блізкага, роднага. Блізкія ўсе, але трэба бліжэйшы за іншых, свой, пастаянны, а такога няма. Няма нават каму сказаць свае пляны, замеры, няма каму бяз сьпеху, ладам-парадкам выкласьці ўсё, што насіў у душы, што назапасіў за колькі гадоў барацьбы.

А колькі было там усякае-ўсячыны! Эх, каб гэта недзе знайсці спакойны прытулак, ды сесьці ў ціхім, у цёплым, ды зірнуць каб навокал на знаёмае, блізкае, ды і сказаць—спакваля так, памалу...

Каб гэта бачыць у нечых вачох іскрачкі шчырай цікавасці, каб роўны і чысты сьвет адданасьці бачыць у гэтых вачох...

Задумаўся ціха Яўмен, стаў слухаць нутром усім адзіноту сваю, слухаць зьнібенне шчымлівае сэрца. Потым чамусьці цяжка стала сядзець на вачох у людзей, палез праз клумкі, мяшкі і скруціўся ў цёмным цесным прахоне пад шырокім памостам.

II

Прачнуўся Яўмен ад выбуху бурнага рогату. Рогат паўтараўся праз такія прамежкі, якіх было досыць для лютчага спрытнага жарту. Яўмен, зацікавіўшыся, вытырнуў сваю галаву з-пад памосту.

Поезд стаяў. У прахон ад дзвярэй відаць быў няглыбокі цьмяны сьвет надвячорку. Сонца было ня відаць, але адчувалася, што яшчэ недзе лазіць яно па верхавінах дрэў і будынкаў, яшчэ нехаця, дзеля-гадзіся, мажа іх рэзкай, вадзяной сваёй пазалотай.

За дзвярмі мятушыўся адчайны гармідар людзкіх галасоў. Там гвалтавалі, енчылі, плакалі гурмы мяшочнікаў, просячы, дабіваючыся ў вагоны, кідаючыся ад адных расчыненых дзвярэй да другіх. Чырвонаармейцы, зьбіўшыся кучай у дзверы, сустракалі іх сваім д'ябальскім рогатам. Была ім забава дражніцца з абадраным, абшарпаным натоўпам, шырокай патокай наплыўшым на поезд.

Яўмен вылез з-пад полу, праціснуўся бліжэй да дзвярэй. У гэты момант чырвонаармейцы раступіліся і ў вагон адна за адной уляцелі дзве торбы. За імі, з такім-жа самым імпэтам, уляцела дзяўчына, падхопленая некалькімі парамі дужых мужчынскіх рук.

За дзяўчынай усе ад дзвярэй адхлынулі. Усе акружылі яе сярод вагону, сьмяючыся, жартуючы, бесцарамонна хапаючы з відам ацэнкі за далікатныя месцы. Яна адбівалася і тож сьмяялася рэзкім нейкім вісклівым сьмехам, які быў мала падобны на сьмех, а больш на прарэзьлівы энк чалавека ад нечаканага, вострага болю.

Яўмен зірнуў у твар гэтай дзяўчыны. Твар быў страшны сваім дзікім нечалавечым выразам.

Гэта была ўсьмешка... Так, мабыць усьмешка, бо вусны сударгава расцягнуліся праз увесь твар, шырока адкрыўшы белыя, яркія зубы.

Гэта была, бязумоўна, ўсьмешка, бо ўвесь твар быў пабраўся ў зморшчкі, пабраўся нацягнуты неяк, напружана, быццам застыглі гэтыя зморшчкі, быццам так назаўсёды яны застануцца.

А скрозь гэтую дзікую гримасу сьмеху прарываўся страшэнны зьвярыны спалох. Здаецца, задушыла яна яго, сьціснула гэты спалох унутры і трымае, хавае ў усьмешцы, у рогаце, хавае ад гэтых людзей, каб ня было яшчэ горш. Яна ўжо чакае, ужо абракла сябе на нешта страшнае, чаго нават ня можа ўявіць, і сьмехам гэтым хоць трошку ўлашчыць некага хоча, хоць трошку сябе падбадрыць, заспакоіць.

Яшчэ заўважыў Яўмен вочы дзяўчыны, шырока раскрытыя, чорныя. Бегалі яны па бакох, шукалі нечага, а мо' некага, шукалі, мабыць, дапамогі, ратунку. І такі ў гэтых вачох быў боль, адзінота, такі быў горкі адчай, што ў Яўмена страсанулася сэрца ад жалю. Ён кінуўся ў кола хлапцоў і закрычаў несваім, нейкім вузкім, зашчэмленим голасам:

— Што вы... забавуку знайшлі... Ня бачыце—дзеўка крагнулася з памяці... чэрці...

Яго словы пакрыў дубовы раскацісты сьмех. А з сьмеху зьвіўся тонкім фальцэтам нечы насымешлівы голас:

— Абаронца бязногі!.. Аблакат!..

Яўмену сьціснула сэрца, кроў галаву наліла гарачым сьвінцом. Ня помніў ён сам, што было. Кідаўся на некага, нешта крычаў, некага біў... у жалезных абнімках некалькіх мужчын яшчэ біўся ўсё, трапятаўся. Потым заціх, абамлелы ад змory.

І пацішэла тады чамусьці ў вагоне. Гаварылі ў поўголаса ўсе, толькі адзін бурчэў сярдзіта—скрозь зубы—і моцна:

— Над інвалідам сьмяяцца... тожа, знайшоўся разумнік... Знайшоў над кім пачасаць язычок... От, як самому так адарве, дык узнаеш, што гэта значыць... Скалазуб...

Сымпатыя ўсіх была за Яўменам. Яму хацелася плакаць—цяжка было нават стрымацца.

Дзяўчыну больш не чапалі. Яна моўчкі сядзела на крайчыку пола—глядзела роўна перад сабой, быццам ня знала, ці добра гэта ўсё абышлося, ці мо' трэба чакаць яшчэ чаго ад салдатаў.

Яўмен сеў у кутку і моўчкі стуліўся.

У вагоне сьцімнела. Дасталі недзе сьвечку, ад яе распаўзліся, хістаючыся, цені вакол, сталі рэчы і людзі няяснымі, цьмянымі. Калматы гэты расхрыстаны сьвет ды дрыжэньне вагону пад аднамерны, панура-настойлівы, нібы адлятаючы некуды, ляскат каткоў, зьліваліся ў нейкую фантастычную казку.

Яўмен упінаў зрок у дрыготны агонь і—нярухомы, застыглы—аддаваўся чуламу спакою, убіраў у сябе ўсім цела, усёй істотай блытаніну дрыготных гукаў, засланёных агульным фонам грукату поезда і далёкіх-далёкіх, як галасы з-за тоўстай нейкай сьцяны.

І здавалася тады, што гэта не вагон, а змрочная, цесная хата—родная хата яго,—і ня чужыя людзі гэта гамоняць, а дзед стары казку гаворыць яму пра ваўкоў, медзэвядзёў, пра нячыстую сілу. Дзед такі спакойны-спакойны, як зіма, як лес узіму, калі дрэвы з бародамі сівымі, з белым валосьсем стаць задумёныя, глыбокадумныя.

Дзед казку гаворыць—спакойны-спакойны,—а на дварэ завіруха мяце, і пішчыць, і енчыць, паганая, дабіваецца ў хату, у вокны. Ё яшчэ кот курню пяе... так... кррру... кррру... кррру-у-у...

— У-у-у-у...

Яўмен здрыгануўся. Над вагонам нёсься настойны гудок, поўны сьцюдзёнай журбы, поўны крыўды на некага. Ляцеў гэты гудок, здаецца, з адчайнай шпаркасьцю, ляцеў, каб нарвацца на нешта грубое, цьвёрдае і разьбіцца ў адчаі, рассыпацца.

Усё роўна, прапала ўсё-чыста!..

І рассыпаўся, зьнік. Заёрзаў вагон па стрэлках. Абкружылі другія гудкі—задорныя, вёрткія,—гудкі манэўраных жосткіх і спрытных паравікоў.

Поезд стаў на нейкай вялікай станцыі. У вагоне ўжо спалі ўсе-чыста,—на падлозе пераблыталіся торбы, мяшкі з чалавечымі фігурамі, пакручанымі, пакрыўленымі—у страшных ненатуральных позах.

На тым самым месцы, на крайку памосту сядзела дзяўчына. Яўмен пачаў узірацца ў яе застыглы твар, цьмяна асьвечаны дрыготным сьвятлом. Можа таму, што ён быў густа ахутаны ценем, можа таму, што змрок сьціраў, згладжаў рысы яго, Яўмену здалося цяпер, што ён падобны на нечы твар—добра знаёмы яму і прыемны. Ён пачаў думаць і ўздумаў,

што ў яго маткі быў такі твар, калі яна досьвета прала, а ён—малы яшчэ—прачынаўся на момант, поўны цёплай ласкі і радасьці, кідаў на матку змораны сном погляд і засыпаў зноў, спакойны, угрэты ціхай прытульнасьцю верацённае песьні.

Яўмена пацягнула раптам да гэтае чужое дзяўчыны, як да свае, захацелася нешта сказаць ёй, а можа спытаць. Ён пазяхнуў перш, паправіў сваю дзеравяшку і потым спытаўся:

— Позна гэта, ці што?

Яна здрыганулася, нібы ад спалоху, і, ня глядзячы на яго, праказала:

— Гадзін восем будзе, напэўна. А можа няма яшчэ...

Яўмен троху змоўчыў, яшчэ пазяхнуў, і прабурчэў:

— Такі цяпер дрэнны народ паразьвёўся... Зьвяры чыстыя... Трэба-ж гэта прывязацца, як смала...

Дзяўчына раптам ажывілася і загаварыла парыўчата, хапаючыся, быццам сьпяшалася:

— Я-б ні завошта ня села, каб яшчэ хлеб быў... Я ўжо знаю... Але хлеб увесь вышаў, а там няма дзе купіць... Суткі ня ела, дык і палезла з радасьцю—абы паехаць...

Тады Яўмен спакваля разьвязаў сваю торбу, дастаў чэрствы кавалак хлеба і разламаў яго на дзьве палавіны.

— Наце, перакусіце...

Яна схапінулася, засаромілася...

— Ды не, што вы... Я так проста сказала... Я ў N дастану, куплю.

— Наце, пажаласта...

Як брала, ня зводзіла з хлеба вачэй. А яны галодна блішчэлі—сухія, шырокія.

Яўмен стаў есьці другую палавіну...

— Перабірайцеся-тку сюды, да мяне...

І яна паслухмяна паднялася, узяла свае торбы, перасела бліжэй да яго.

У гэты час крануўся поезд. Зноў затрасло, зноў заліўся развалісты танец вагону з калматым расхрыстаным сьветам, зноў пацягнулася самадавольная песьня каткоў.

Тады пачалася ў Яўмена з дзяўчынай доўгая шчырая гутарка. Расказаў ён, як быў паранены, як ляжаў у шпіталі, як выпісаўся і паехаў проста ў сьвет, невядома куды, бо родны край за мяжой, няма ні сям'і, ні кута, дзе прыхіліцца.

Дзяўчына слухала ўважліва, у вачох у яе спачуваньне, і гэта прыемна Яўмену было, давала імпэт гаварыць. І чым больш гаварыў, тым больш было шчырасьці ў словах, тым больш адчуваў даверра да гэтай чужой незнаёмай дзяўчыны, быццам ня тут во сустрэў ён яе, а ведаў даўно, быццам была яму блізкай, сваёй... Сьціхнуў толькі тады, як пачуў, што няёмка неяк усё аднаму гаварыць, што трэба ў яе распытаць.

Тады яна расказала, што едзе да радні на вёску, яшчэ засталася вёрст трыста. Вязець троху солі, бо там няма—чыстае гора... Бацька ў яе памёр яшчэ да вайны, а ёсьць толькі матка старая ды меншы браценьнік. Яны асталіся ў горадзе—мабыць памруць, бо няма чаго есьці...

У гутарцы час пралятаў неўзаметку. Поезд каціўся й каціўся—роўна, няспешна,—часам станавіўся, нязграбна ляскаючы буфэрамі, стаяў мінут дзесьць-пятнаццаць і зноў калупаўся памалу. Было спакойна ад таго, што так спраўна ідзе поезд, што не стаіць, як іншы раз, паколькі гадзін. А Яўмену спакойна было яшчэ й ад таго, што быў не адзін ён ужо, што быў з ім другі чалавек—чужы, але блізкі ўжо, якому можна ўсё гаварыць, які слухае і спачувае.

Калі-ж заўважыў Яўмен, што дзяўчына дрыжыць ад прадсоннага холаду, ён сагнуўся й расчысьціў пад памостам месца сярод мяшкоў і рознага сьмецьця.

— Ляж, троху засьні!..

— А вы?

— Я ўжо спаў, пасяджу...

Дзяўчына лягла, да мяшкоў прытулілася, быццам хацела сагрэцца ад іх. Здалася Яўмену яна маленькай зусім—чыстым дзяцёнкам. І зацяплілася ў сэрцы ў яго ціхая жаласьць, пшчота... Ад таго, што ляжала яна, а ён сядзеў і нібы сьцярог яе сон, пачуў ён, што-ткі сапраўды ёсьць паміж іх нешта блізкае, што яна ўжо свая яму, родная гэта выпадковая падарожніца.

Дзяўчына-ж ня спала яшчэ. Яна раптам узнялася і пражыла нейкім новым, цяжкім, быццам чужым, голасам:

— Тут ёсьць яшчэ месца, дзе легчы... Вам можна так-сама...

І тады так проста зусім, натуральна адбылося тое, што ёсьць найвялікшая тайнасьць жыцьця, найвялікшая радасьць і боль...

Як пачаў цалаваць Яўмен дзяўчыну, яна не баранілася. Яна раптам заплакала ў яго на грудзёх. У плачы гэтым чуў Яўмен глыбокае даверра к сабе, чуў, што й яго лічаць не за чужога...

Засынаючы потым ў цяплыні шчыльна сьціснутых цел, Яўмен на момант успомніў:

„Раніцой будуць сьмяяцца“... Але не схаянуўся, ня ўстаў. „Хай сабе. Усё роўна“... І заснуў моцна, спакойна...

III

За пераплётам рэек распрасталася пожня, а за пожняй кудлаціўся жоўты лясок—чэзлы і рэдкі,—тыповы лясок пры чыгуначнай станцыі. На ўзьлессі раскінуўся стан пасажыраў, што чакалі чарговага поезда. Сярод жылаватых пакалечаных кустоў крушыньніку дзе-ні-дзе цьмелі вогнішчы. Ад іх асьцярожна ўзьнімаўся сіявы дымок і прытоена віўся празрыстымі ўвіткамі паміж убранага золатам вецця, быццам краўся, хацеў прасьлізнуць неўзаметку ўгару і там палунаць над макушкамі дрэў—на прасторы, на волі сьцюдзёна-чыстага раньня.

Па кустох там і сям, больш каля вогнішчаў, паўтаркаліся людзі—звіліся клубочкамі шэрымі, прытуліліся адзін к аднаму, каб хоць троху сагрэцца, хоць троху прагнаць перадранішні холад. Некаторыя гаманілі, апавядалі адзін аднаму бясконцныя свае апавяданьні, якія могуць радзіцца толькі ў далёкай маруднай дарозе, калі ўжо страцілася войстрасьць чаканьня канца, калі ўжо ўсё роўна: ехаць ці так вось сядзець у кустох ля чужой незнаёмай станцыі, у чужой далёкай краіне...

Яўмен з сваёй таваркай перабраўся скрозь гэты стан падарожнікаў і ўглыбіўся ў рэдкі, хударлявы лясок, які, аднак, пацягнуўся і пацягнуўся бясконца, то адкрываючы на момант прасветы наперадзе, то зноў затуляючы іх.

Пад нагамі мякка ўгінаўся волкі дыван сьвежа-асыпаных лісьцяў. Ціхі шопат насіўся наўкола—шопат, поўны глыбокага нейкага жалю, поўны хаўтурнай урачыстасьці. Ад гэтага шопату, ад цішыні паважнай, старожкай, адчуваў чалавек сябе ціха і чыста, адчуваў самотнасьць глыбокую, быццам стаяў—вылучаны ад усіх і ўсяго—прад строгім пільным поглядам прыроды,—адзін перад сьветам усім.

Яўмен ішоў не азіраючыся, ня глядзячы на сваю падарожніцу, быццам забыўся зусім на яе. Глядзеў проста перад сабой у пазалоту бліскучую дрэў і думаў аб тым, як гэта добра ўвосень быць у лесе, як прыемна дыхаць волкім паветрам, у якім цяпер асабліва моцна пахне зямлёй, пахне даўным і родным.

Нарэшце, вышлі яны на невялічкую палянку, роўна абкружаную залатымі карункамі дрэў і кустоў. У гэты момант сьлізнулi па лесе першыя густа-чырвоныя косы ўзышоўшага сонца. Яны пралезлі праз рэдкае вецьце і дрыготна рассыпаліся па палянцы—выбралі месца сабе, каб пакачацца па мяккаму дывану, каб памыцца спрасонку ў халоднай расе.

Яўмен спыніўся, паставіў на дол сваю ношку, зірнуў радасна на гульню раньняга сонейка, на хараство вакол нязвычайнае і давольна ўсьміхнуўся. Потым перавёў погляд на дзяўчыну, глядзеў на яе з глыбокай пяшчотай, з добрай ветлай ўсьмешкай на твары.

Дзяўчына ў адказ яму тож усьміхнулася. Нешта між іх праляцела—лёгкае, сьветлае; можа ружовая радасьць сяброўства, можа прамень каханьня ўзаемнага. Ня зводзячы сьветлых вачэй з твару дзяўчыны, паклаў Яўмен на плячо ёй руку і сказаў:

— Давай, жонка, сядзем ды адпачнём.

І ад нечаканасьці сам заліўся радасным сьмехам, страсянуў сьмелым гульлівым рогатам урачыстую ціш раньняга лесу.

Селі тут-жа ўдваіх на зямлю, пад крушынавы куст, які акрапіў іх сьцюдзёнымі пырскамі чыстай расы.

Яўмен глядзеў на дзяўчыну, на нечаканую жонку сваю. Яе абліло цяпер сонца цёплаю чырванню—вочы яе сталі глыбокімі, а ўсьмешка таёмнай і млявай. Яўмену прыемна стала, што яна дзяўчына нішто, што ў іншых жонкі ёсьць куды горшыя. І затое, што яна не благая, захацеў Яўмен нешта такое сказаць, каб і ёй прыемна было, каб было радасна. Але дзе-ж гэта знойдзеш словы такія...

Тады сарваў нейкую пажоўклую кветку і, жартуючы, кінуў у твар ёй. Яна засьмяялася неяк проста зусім, падзіцячому. Шчыра, весела засьмяялася.

Пачалі гады цалавацца...

Сонца лезла вышэй ды вышэй, паплыло ўжо над вер-
хавінамі дрэў, усё абсушыла, абцёрла і ўсё прыгрэла сваёй
дабрадушнаю цеплюю.

Яўмен спаў на палянцы, раскінуўшы рукі і ногі, адкрыў-
шы для сонца свой рыжы, даўно ўжо няголены твар. Над
тварам круцілася муха асенняя, выбіраючы месца, дзе сесьці.
Калі садзілася ды кусала, Яўмен пачынаў корчыць міны,
падміргваць. Муха злятала і зноў выбірала месца, дзе сесьці.
А потым муху прагнала дзяўчына, села каля Яўмена і пачала
перабіраць грыбы, што набрала толькі што ў лесе. Перабі-
раючы, кідала ўсё погляд на Яўменаў твар і ўсьміхалася
нечага хітравата-ласкавай усмешкай.

Як перабрала грыбы, дзяўчына яшчэ забаўлялася троху,
казытаючы твар Яўмену былінкай, а потым ужо разбудзіла
яго. Як будзіла, пільна сачыла за тварам, каб убачыць, што
адаб'ецца на ім, калі ўбачыць яе спрасонку.

Яўмен убачыў яе і ўсьміхнуўся з млявай давольнасцю.

— Ты ўжо ня сьпіш?

— Я даўно прачнулася. Бачыш, грыбоў назьбірала—бу-
дзем пячы.

— О, ты ўжо бярэшся за гаспадарку?

— А як-жа... Уставай цяпло раскладаць.

Яўмен устаў, пачаў зьбіраць сухое гальлё. Зьбіраў ма-
рудна, спакваля. Знаў, што сьпяшацца няма куды, што дзень
вялікі яшчэ, што наогул усё з сабой у яго, што цікава, па-
трэбна яму. Часамі, падымаючы якую галіну, ён раптам на поў-
дарозе спыняўся і застыгаў на колькі хвілін, быццам заўва-
жыў што або працяўся нейкай раптоўнай думкай. А думкі ў
яго ня было аніякай,—гэта ён прыслухоўваўся проста да таго
прыемнага, што грэлася ў сэрцы, да сакавітага, радаснага
жыцьця свайго. А то дык кідаў у вакольныя дрэвы ўсё, што
набраў, кідаў з нейкім імпэтам, з гульліваю сілай. Тады дзяў-
чына спыняла яго, сьмяючыся:

— Што ты? Калі-ж ты цяпло раскладзеш?

Нарэшце, ён назьбіраў, пачаў раскладаць. Яна памагала
яму. Часамі дым лез ёй у вочы, і яна сьмешна так адкідалася
ўбок, кулакамі тручы сабе твар. Яўмену гэта падабалася. Ён
сьмяяўся мацней, чым трэба, і потым неўзаметку махаў рукой
так, каб зноў падаўся дым да яе.

...Калісьці ў дзяцінстве—было яму гадоў дзесяць тады—ён пасьвіў коні з адной дзяўчынкай. Так неяк траплялася, што вялі яны ў адно месца і толькі ўдваіх. І тады ён дражніўся з дзяўчынкай той, таксама ў вочы ганяючы дым. І яшчэ ён ёй назаляў адной песьняй пра качку (качкай дражнілі яе). А з дзяўчынкай той дужа дружыў і марыў, што калі вырасьце, дык на ёй жаніцца...

Гэта чамусьці ўспомніў цяпер Яўмен. А разам з гэтым хлынула цэлае мора даўнага, салодка-шчымлівага. І чамусьці зноў, як тады, у вагоне,—ракітавы куст над люстравым Дняпром і жалуды, і буры разложысты дуб... І зноў той ласкавы тонкі напеў:

...Пад ракі-і-таю-ю зялё-о-о-най
Салдат ра-а-нены ляжа-аў...

Тады раптам раздумаў пра калецтва сваё. Апаў адразу настрой, нешта горкае па нутру разьлілося, балюча стала і крыўдна. На дзяўчыну зірнуў з нейкай апаскай, з трывогай.

„Як я забыўся... Гэта-ж калека я“...

Дзяўчына заўважыла яго смутак.

— Чаго прызаўнуў?..

— Ат! Нічога...

Дзе-ж ён скажа ёй... Хай сабе. Ён і адзін пражыве. Такі ўжо лёс яго, калекі бязногага... А яна зусім прыгожая, здаровая... О, яна можа знайсці сабе мужа. Такую возьме хто-хаця...

Моўчкі клаў грыбы ў гарачы прысак, моўчкі варочаў іх. Сядзеў, пахіліўшы галаву, ня думаў ні аб чым, бо думкі ўсё йшлі няпрыемныя, наўмысьля гнаў іх вон з галавы. А дзяўчына ўсё прыставала:

— Што з табой стала? Чаго ты раскіс?..

Тады адказаў з крыўдай у голасе, з недавольствам нейкім панурым, упартым:

— Што табе? Усё роўна, ня жыць нам з табой...

— Што ты нешта гаворыш такое?

— А вось і такое... Бязногі я,—ты ня бачыш, ці што?

Цяпер ужо дзяўчына вусны надула, праказала з крыўдай і з нейкай сярдзітай сур'ёзнасьцю:

— Мне нікога ня трэба...

Сядзелі пасья таго моўчкі мінут з дзесяць—не глядзелі адзін на аднаго. Пакуль не сказала дзяўчына, усё яшчэ скрозь надутыя вусны:

— Грыбы ўжо пасьпелі...

Ад гэтых простых слоў раптам разляцеўся смутак у абодвух. Яўмен размашыста ляпнуў яе па плячо.

— Эт, нічаво! Пражывём, жонка...

І абодва шчыра сьмяяліся...

IV

Упацёмку лес нібы гусьцейшы зрабіўся, бо на кожным кроку натыкаліся то на куст, то на дрэва, то на карчавіну якую. А часамі дык проста здавалася, што гэта наўмысьля дрэвы становяцца ім на дарозе, каб затрымаць, каб ня даць папасьці на поезд.

Яўмен колькі разоў ледзь не валіўся: дзеравяшка ў лесе ды ноччу, ды ў цёмную бяз месяца ноч—вельмі нязручная штука. Ён узяў у вадну руку клумак, а другой трымаўся за руку дзяўчыны і кавыляў, як мага, як сілы хапала.

— Яшчэ можа справімся... Гудок ён даў ля сэмафору, пакуль падышоў ды стаяць будзе, пэўна, ня менш, як дваццаць хвілін...

Цяжка Яўмену гаварыць ідучы. Але і маўчаць—цёмра, бязьлюдзьдзе, чорная цішыня... жудасна трохі... Як не гаворыш, здаецца, што нехта чужы гэта йдзе з табой і руку трымаеш як ня руку, а нейкую рэч—дзіўную, нясуразную... У цемры маўчанка заўсёды родзіць самоту, цёмра заўсёды ўсё перайначыць. Таму гаварыў Яўмен бязупынку, часамі пытаньні даваў, каб пачуць яе голас.

— Вось... паедзем у N—там купім белай мукі... Муку добра везьці туды пад Маскву... А там мануфактуры... А да сваіх ты пакуль што не паедзеш, пасья хіба, як троху заробім... га? Як ты на гэта?..

Яна згаджалася. Ёй—усё роўна... Абы каб разам. Удвух не загінуць нідзе...

— Куды-ж толькі поезд гэты стаіць?.. Можа й на ветку... Казалі, адзін яшчэ павінен пайсьці. Добра, каб так... а то кругом, вёрст трыста лішніх, калі ня больш... Апошні поезд, казалі, пойдзе сягонья ці заўтра...

Праз дрэвы бліснулі аганькі. Радасна стала—лесу канец. Праз поле—крокаў сто—і на станцыі...

Яшчэ здалёку пачуўся рой галасоў—крыкі, гвалты, рэд-ка сьмех,—дысонансам у вагульнай гармоніі. І неяк далёка, далей за ўсіх гэтых гукаў—песьня салдацкая. Пэўна, у ваго-не ў зачыненым, таму так слаба й чуваць.

Яшчэ перабегчы праз рэйкі, праз сетку запасных пуцей... Каб-жа пасьпець!..

Але што-ж там... Гудка ня было, ды цяпер парадак такі: і гудок дасьць, а потым стаіць...

Вось стрэлачнік.

— Гэта куды стаіць поезд?

— На ветку...

— Чуеш, жонка? Вязець нам, дый годзе... На ветку поезд стаіць...

А вось і поезд. І толькі ўбачылі—адразу радасьць прапала. З абодвух бакоў на колькі сажняў суцэльны натоўп. Ля дзьвярэй цяплушак у цемры тузаюцца з лаянкай, з крыкам, з энкам прарэзьлівым... Калі праходзіць кандуктар, у сьвеце яго ліхтара на момант пакажуцца, як фантастычныя нейкія зданьні, фігуры людзей. Карожацца, лезучы ў дзьверы, адзін на адным станаваюцца, лезуць адзін цераз аднаго. Відаць сілуэты няясныя і на крышах і на буфэрах—усюды, дзе толькі знойдзе нага кавалак станоўкага грунту.

Яўмен пачуў, як палахліва прыціснулася да яго дзяўчына. Быццам абароны шукала ад аднае толькі карціны такога страхоўця. Дый ён сам ня лепш сябе адчуваў.

Але прайшло першае ўражаньне і зьявілася зьнекуль надзея. Надзея радзіла рашымасьць, рашымасьць расла, прымушала мазгі ліхаманкава працаваць, шукаць нейкага спосабу. Спосабу ня было, але рашымасьць не прападала. Яна набывала сілу адчаю, сілу, якая штурхае на што-хаця, якая ў маленькай магчымасьці знойдзе заўсёды патрэбнае выйсьце.

Паказаўся кандуктар—бязуважны, спакойны. На хаду ліхтар у яго то пакажа твар сыта-бліскучы, то схвае ў цемры. Быццам дражніцца, спакойны і за сябе і за свайго гаспадара. Быццам кажа ў тахт свайму боўтаньню:

— Вы дык турбуецеся, а мы дык не... Вы можа й не паедзеце, а мы дык паедзем...

Яўмен убачыў кандуктара і да яго ірвануўся...

— Таварыш кандуктар! Я не магу аставацца. Я—інвалід, мне няма чаго есці тут...

— Там адзаду чырвонаармейцы... Прасіцеся ў іх...

Адказаў, быццам і не ў яго гэта пыталіся, быццам і ня ён гэта адказаў... І пайшоў з літаром сваім—бязумажны, спакойны.

А Яўмену цяпер усё стала простым, звычайным зусім. Так, у канцы пезда едуць армейцы—яны, бязумоўна, возьмуць яго. І паедзе, і ня будзе тут у глушы чакаць невядома чаго.

Як усё гэта добра выходзіць!..

Якраз у гэты момант прабляюў два разы станцыйны званок.

— Ну, угрунь!..

І, бягучы, спатыкаючыся, усё гаварыў на хаду, скрозь распаленае бегам дыханьне:

— Ну... вось бачыш... і не застаёмся... паедзем... бач... вязець нам... Дзе-ж гэта?.. Тут... павінна ўжо тут...

Міналі адзін за адным чорныя, калматыя ад цемры вагоны, каля некаторых спыняліся, прапавалі цягнуць за ручкі дзвярэй.

Усе пазачыняты, усе пазабіты. Нават плёмбу намацаў Яўмен на адным.

— Пэўна з грузам... дзе-ж гэта?.. можа... схлусіў кандуктар...

Раптам нага Яўмена правалілася ў нейкую ямку, і ён з разгону рынуўся долу. Пачуў пад сабою зямлю і здагадаўся, што гэта кончылася пляцформа.

— Асьцярожна... Прыступка тут, не зваліся...

А самому заплакаць хацелася. Ад болю і крыўды...

Праз момант пачуўся гоман і бліснула шырокая паласа сьвету.

Вагон з людзьмі. Дзверы адчынены напята... Так... свае... чырвонаармейцы...

— Блям... Блям... Блям...

Хутчэй, хутчэй... Братцы, вазьміце... Інвалід я... з фронту... Пусціце, браточкі...

З вагону дыхнула цёплым пахам казармы. Вясёлы сьмех, галасы... знаёмае, роднае...

— Братцы, пусьціце... Кранецца...

Дужа ніхто не прарэчыў, і таму Яўмен, больш ня просячы, укінуў адзін за адным свае і дзяўчыніны клункі... Потым схапіў на рукі дзяўчыну, схапіў, як дзіцё, і ўсадзіў у дзверы. З дружным сьмехам яе падхапілі армейцы, уцягнулі ў вагон.

Тады аднекуль, здалёк, сьперш ледзь чутны, прыляцеў перабор буфэраў—агідны, скрыготлівы, жорсткі. Гэта крануўся поезд.

Яўмен трымаўся за ручку дзвярэй і йшоў разам з пездам, падпрыгваючы, з усіх сіл адпіхаючыся ад зямлі, каб ускочыць у вагон.

Проклятая дзеравяшка!

Нехта крыкнуў з вагону:

— Руку давай! Давай руку!

Ён працягнуў вольную руку, але ня ўспелі яе ўхапіць, як поезд раптам ірвануўся, і Яўмен, адарваўшыся, упаў на зямлю.

Пакуль ён узняўся, сьветлыя дзверы вагону былі ўжо больш, як на сажань, наперадзе. Нешта ёкнула ў сэрцы, сьлёзы падкаціліся к горлу, пачуў сябе няшчасным, пакрыўджаным. Але, сьціснуўшы зубы ад злосьці і плачу, ад непамернай балючай патугі, пабег даганяць... Дагнаў. Некаторы час бег поруч з дзвярмі, прымяраўся, як-бы схапіцца за што ды ўскочыць, але не ўдавалася. Ад крыўды і злосьці, здаецца, нутро ўсё кіпела. І міжвольна вырваўся з горла нямы здушаны стогн, нават ня стогн, а нейкі зьвярыны бяссьільны ёкат...

А ў вагоне хто сьмяяўся, хто крычаў ва ўсё горла:

— Паддай, паддай!... Сьмялей... Ну-ну-ну... яшчэ трошку...

Сьветлы квадрат дзвярэй падаўся наперад. Знаў Яўмен, што ўжо не дагоніць, ня сядзе, а бег усё-ткі, быццам нешта цягнула, нешта прыкавала ланцугамі непарыўнымі і не адпускала ад гэтых сьветлых шырокіх дзвярэй...

Зірнуць-жа туды на яе... Вунь яна, нахілілася, нешта крычыць... Вунь яна, вунь...

І, як убачыў яе, зразумеў раптам, адчуў усёй істотай сваёй:

— Гэта-ж астаўся... Назаўсёды... Апошні поезд... Як-жа так?.. Што-ж цяпер?—

І працяло маланкай мазгі, што нешта трэба сказаць, нешта спытаць... А што—ня было часу абдумаць. І невядома чаму, для чаго—закрычаў раптам зьбянтэжаным голасам...

— Як завуць?.. Скажы, як...

І ня кончыў. Каленкамі ўдарыўся ў нешта цвёрдае, вострае і паляцеў на памост. Гэта было тое добра знаёмае месца, гэта пачыналася станцыйная пляцформа.

Як валіўся, здалося, што быццам пачулася скрозь ляскат пезда:

— Надзя!

А можа гэта толькі здалося?

І тады заплакаў Яўмен, зарумзаў у голас, як малое дзіця. Разам злучылася ўсё: і фізычны боль, і крыўда, і жаль...

Сядзеў на брудным памосьце пляцформы і плакаў...

У ваччу востра, выразна стаяў вобраз дзяўчыны, „жонкі“ яго, з якой так лёгка прышлося сустрэцца і так балюча, горка растацца...

А там яшчэ ляскаў, дражніўся пезд. Здаецца ня йшоў, не каціўся, а танцаваў, рады, што кінуў тут чалавека, што пакпіў над калекай бязногім.

— Тах-тах... та-та-тах... Тах-тах... та-та-тах...

І яшчэ нават падміргваў зялёным прыжмураным вокам.

Янка Бобрык

На вазёрах...

На вазёрах белыя лілеі
і маўклівасьць ціхая, як рань...
Радасьць звонкая у лесе—
пурпурава-сіняя зара.

На душы ня будзе скрухі,
хай пагарда, скаргі скрозь.
Няжывое твань закруціць—
ў маладосьці не астыне кроў.

І калі праплача навальніца,
зацьвітуць скрыжалі у вагні...
А загубіць
свой імпэт крыніца—
хваляю больш не зазваніць.

На вазёрах белыя лілеі
і маўклівасьць ціхая, як рань.—
Калі ў ціш імклівасьць не павее,
дык сэрца не пакроіцца ад ран.

Вершы Алеся Звонака

* * *

Асфальт і пыл, і брудная панэль,
і ты адна, як кветка палявая...
Ня знаю я, чаму душа сьпявала
не па другіх, а па табе аднэй.

Прайшла... І ціхі сум палёў
Ад сініх воч самотнасьцю павеяў...
Ня знаю я, чаму у сьлед глядзеў я
і не хацелася ні стрэчы і ні слоў...

...Асфальт і пыл, і брудная панэль,
і на панэлі п'яны я сьпяваю...
І ты адна, як краска палявая,
чамусьці сёньня ўспомнілася мне.

* * *

Павольна, спакойна мінаюць гадзіны,
 Мінаюць гадзіны, мінаюць гады..
 Што была прыгожым, здавалася дзіўным,
 Здавалася дзіўным, растала, як дым...

Так раньнем барвяным зара заравая,
 Зара заравая зганяе туман
 І сьветам яскравым зямлю спавіае,
 Зямлю спавіае у сьветлую рань...

Часіны, часіны.. Вясна маладая..
 Вясна маладая абноўленых дзён..
 Аб нечым варожыць, аб нечым гадае,
 Аб нечым гадае пад вокнамі клён...

Нязьведаным новым з сучаснасьці вее,
 З сучаснасьці вее інакшая быль,
 І шэрае сёньня ў далі сінявее,
 Ў далі сінявее яго небасхіл...

Так сыплюцца лісьці ў празрыстым паветры,
 Ў празрыстым паветры ў васеньнюю стынь,
 Каб новай вясною у чэрвені сьветлым,
 У чэрвені сьветлым ізноў зацьвісьці...

Павольна, спакойна мінаюць гадзіны,
 Мінаюць гадзіны, праходзяць гады,
 І тухне старое, у вечнасьці гіне,
 У вечнасьці гіне, каб стаць маладым.

Полацак, 1926 г.

51

Н. Вішнёўская

* * *

Варажыла сэрца, варажыла ў роцань,—
Будзе любы, будзе доўгажданы госьцем.
Прыдзе любы ўвосень... Жоўтыя пракосы...
Зноў рассыпле з сьмехам залатыя косы.
Зазірне у вочы, ласкава прыгорне;
Засьпяваю песьню, што сьпявала ўчора:
„Ой ля саду, саду сеяла расаду,
Слязьмі палівала, цябе паджыдала...
Над ракой каліну гнулі ветры долу...
Дзе-ж ты, мая радасьць, дзе ты, мая доля?“
Пунсавеюць вусны, паланеюць вочы...
Песьня мая плакаць, галасіць ня хоча.
Любы зноў вярнецца, радасьць твар аживіць.
Варажыла сэрца... Толькі варажыла...

15-VIII-1926 г.

З цыкля „Асеньнія рытмы“

І шапталі цені...

І шапталі цені—месяцу шапталі:
„Ты спусьці валосьсе на плячо зямлі“...
Навісалі косы на сівыя далі,—
Смуглую імглістасьць смутку разьнясьлі...

Мігацела неба хусткаю сінюткай...
Залатыя вочы радасна цьвілі...
І зьвінелі лісьцем ціхенька-ціхутка,
Масанжовым лісьцем, клёны, тапалі.

* * *

Я глядзеў на зоры, я глядзеў на месяц...
Песьня разьвітання чулася ў лісьці.
Зашумела сэрца верасьнёвай песьняй,
Захацела ў песьню промені плясьці.

І шаптала сэрца—месяцу шаптала:
„Ты спусьці валосьсе на плячо зямлі“...
Навісалі косы на сівыя далі,—
Смуглую імглістасьць смутку разьнясьлі...

Моўчкі мінаюць гадзіны

Моўчкі мінаюць гадзіны;
Вечар палошча лісьце...
Цёмна... і неяк дзіўна
Ветры у полі ня сьвішчуць.

Хаты пазьніклі у дрэвах,
Дрэмлюць сады і яліны—
Латае восень пасевы,
Латае жоўтаю глінай.

Слухаю восені скаргі...
Душу агорне скруха,—
Клён маладзенькі-карлік—
Бацьку цалуе рукі.

Сьніць ён ружовыя далі,
Сьніць і бязьмежныя плыні—
Палкія вусны пляміць
Восені шэрай лівень.

Заўтра, а можа сёньня,
Будзе зямля у лілеях,
Заўтра на шэрых гонях
Белая радасьць самлее...

.
.

Моўчкі мінаюць гадзіны...
Белае сыплецца лісьце...
Сьветла... і неяк дзіўна
Радасьць з ветрамі сьвішча.

Восень

Над соннай рэчкай туманам пахне,
У срэбных нітках гальлё лазы.
Лісты зьятаюць, як голаў з плахі,—
І нікне ў сэрцы вясновы зык...

Праз лес кудлаты красуе просінь,
Па грудзях неба цячэ зара.
На белых конях імчыцца восень
Мароза плугам зямлю ўзараць.

І цяжка, цяжка сумоту зносіць,—
Душа глядзіцца праз вэлюм хмар.
Ці мо' затым, што блізка восень,
Ці мо' затым, што слоў няма...

Калі-ж апошні прамень засьвеціць,
У медзі лісьцяў засьне гара,—
Асенні подых пажоўклым вецьцем
Распаліць ў сэрцы нязнаны жар!..

У гарадзкім грукаце

Неяк цэлы дзень ішоў дождж. Барабаніў ён частымі кроплямі па даху вялізных дамоў. Ценкімі, усхліпваючымі цурочкамі булькала вада на брук па жоўтай трубе. Дрыжэлі між каменяў лужынкі, а затуманеныя вокны плакалі і ціханька дрынькалі шыбы.

Сіні на небе ня відна, а ўсё яно занесена шэрымі, пузатымі хмарами; з іх, як з частага рэшата, павольна мітужыў часты дожджык...

І горад патануў у тумане, а шэрань абліла дамы, вялізныя вокны, зялёныя сакавітыя сады.

І горад стаў ціхім і задуменным...

Задуменны,—можа ад таго, што падыходзіў імгліста-зорны, кудрава-разгульны вечар, поўны ап'яняючай смагі і прагнасьці: варушыцца, некуды бегчы ўперад—жыць у поўным сэнсе слова. Цяпер на хвіліну адпачываюць мокрыя і сырыя сутарэньні, аграмадныя дамы побач з імі. Але рух і імпэт не застыў, і недзе далёка чуліся гаворкі, лёскаць і нешта зусім незразумелае, што мяшалася ў задуменным зухаце...

А як горад пастаяў мо' гадзіну задуменным, тады неба стала праясьняцца, шызыя хмары адыходзілі ў край горада і там перамешваліся з дымам—чорным, як сажа,—і на краявідзе знікалі; пакідалі яны толькі чорную, вузкую палоску-істужку... Неба-ж рабілася вільготным і сакавітым.

Настрой быў такі: было сумна, што адзін... Думалася так: прайшоў дождж, размыў пыл. Цяпер вечар стане ядраным, і грукат гораду будзе мацней аддавацца на сівым бруку. У вялізным натоўпе людзкім будзеш адчуваць сябе весялей. Як пачне рухацца людзкае мора, як загаворыць на тысячу мотываў, тады адчуеш сябе часткаю гэтай грамады. Думкі мае пэўна ня злучацца з усімі, але-ж прыемна бачыць сябе ў вялікім і трывожным; нібы ўсё гэта рухаецца, цячэ, плыве ракою...

Ізноў засьвяціла сонца. Закоўзалася весялей. Па фарбаваных будынках залочана грала колерамі. У вокнах адлівалася бляскам і іскрылася, як шчыры і безабідны сьмех.

Аблічча дамоў стала іншым. Жоўтыя цэглы шчыльна і на векі заляглі. Паўсталі дамы нібы ў колёны. Глядзяць дзесяткамі шкляных вачэй. Стаяць проста і ўпэўнена, не разгадаць: ці думаюць яны што, ці не? А калі й думаюць што, дык ня простае і звычайнае, а вірлівае і гамонкае.

Роўна цягнецца прабіты брук. Шпаркія крокі аддаюць:

— Тах-тах-тах!..

Ізноў пачуліся нявыказаныя зыкі, ізноў пачалося жыцьцё. Недзе затарахцелі, недзе загрузалі моцна-моцна звонкім жалезам. Сіпаваты гул загойдаўся ў паветры...

Горад ажыў.

Заблукала жыцьцё.

* * *

Ад перажытага пераблыталася ў галаве...

Я вышаў на горад.

На яблынавым садзе віселі яшчэ залацістыя кроплі, а зялёна-радасныя лісты, што напіліся вільгаці, ад хваль ветрыка гамонка разносилі шушуканьне.

Водблеск зары кідаў золата над дахам.

На вуліцы—жыцьцё... Нечаму здзіўляюцца людзі, сьпяшаюцца. І сьпешнасьць гэта застыгла на тварах. А другія, што йдуць павольна, выражаюць іншыя думкі й настроі...

Сьпяшаецца маленькі хлапчук з невялічкай каробкай, і ў гомане, каб перакрычаць другіх, гулка выкрыкае:

— Во-ой ры-ыскі до-обрыя... пара на капейку!.. Во-ой...

А дзіцячы голас яго затрымлівае грукат аўтамабіля, што тарахціць сярод вуліцы...

Жасьцяныя шыльды крычаць з магазынаў:

— Абеды... піва... віно...

Плякаты і афішы засьцілаюць вочы.

І ўсё мітусіцца ў вачох, ня хочацца падумаць і паразважаць аб гэтым, бо на зьмену думкам яскрава лезуць яшчэ...

Цяпер на вёсцы звозяць у гумны снапы. Трашчаць калёсы па пыльнай вясковай вуліцы. На спазьнёных палосках дажынаюць. А ўвечары пяюцца жалобна-разгульныя песні

жніва. Гудзіць над рэчкай лес баравую песьню... Бязупынная праца ломіць рукі, а істома паліць агнём жыцця...

Ціхая радасьць.

Сэрца імкнецца ў шыр...

Нямераныя шляхі шнуравалі мае крокі. Цяпер я ў горадзе. І горад гучыць буйна-трывожнай радасьцю.

Я сеў на лавачку пад кучаравымі вецьцямі нейкага дрэва. Ка мне таксама падышоў і поплич сеў чалавек у жоўтай кашулі і замызганых ботах. Закурыў махоркі, аглядзеў мяне і спытаў:

— Ты з гораду ці з вёскі?..

— З вёскі...

Тады ён падумаў, нешта ўспомніў, крута павярнуўся і запытаў ізноў:

— Ну, як там цяпер... ці пакасілі ўжо?

Я сказаў, што—не. Ён яшчэ многа пытаў і ў думках быццам шкадаваў нечага.

Я зразумеў, што ён з вёскі. Быў перш у горадзе рабочым два гады, а цяпер—чырвонаармеец. Ня можа прывыкнуць к гораду. У вёсцы, мабыць, ён быў шчырым гаспадаром, і цяпер яму хочацца доўга распытаць пра вёску. І ў яго жаданні ведаць было імкненне туды, куды ён хоча,—можа пачыць якую-небудзь вясковую красуню...

У грукаце ўласнымі думкамі і разважаньнямі няможна жыць. Натопь нясе іх за сабою. Гулкі, шырокі, ён нясе іх далёка—у канец гораду.

Тады ўжо спусьціўся жорсткі змрок, а электрычнае сьвятло разьлівала бляды сьвет...

У садзе, ашчаперыўшыся, хадзілі цені, гудзелі гаворкамі, як пчолы. Ідуць, падкашываюцца, блытаюцца ногі.

— Няўжо ў гэтым уся ўцеха?

А ў адказ думкам узьнікаюць іншыя.

Мой таварыш—высокі, белакуры, з маўклівым тварам. Мы з ім сядзім на лаўцы ля паркана, а за парканам—сад...

Цягнецца вялікі двор, а пасярод яго—яма, куды скідаюць розны бруд. Стаіць маленькая хатка—нізкая, з жоўтымі вокнамі. Гэта на краю горада. А і адгэтуль чуваць, толькі ўжо мёртвы і нясны грукат. Тут ціха, але неспакойна...

Скора поўдзень.

Ад раньня мы блукаліся па гораду. Трэск і грукат па-рэзаў вушы. Цяпер хочацца адпачыць.

У саду вісяць ядраныя сьпелыя грушы і яблыкі...

Мой таварыш—бяз шапкі, усунуў рукі ў шырокія карманы штаноў. Часта сплёўвае па бакох на зялёную мураўку, глядзіць паверх на лісьце сада, ківаецца і на адзін мотыў пяе:

Па каменьчыку, па кірпічку...

Песьні няма канца і ад яе робіцца нялоўка. Ён перастае пець і пачынае мне расказваць...

Студэнт. Жыве на кватэры тут-жа. Гаспадар з гаспадыняй за сьценамі хаты нешта доўга варушацца, крычаць: чуецца іх польская гаворка. Гаспадар стаіць сярод хаты і кажа, круцячы галавою:

— Ня мела баба клопату, дык купіла парася...

А зьвінячы, сухі й прыкры голас гаспадыні ўсё трашчыць незразумелай лаянкай. І ўсё гэта стала нязносным да таго, што мы ізноў пайшлі блукацца па гораду.

Высіцца цагляная вежа. Электрастанцыя. Жорсткі гудок калышыцца ў паветры.

У нявыразным шуме гудуць калёсы і правады машын. Б'юцца ў тахт з гудам вады ў рацэ.

На рацэ будуюць мост: возяць тачкамі зямлю, рэжуць дровы, грамадою забіваюць на дно ракі слупы. У рытм цягнуць песьню:

Э-э-э-эй дубінушка ў-ухнем

Э-э-э-й зялёная сама пайдзё-о-о-т...

А як падхопіць прыпеў сотня чалавек, тады ў паветры пойдзе дрож ад грывучых галасоў, пачуецца плёск вады і разам:

— У-у-ух!..

І нясецца яшчэ гул грамады людзей, як нясны шопат. А як усё зьмяшаецца ў адзін вялізны зык—і гудкі, і песьні, і плёскат вады, і хвалі людзкога мора,—тады зык робіцца вялізным, паўзе ў паветры, і трывожнай, нібы радасьцю, нібы горасьцю, туліць пачуцьцё...

Аб „фальшы камэртонаў“

(Некаторыя ўвагі да становішча беларускай літаратуры)

Як і ўсякая галіна чалавечае дзейнасці, літаратура ў сваім развіцці вызначае сваё месца ў залежнасці ад таго стану, у якім у даны момант знаходзіцца гаспадарчае развіццё краіны. Лішні раз даводзіць гэта ня прыходзіцца, а таму і ў гэтым артыкуле, разглядаючы падзеі ў літаратурным жыцці нашай краіны, мы будзем адыходзіць ад поступу яе гаспадарчага будаўніцтва.

Мінулы год прайшоў ва ўсіх саюзных рэспубліках пад знакам вялікага гаспадарчага ўзросту. Мерапрыемствы па зніжэнні цэн на прамысловыя тавары, зніжэнне с.г. падатку, ажыўленне эканомічных сувязяў з загранічным рынкам,—усё гэта падняла нашу сельскую гаспадарку на даваенны ўзровень і палажылі пачатак яе далейшаму разгортванню. Цяпер справа гаспадарчага будаўніцтва ўступіла ў пару адраджэння прамысловасці. І тут мы ўжо маем значныя поспехі. Барацьба за павышэнне вытворчасці і палепшэнне якасці прадукцыі дала ўжо багатыя вынікі. Аб гэтым красамоўна кажуць лічбы, гэта паказваюць і тавары нашага вырабу, якія па якасці часамі пераважаюць і замежныя.

Для нас, у нашым артыкуле, прадстаўляюць асаблівую цікавасць тыя соцыяльныя процэсы, якія былі выкліканы да жыцця поступам гаспадарчага адраджэння краіны. Літаратура адбівае ў мастацкіх вобразах соцыяльную сапраўднасць і заўсёды дыфэрэнтуецца адпаведна тым напрамкам, па якіх імкнецца жыццё паасобных груп грамады; кожны літаратурны твор зьяўляецца вынікам сьветаадчування тае ці іншае групы і аб'ектыўна накіраваны на абарону і апраўданне яе жыццёвых інтарэсаў. Нездарма дваранская і буржуазная літаратура, монополізаваўшы абслугоўванне эстэтычных патрэбнасцяў усіх пластоў грамады, старалася канцэнтраваць увагу працоўных

на аб'ектах, далёкіх і ад клясавага падзелу, і ад соцыяльнай несправядлівасці, і ад клясавай барацьбы. У гэтым быў яе (буржуазіі) жыццёвы інтарэс, у гэтым было апраўданне яе гаспадарання і забяспечанне свайго добрага становішча ад справядлівых прэтэнзій з боку працоўных.

У нашай, пераважна сялянскай краіне, нашу ўвагу ў першую чаргу павінен спыніць той процэс, які адбываецца цяпер у нашай вёсцы і які мы называем распластаннем сялянства. Гаспадарчы ўздым вёскі выклікае на вёсцы накапленне каштоўнасцяў; гэта накапленне, бязумоўна, не магло праходзіць роўнамерна, узбагачваючы аднолькава ўсе групы сялянства. Больш слабыя гаспадаркі ў процэсе адраджэння сельскай гаспадаркі адсталі, больш моцныя яшчэ больш разгарнуліся, і ў выніку з компактнай масы сялянства, якая пасля рэвалюцыі апынулася была бадай што ў аднолькавых матэрыяльных умовах, пачалі афармляцца асноўныя групы, існаваўшыя і да рэвалюцыі—кулакі, сярэдніякі і беднякі—з асаблівым умацненнем другой групы. Бязумоўна, гэтыя асноўныя групы маюць паміж сабою цэлы шэраг праслоек, якія часта перашкаджаюць правесці больш-менш сталы падзел паміж гэтымі групамі.

Разам з узростам і ажыўленьнем эаномічных узаемаадносін пачынае ўзрастаць і політычная актыўнасць усіх пластоў насельніцтва. Перавыбары саветаў за апошнія два гады паказалі вялікую актыўнасць з боку кулакоў, якія часта ўтваралі на сходах свае фракцыі і выстаўлялі свае кандыдатуры ў саветы, і гэты факт адкрытых політычных выступленняў падкрэсьлівае налічнасць спроб наступу ў іншых галінах грамадзкага жыцця, у тым ліку і ў галіне духоўнай культуры, у сферы ідэалогіі.

Вось тут барацьба, дзякуючы сваім захаваным формам, мае вельмі востры і небяспечны характар, таму што заўладанне сфэрай духоўнай культуры дае ў рукі перамогшай групы вельмі моцную зброю. Барацьба за заўладанне ідэалёгічнымі высотамі ў мастацтве і літаратуры набывае востры характар яшчэ і таму, што ў гэтых галінах грамадзкага жыцця патрэбна асабліва тонкае чуццё, асабліва моцная падрыхтоўка, каб адрозніць сваё ад чужога, каб арганізаваць паасобныя моманты ў нешта суцэльнае і выразнае і ня ўпасці ў супярэчнасці. У літаратуры і мастацтве найболей пераплята-

юцца і розныя праслоечныя ўплывы, што яшчэ болей заблутвае ўзаемаадносінны.

Ні ў адным з сваіх выступленьняў заможныя групы сялянства посьпеху нідзе ня мелі. Аднак, нельга думаць, што няўдачы ахаладзілі іх жар. Ва ўсякім выпадку, паасобныя выступленьні ня спыняліся праз увесь час. Як, напрыклад, расцэньваць чорнасоцэна-русыфікатарскае выступленьне Пшчолкі на Полаччыне, дзе ёсьць значныя кадры вялікарускага заможнага сялянства, ці справу Лістапада на Случчыне, дзе шовіністычна настроенае кулацтва ў 1920 годзе памыкалася са зброяй у руках выступіць супроць Савецкае ўлады (якраз Лістапад і меў дачыненне да гэтай авантуры)? У гэтых выступленьнях якраз і адбіваецца абуджэньне політычнай актыўнасьці кулацтва. Кожная барацьба мае сваю тактыку. Праваліўшыся з адкрытымі выступленьнямі, кулацтва пераходзіць да захаваных мэтодаў барацьбы, якія зводзяцца, па сутнасьці, да абходу пазыцыі дыктатуры пролетарыяту, да розных падкопаў і падвохаў. Адным з мэтодаў гэтай барацьбы зьяўляецца хаваньне за чужыя плечы, за плечы людзей, якія часта самі не заўважаюць, куды яны йдуць, якім здаецца, што дарога іх зусім самастойная і не залежыць ні ад чых уплываў.

Пераходзячы да пытаньня аб адбійцы соцыяльных перагрупаваньняў на мастацкай літаратуры, трэба яшчэ раз падкрэсьліць апошняе палажэньне, а таксама і тое, што ў літаратуры перагрупаваньні сіл маюць не такі рэзкі характар: гэта хаваецца ў асаблівасьцях літаратуры, як вобразнага мастацтва. Мы ня можам, напрыклад, сказаць, што вось, такі-та пісьменьнік Ёкс выразна адбівае ідэолёгію кулацтва, а такі-та Ёгрэк — ідэолёгію пролетарыяту. Гэткі погляд быў-бы недарэчным і з пункту погляду тактыкі барацьбы за ўплывы, і з пункту погляду аб'ектыўных умоў літаратурнага жыцьця.

Калі мы паглядзім, як праходзіў процэс распластаваньня вёскі на Украіне і на Беларусі, дык убачым, што ў абедзьвюх рэспубліках ён праходзіў бадай што аднолькавым тэмпам і ў адзін і той-жа час. Тая ці іншая розьніца ў зьмесьце тлумачацца некатораю неаднастайнасьцю эаномічных узаемаадносін на Украіне і на Беларусі.

Перагрупаваньні сіл украінскай літаратуры вельмі цікавы сваёю аналёгіяй з апошнімі падзеямі ў літаратурным жыцці Беларусі.

Паміж украінскімі літаратурнымі організацыямі „Гартам“ і „Плугам“ вынікае дыскусія. Дыскусія гэта цягнецца вельмі доўга, асаблівую вастрату набывае ў 1924—25 г. г. і заканчваецца ў канцы 1925 году поўным перагрупаваньнем сіл. Цяпер становішча на Украіне такое: на крайнім правым флангу украінскай літаратуры стаіць група дробна-буржуазных пісьменьнікаў, т. зв. „неоклясыкаў“. Гэта група ня мае сваёй уласнай дэкларацыі, але ў сваёй ідэалёгічнай пляцформе солідарызуецца з маскоўскаю групаю „неоклассиков“, якая ўтварылася ў 1922 годзе і за аснову сваёй пляцформы ўзяла такія палажэньні:

„Революция входит в линию традиции. Необходимость, насилие—слабеют. Мы ждем: милосердие и человечность возвратятся в мир. Из глубины человеческих душ поднимается с каждым днем все сильнее жажда ясности, гармонии, простоты. Вот почему так влечет нас классика, строгость ее форм, равновесие ее частей, точность ее просодии. Вот почему, как дуновение свежего ветра, вдыхаем мы веяние классической традиции прошлого“.

Гэтыя радкі былі надрукаваны ў 1922 годзе ў №1 часопісі „Лирический круг“. Асаблівага глумачэньня яны не вымагаюць. Украінскія неоклясыкі розьняцца ад расійскіх толькі ў абхваце разуменьня „клясыка“. У той час, калі расійскія неоклясыкі за ідэальную клясычную творчасць лічаць творчасць Пушкіна, ня выходзячы, такім чынам, з нацыянальных рамак, украінскія неоклясыкі за ідэал лічаць старую рымскую клясыку і схіляюцца, такім чынам, да традыцый францускага псэўдоклясыцызму. Сваіх украінскіх клясыкаў неоклясыкі не прызнаюць.

Процілеглаю неоклясыкам групаю зьяўляецца аб'яднаньне сялянскіх пісьменьнікаў „Плуг“. Гэта організацыя зьяўляецца аналёгічнай беларускаму „Мэладняку“, грунтуючыся на прынцыпах будавання пролетарскай літаратуры. „Плуг“ прадстаўляе шырокую організацыю, вакол якой гуртуецца ўся літаратурная моладзь і нарастаюць новыя кадры літаратурных сіл.

Трэцяя арганізацыя, якая ўтварылася пасля расколу „Гарту“ з лепшай яго часьціны, гэта Вольная Акадэмія Пролетарскай Літаратуры—„Ваплітэ“. Сюды ўвайшло 25 выдатных пісьменьнікаў, як М. Хвylёвы, В. Сосюра, П. Тычына і інш. „Ваплітэ“ лічыць немэтазгодным існаваньне масавай літаратурнай арганізацыі і няпрыхільна адносіцца да літаратурнай моладзі. Наадварот, „ваплітаўцы“ лічаць больш магчымым для сябе збліжэньне з нэаклясыкамі. У перадавым артыкуле № 1 часопісі „Ваплітэ“ О. Досьвітны даводзіць, што нэаклясыкі імкнуцца ўспрыняць рэвалюцыю, што ў іх творчасьці зьяўляюцца моманты, збліжаючыя іх з рэвалюцыяй, што, па сутнасьці, гэта не такая ўжо буржуазная група, і, што, ва ўсякім выпадку, лепей ісьці з нэаклясыкамі, чым з літаратурнаю моладзьдзю. У сваёй політычнай лініі „Ваплітэ“ зрабіла ўхіл у бок нацыяналістычнай тэорыі „барацьбы дзвёх культур“. Ідэолёг групы М. Хвylёвы прапаведваў поўнае адмежаваньне украінскай культуры ад расійскай і орыентацыю на Эўропу і яе культуру. З боку соцыяльнага, гэта тэорыя характарызуецца наступнаю заяваю Хвylёвага:

„Характэрна тое, што ў саюзьнікі сабе мы ўзялі таксама часьціну украінскай інтэлігенцыі, якая перайшла ў горад. Праўда, адсюль на нас можа зрабіць нечаканы ўплыў гарадзкі буржуа, але таксама праўда, што з дзвёх бед трэба выбіраць меншую“.

На аснове гэтай заявы і некаторых іншых момантаў у агульнай лініі Хвylёвага, т. Скрыпнік робіць наступныя падгульненьні:

„Цяпер нам зразумелы соцыялістычныя карэньні заявы тав. Хвylёвага. Гарадзкая украінская буржуазія, як гэта зазначана вышэй, за шлях нацыянальнага самавызначэньня бярэ звычайны стан буржуазнага самавызначэньня нацыі і нацыянальнай культуры, шлях проціўстаўленьня суседняй буржуазнай культуры, а менавіта, шлях барацьбы дзвёх культур. І ў гэтай барацьбе дзвёх культур украінская гарадзкая буржуазія, па сваёй істоце, шукае саюзьніка не ў расійскай рабочай клясе ды сялянстве, а ў закардоннай імпэрыялістычнай буржуазіі. Таму украінская гарадзкая буржуазія заўсёды мела орыентацыю ні ў якім разе і бяз усякіх выключэньняў не на Ра-

сію, а тым болей на Савецкую Расію, а на „Эўропу“, „на якую хочаце“ Эўропу, а паколькі там улады рабочых яшчэ няма, то, знача, на Эўропу буржуазную“.

Адгэтуль мы бачым, што „Ваплітэ“ знаходзіцца пад моцным уплывам гарадзкой дэкласаванай інтэлігенцыі, якая, сьвядома ці несьвядома, адбівае погляды украінскай гарадзкой буржуазіі, праяўляючай, такім чынам, сваю актыўнасьць у галіне мастацтва.

Беларусь, пазбаўленая буйных індустрыяльных асяродкаў, пазбаўленая, такім чынам, папластаваньняў буйнай прамысловай буржуазіі, не пазбавілася, аднак, ад тых-жа соцыяльных процэсаў, якія адбываюцца і ў Расіі і на Украіне. І ў нас заможнейшыя групы сялянства і гандлёвыя колы гораду і мястэчка стараюцца аформіць элемэнтны сваёй ідэалёгіі і прывіць іх частцы дэкласаванай інтэлігенцыі. Абыватальшчына, мяшчанства—гэта групы, якіх ніколі нішто ня можа задаволіць, апрача цёплага кутка з грамафонам і канарэйкай, двухспальнага ўюту і абсалютнага спакою. Наша вялікае будаўніцтва ня можа гарантаваць такога спакою. Дух эпохі, трывожны дух шуканьняў, ломак і поступу трывожыць мешчаніна і выклікае яго незадавальненьне. І гэта незадавальненьне праз тую частку інтэлігенцыі, якая яшчэ ня зусім пераварылася ў катле нашага будаўніцтва, таксама робіць пэўны ўплыў на тую нявыразную формацыю, якую памыкаюцца стварыць вяршыны гандлярства і заможнага сялянства.

Бязумоўна, у гэтым нарастаньні дробна-буржуазных мяшчанскіх ідэалёгічных формацый у значнай меры караняцца прычыны, выклікаўшыя адыход ад „Маладняка“ групы поэтаў і пісьменьнікаў і ўтварэньне новага літаратурна-мастацкага згуртаваньня „Узвышша“.

„Маладняк“ распачаў сваю працу задоўга да свайго організацыйнага аформленьня. Заснаваньне „Маладняка“, як організацыі, азначала сабою як-бы завяршэньне пэрыяду рэвалюцыі ў беларускай літаратуры, які распачаўся поэмаю „Босыя на вогнішчы“, а закончыўся заснаваньнем аб'яднаньня „Маладняк“ і гучным прывітаньнем Янкі Купалы:

Гэй, узьвейце сваім крыльлем,
Арляняты, буйна, бурна
Над мінулых дзён магілай,
Над санлівасьцю хаўтурнай.

Аднак, ужо чуць ня з самага пачатку працы „Маладняка“ ў ім пачалі вынікаць спрэчкі і афармляцца будучыя дзеве плыні ў арганізацыі. На першым пленуме ЦБ „Маладняка“ А. Бабарэка выстаўляе недарэчную тэорыю новага літаратурна-грамадэкага напрамку—„маладнякізму“, проціўпастаўляючы яго „адраджанізму“. Ужо тады вызначылася група, якая заяўляла, што ніякіх формальных школ нам ня трэба, што мы павінны ў сваёй творчасці выкарыстоўваць усе мастацкія напрамкі, выбіраць з іх усё лепшае, каб адбіць бурны поступ маладой Беларусі, тэмп распачатага вялікага будаўніцтва. Мы чулі тады і другія галасы, галасы, якія настайвалі на тым, што форма мастацкага твору—найважнейшы яго элемент, што змест, гэта нешта, што „прыложыцца“ і г. д. І калі за першае палажэньне стаялі поэты і пісьменьнікі, якія вядомы ўсёй Беларусі, як першыя закладчыкі элементаў пролетарскай ідэалёгіі ў беларускай мастацкай творчасці—М. Чарот, М. Зарэцкі і інш., то на чале „маладнякістаў“ сталі Бабарэка—дамарошчаны „крытык“ імпрэсыяністы, Пушча—поэта сьлінява-інтэлігенцкіх настрояў і некаторыя другія.

Спрэчкі ня змоўклі пасля пленуму. Яны вырасталі і разьвіваліся, і ўжо на Ўсебеларускім зьездзе „Маладняка“ Бабарэка выступае з сваёю ацэнкаю гісторыі, як „вызваленьне беларускае душы“, зусім замяняючы клясавую барацьбу і адкідаючы яе. Пазьней пачынаюцца бабарэкаўскія тэорыі аб тым, што ў процэсе вялікіх пераломаў мяняюцца толькі формы жыцьця, а існасьць яго застаецца ранейшаю. Ад гэтага ўжо зусім павявае мяшчанскім вузкім кругаглядам, які ня можа ахапіць і ўспрыняць новыя мотывы жыцьця. Тут Бабарэку трэба было-б павучыцца ў старых песьняроў нямецкага буржуазнага адраджэньня.

Neue Zeiten—
Neue Vogel,
Neue Leute—
Neue Lieder... *)

*) Новыя часы—
Новыя птушкі,
Новыя людзі—
Новыя песьні.

Вось словы нямецкага лірыка пачатку XIX веку, калі эпоха буржуазных рэвалюцый адкрывае эру адраджэння буржуазнай духоўнай культуры.

Але ў нашых „маладнякістаў“ шлях зусім інакшы. Ёх шлях ляжыць на недасяжнае, зачарованае ўзвышша, абгароджанае высокімі сьценамі; „легче верблюду пройти сквозь игольное ушко“, чым чалавеку, не адзначанаму „вышэйшым дарам“ папасьці ў гэту „землю обетованную“.

Бо паэта—гэта ня звычайны чалавек, гэта гэній, гэта вышэйшая парода людзей. „З імі лічацца, як з людзьмі, якія маюць вялікія творчыя магчымасьці і якія могуць даць ня толькі для сябе, але і для сьвету (якое вялікадушша!) каштоўнае і патрэбнае для жыцьця сьветлага і прыгожага“. Так піша Бабарэка сягонья.

А як вы думаеце, таварыш Бабарэка, ці надоўга хопіць пораху ў поэты, якога вы адгароджваеце кітайскаю сьцяною ад жыцьця, і ці многа ён дасьць „каштоўнага і патрэбнага для жыцьця сьветлага і прыгожага“?

Але што „маладнякістым“ да гэтага? Яны-ж ня звычайныя людзі, яны поэты. Уладзімер Дубоўка ў 1925 г. піша:

„У души поэты чорт зламае карак...“

Гэтыя самыя словы ў 1924 годзе гучэлі ў вершы Марыенгофа так:

„Кто разберет—чорт ногу сломит
в смешной поэтовой душе“.

Тут цікава ня тое, што і Дубоўка і Марыенгоф маюць аднолькавыя сымпаты да чорта і яго зломанага карку (па Марыенгофу—нагі), а тое, што Марыенгоф—гэты прадстаўнік групы імажыністых, далёкай і ад клясавай барацьбы і, тым больш, ад пролетарыяту, зьявіўся аднадумцам Дубоўкі, правядыра групы, адышоўшай ад „Маладняка“. Той факт, што радкі імажыністага Марыенгофа паўтараюцца ў Дубоўкі, не выпадковы, як не выпадковымі былі ўсе этапы, пройдзеныя яго групаю.

Возьмем 1925 год—пэрыод арганізацыйнага росту „Маладняка“, пэрыод жыцьцярадаснага творчага ўздыму, які адбіваў заўзяты тэмп будаўніцтва, калі заканчвалася праца па адраджэньні сельскай гаспадаркі і калі... яшчэ ішлі актыўныя

спробы заможнага сялянства перамагчы беднату на перавыбарах у саветы, захапіць політычны ўплыў на серадняцтва. У творчасьці нашых поэтаў гэты перыод адбіўся парознаму.

Першы — Язэп Пушча. 1925 год Язэп Пушча прывітаў сьмелым, поўным уздыму і надзеі вобразам „рыкаючай раніцы“.

Зазванеце зоры па-над кручай!
Хай ня журыцца газыцца бляскам,
Хай сыгнал электрыкі бліскучай
Мільгане ў лучнік сялянскі.

Хай-жа ў кожным сельсавеце
Заляскоча клёкатам дынамо
І няхай ў клянова-медным вецьці
Пранясецца век з стальнымі днямі.

І вось мінуў 1925 год. Выявілася, што кулакам у саветах не перамагчы, што НЭП—гэта ўсё-ж такі НЭП, а не паварот да капіталізму, што справа сапраўды йдзе да таго, каб „сыгнал электрыкі бліскучай мільгануў у лучнік сялянскі“. І вось у Язэпа Пушчы ападаюць крыльлі. Яго здаровыя моцныя вобразы зьмяняюцца на плаксівыя, ня маючыя нават і формальнай каштоўнасьці, аднастайныя дрындушкі. Пушча выстаўляе тэорыю „вітаізму“—„сугучнасьці романтизму жыцьця з яго рэалізмам“. Гэта формула ў інакшым крыху выглядзе была калісьці высунута на Украіне Хвylёвым. У Пушчы гэта „сугучнасьць“ выглядае так:

Жыцьцё!
— Суровасьць і закон—
З табой ніяк я не паладжу.
Душа ня хоча быць званком
Твайго і рогату, і плачу.

Прышоў я да цябе
Ў надраньні эры,
Прышоў з пакрыўджанай сям'і.
У сонцавейнае сяўбе
Пачуў октавы радасьці,
Пачуў і не паверыў.

Вось куды прышоў Язэп Пушча! І ня толькі да гэтага прышоў. Прышоў ён і да таго, што ў яго апошнім зборніку толькі 3-4 вершыкі заслугоўваюць увагі па сваёй мастацкай форме, а рэшта—гэта толькі „фальш камэртонаў“, якой так баіцца Пушча. Нездарма-ж кажуць—„дзе хто лягае, той там і сядзе“—так вось і з Пушчам здарылася.

„Фальш камэртонаў!“—гэта лёс ня толькі Пушчы. Параўнайце творчасць Кузьмы Чорнага пачатку 1925 году з яго творамі канца гэтага году. Жывы энтузіязм будаўніцтва, творчы ўздым замяняюцца на нікчэмнае калупаньне ўнутры сваёй псыхікі і бясконцае, бязмэтнае блуканьне ў цеснай клетцы свайго індывідуальнага сьвету. І заместа „жалезнага крыку“ сталёвага каня, заместа „срэбра жыцьця“, застаецца перадсьмяротнае хрыпеньне старога дыхавічнага каня (Буланы), ды рэдзенькія памыі расслабленага хныканьня страціўшага грунт чалавека. „Вечар“—гэта пара пасьля заката літаратурнага сонца К. Чорнага. Ад сакавітых здаровых кавалкаў жыцьця ў Чорнага застаўся толькі стыль—пустая скарлупа, начыненая абрыўкамі Гамсуна, Ёсэна, Пшыбышэўскага і другіх індывідуалістых.

Што сказаць аб творчасці Ўладзімера Дубоўкі? Гэта яскравы прадстаўнік тае нязначнае групы інтэлігенцыі, якая ня можа стала вызначыць сваё месца ў грамадзе. Гэта група, ня маючы пад сабою сталага грунту, мечацца і ня можа выблутацца з цэлага шэрагу фіктыўных супярэчнасьцяў.

У Дубоўкі мірна жывяюцца і істэрычная крыклівасьць, і стройныя мотывы клясавай барацьбы і пролетарскай рэволюцыі. Многія помняць, як многія слабыя на сьлязу дзяўчаты з Белпэдтэхнікуму пралівалі горкія сьлёзы над „Апошняю песьняю“, якая прадстаўляе сабою тыповы вынік істэрычнага настрою Дубоўкі і мае на мэце паказаць, што ён, Дубоўка, вышэй усяго зямнога, і ніякія перашкоды (фактычна ніколі не існаваўшыя) ня спыняць яго, пакрыўджанага жыцьцём і людзьмі, поэты.

І пайду да мэты, сьцяўшы зубы, моўчкі,

І назад ня гляну,

Як калісьці Ван-Чжао-Цзюн.

Шчыра кажучы, імя Ван-Чжао-Цзюн (жанчыны з кітайскай гісторыі, па тлумачэньні Дубоўкі) ужыта тут ня зусім дарэчы

(нам гісторыя гэта таксама трохкі вядома), а проста для таго, каб паказаць, што аўтар „шыбка граматы“. І ад усіх твораў Дубоўкі павявае гэтая „граматнасьцю“. На многіх літаратурных вечарох прыходзіцца чытаць гэтакія запіскі:

„Каб зразумець творы Дубоўкі, трэба мець вышэйшую адукацыю“.

Чамусьці здаецца, што і вышэйшая адукацыя тут мала дапаможа.

Дайлідзіць духу трыкліні...

— вось вобраз лексікону Дубоўкі. Выкапваць такія словы, якія нідзе ўжо ня ўжываюцца, мёртвыя словы, альбо выдумляць новыя, якіх ніколі ніхто не зразумее—у гэтым з Дубоўкам можа спрачацца хіба толькі славыты Ластоўскі, які нават імя народу нашага змяніў і, заместа „Беларусь“, „беларускі“, ужывае „Крывія“, „крыўскі“. Але што Дубоўку да гэтага? Ён поэта, а—

— хто разберет—чорт ногу сломит
в смешной поэтовой душе—

Так піша Дубоўка... ці то Анатоль Марыенгоф.

Бадай што ня прыходзіцца спыняцца на творчасьці З. Бядулі. Гэты поэта ў працягу 15 год сваёй працы столькі блытаўся паміж рознымі стылямі, станами і напрамкамі, што наўрад ці можна спадзявацца, што ён вызначыць, нарэшце, сваё сталае месца ў літаратуры. Занадта многа скакаў Бядуля ад містыцызму да „поэзіі казённай радасьці“, ад „зачарованых гоняй“ да таго нявыразнага блытанага напрамку, які ў нас чамусьці звыклі называць рэволюцыйнымі мотывамі ў творчасьці Бядулі. Цяжка цяпер зрабіць яшчэ які піруэт: ніхто не паверыць.

Рэшта ў гэтай групе „таленавітых адзінак“ за выключэньнем, хіба, Крапівы,—гэта альбо маладыя хлопцы, якія, напісаўшы па дзесятку вершаў, уявілі сябе „гэніямі“, альбо такія-ж самыя „гэніі“, якія яшчэ ні разу не паказалі сьвету сваёй творчасьці. Ня прыходзіцца называць іх імёнаў, бо імёны гэтыя наўрад ці скажуць што чытаючай публіцы.

У заключэньне яшчэ некалькі слоў аб соцыяльным грунце „Узвышшаў“. Як і украінская „Ваплітэ“ група орыентуецца на пласты высока кваліфікаванай гарадзкой інтэлігенцыі. Вельмі цікава адзначыць, што „ідэолёг“ групы Бабарэка

праз увесь час стараецца ў сваіх артыкулах абмінуць тэрмін „пролетарыят“ і замяніць яго тэрмінам „працоўны люд“. Толькі на першым Усебеларускім зьездзе „Маладняка“ Бабарэка заяўляе, што „маладнякізм—гэта форма, у якой матэрыялізуецца клясавая сьвядомасьць *пролетарска-сялянскай* клясы (так і сказана—пролетарска-сялянскай клясы!) у эпоху Кастрычніка на Беларусі“. Хаця гэтыя радкі толькі падкрэсьліваюць некалькі паніжаны ўзровень палітычнай пісьменнасьці паважанага „ідэолёга“, але ўсё гэта магло здавацца выпадковым толькі да апошняга часу. У артыкуле „За культуру мастацтва“ Бабарэка перастаў хаваць свой твар за сваю славутую формулу „матэрыялізму, марксызму і ленінізму“. Вось сучасны погляд Бабарэкі на літаратуру:

„У беларускім прыгожым пісьменстве ёсьць розныя творы. І гэта ад таго, што ня ўсякі пісьменьнік імкнецца даць мастацкі твор, а часта кіруецца ўсякімі пабочнымі патрэбамі ці інтарэсамі таго ці іншага дня, або тэй ці іншай грамады людзей, якую ён выражае ў пісьменстве“.

Вось вам і ленінізм, і марксізм, і матэрыялізм. Выходзіць, па Бабарэку, што твор, які адбівае інтарэсы пролетарыяту, ня можа быць аднесены да мастацкіх твораў, а сапраўды мастацкім творам зьяўляецца той, які ня звязаны з пэўнаю клясаю, не адбівае духу эпохі, а знаходзіцца, так сказаць, „вне времени и пространства“, вітаючы на нейкіх завоблачных узвышшах. Паслухайце, таварыш Бабарэка, што кажуць па гэтым пытаньні марксыцкія тэорэтыкі мастацтва:

Ф. Мэрынг. „Пакуль грамада расколата на клясы (а да такога расколу мастацтва, як такога, яшчэ ня было), існуе толькі часьцінна-людзкае, і ніколі агульна-людзкае“.

(*Эстэтычныя экскурсіі*).

Фрычэ. Мастацкі стыль—гэта толькі другі бок грамадзка-пабытовага і соцыяльна-психолёгічнага стылю эпохі.

(*Нарысы па мастацтве*).

Нават нямецкі фашысты Бартэльс, і той трымаецца такога погляду:

„Бязумоўна, кожны поэтычны твор мусіць нараджацца з жыцьця свайго часу. Няма ніякага „вышэйшага мастацтва“, якое не стаяла-б у сувязі з жыцьцём народу, нацыі“.

(*Нямецкая поэзія ад Гэбэля*

да сучаснасьці. Лейпцыг 1923 г.).

Але Бабарэка мае і сваю соцыяльную падставу. У канцы артыкулу „За культуру мастацтва“ Бабарэка ўжо адкрыта гаворыць аб „справе стварэння сялянскага (!) і пролетарскага мастацтва“. Вось тут канчаткова адкрываецца твар Бабарэкі. Адсутнасць адзінай сялянскай ідэолёгіі (мастацтва—мова псыхікі) ставіць пытаньне аб стварэнні „сялянскага“ мастацтва перад нямінучаю і няўхільнаю дыфэрэнцыяцыяй, абумоўленай соцыяльнай дыфэрэнцыяцыяй унутры сялянства. Нават дапусціўшы, што змест гэтага новага мастацтва будзе адзіным і суцэльным, нават тады гэты змест будзе складацца з элементаў ідэолёгіі адной групы. Гэта ня будуць элементы бядняцкай ідэолёгіі. Такія пэрлы, як „мастацтва, незалежнае ад інтарэсаў тае ці іншае грамады, таго ці іншага часу“, могуць вырасьці толькі там, дзе трэба адцягваць увагу масы ад надзенных інтарэсаў, дзе трэба нечага баяцца, дзе трэба нечым засланіць сваю соцыяльную сутнасць. Мы ведаем, у інтарэсы якой групы гэта ўваходзіць і гэту групу ў скале распластаваньня сялянства некаторыя таварышы ўпарта адзначаюць вышэй сярэднякоў.

Аб'яднаньне „Маладняк“ ад выхаду „маладнякістаў“ многа ня страціла. Застаючыся на грунце будаваньня пролетарскай літаратуры, „Маладняк“ яшчэ не аднаго выдатнага пісьменьніка выявіць з гушчы рабочых і сялян, дзе ён разгортвае сваю працу. Экономічнае адраджэньне, соцыяльныя процэсы ў розных пластох насельніцтва нададуць „Маладняку“ яшчэ болей гарту і сіл на яго клясавых пазыцыях. „Маладняк“ не пакоціцца з узвышшаў у даліну, яго мэлёдый не атруціць плаксівая „фальш камэртонаў“ і ён не замкнецца ў вузкім зачарованым кругу таго мяшчанскага балота, якое некаторыя недалёкія людзі называюць літаратурным узвышшам.

Пытаньні мэліорацыі

Нашаму беларускаму селяніну прыходзіцца ў цяжкіх умовах будаваць сваю гаспадарку. Аднєю з галоўнейшых прычын, якая затрымоўвае наша будаўніцтва, зьяўляецца дрэнная глеба.

Цяпер на абшарах нашае краіны мы маем прыблізна 16,4 проц. балот, што ў абсолютных лічбах дае плошчу ў 1.650.000 дзес., з якой звыш мільёна дзесяцін мы думаем скарыстаць пад сельска-гаспадарчыя ўгодзьдзі. Калі да гэтай плошчы далучыць пяскі і іншую малакарысную глебу, дык мы атрымаем ня менш 30—40 проц. нашай сельска-гаспадарчай плошчы, якая зараз-жа патрабуе тае ці іншае мэліорацыі. Само сабой зразумела, што да таго часу, пакуль мы шляхам мэліорацыі не палепшым гэтых дрэнных глеб, нам немагчыма будзе праводзіць рэарганізацыю нашай заняпалай сельскай гаспадаркі. Такім чынам, ва ўмовах Беларусі наогул нельга з посьпехам вырашыць аграрнага пытаньня да таго часу, пакуль мы не правядзем шырокіх мэліорацыйных мерапрыемстваў і не прыстасуем усёй плошчы для выдзеньня інтэнсыўнай гаспадаркі.

Вядома, што сіламі і сродкамі аднэй дзяржавы тут мала што зробіш. Да гэтай справы трэба прыцягнуць шырокія масы нашага сялянства разам з іх сродкамі. Трэба мэліорацыйную політыку пабудаваць на прынцыпе цеснага аб'яднаньня дзяржаўных мерапрыемстваў з актыўнымі мерапрыемствамі і гаспадарчым энтузіязмам шырокіх колаў нашага сялянства, якое ўжо сотнямі вёсак імкнецца да мэліорацыі. Фактычна, на падставе такога прынцыпу, мы да гэтага часу і праводзілі мэліорацыю і ўжо маем значныя дасягненьні; пры гэтым мерапрыемствы з кожным годам пашыраюцца, таксама пашыраецца і ўдзел нашага сялянства ў мэліорацыі.

Не за гарамі той час, калі кожная вёска будзе праводзіць тую ці іншую мэліорацыю. Зараз усё сялянства, у карыстаньні

якога знаходзіцца дрэнная глеба, разумее, што без мэліорацыі яно не палепшыць сваёй гаспадаркі.

Аб гэтым яскрава сведчаць нашы дасягненні апошніх гадоў у справе мэліорацыі.

Перш пакажам, колькі сродкаў укладваецца ў справу мэліорацыі па гадох (прыблізна):

Г а д ы	Дзяржаўныя сродкі	С р о д к і сялян
1923/24	28.500 р.	92.415 р.
1924/25	400.000 „	313.000 „
1925/26	801.630 „	900.000 „

І ў выніку ўсіх гэтых грашовых затрат мы маем такую мэліораваную і падрыхтаваную да мэліорацыі плошчу, а таксама і рост мэліорацыйных таварыстваў.

Г а д ы	Асушана	Падрыхтавана да асушкі	Лік мэліорацыйных т-ваў	Плошча, дзе праходзіць іх мэліор.
1923/24	—	—	254	38.995 дзес.
1924/25	2.830 дзес.	21.160 дзес.	425	78.549 „
1925/26	19.750 „	22.000 „	506	95.668 „

Такім чынам, культывуем 65.740 дзесяцін балот, у чым прымае ўдзел 506 мэліорацыйных таварыстваў, яднаючых каля 2.000 сяброў; за кошт дзяржавы сёлета ў сярэднім працавала каля 2.000 чалавек.

Дзяржава за свой кошт праводзіць такія мэліорацыйныя пабудаванні, праз якія магчыма было-б шырока адчыніць падыход нашаму сялянству да культуры балот і іншых малакарысных зямель. Да мерапрыемстваў „першага пачыну“, якія праводзяцца за кошт дзяржаўных сродкаў належаць—рэгулёўка рэк, пабудова галоўных магістраляў, якія разам з рэкамі і складаюць сыстэму вадапрыемнікаў, праз якую прахо-

дзіць сьцёк вады з балот, і пасья гэтага зьяўляецца магчы-
масьць дробным сялянскім аб'яднаньням (таварыствам) распа-
чаць сваю працу па гідратэхніцы і культуртэхніцы балот. Само
сабой зразумела, што без дзяржаўных мерапрыемстваў нашым
сялянам нельга было-б прыступіцца да балот, займаючых ты-
сячы, а часам і сотні тысяч гэктараў. Самыя найлепшыя па-
жаданьні ў такіх выпадках тапіліся ў балоце, а селянін ста-
годзьдзі пазіраў коса на апанаваўшыя яго балоты, як на свайго
першачарговага ворага, з якім яму прыходзілася штодзенна
змагацца, і ён у гэтым змаганьні ня мог даць сябе ніякай рады.

Навука і тэхніка разам з сродкамі, якія накіравала Са-
вецкая дзяржава супроць гэтага сялянскага ворага (балот),
ужо адчыніла дзьверы дзеля ўпартай барацьбы; два гады ўжо
нашы сяляне магутным фронтам ідуць супроць балот. Зьнішча-
ючы балоты, мы на быўшых да гэтага часу дзікіх месцах знахо-
дзім залатое дно, новую глебу. Прырода, заліўшы вадою вялікія
плошчы торфу, захавала ад беларускага селяніна яго лепшую
глебу, а яго адціснула гаспадарыць туды, дзе ён бачыў адну
пакуту. Мо' беларускі селянін нават і ня ведаў-бы аб гэтым
багацьці і да гэтага часу, калі-б ня было рэвалюцыі.

А што звольненая з-пад тарфяных балот глеба зьяў-
ляецца самай лепшай, нават і лепшай ад украінскага „чорна-
зёму“, аб гэтым гавораць ураджаі як нашай балотнай да-
сьледчай станцыі, так і ўраджаі некаторых мэліорацыйных та-
варыстваў.

Выгада балот па даных Менскай балотнай станцыі

Р а с ь л і н ы	Ураджаі у пуд. з дзес.	Ураджаі на суму		Кошт пра- цы і ўгна- еньня		Чысты даход	
		Р.	К.	Р.	К.	Р.	К.
Бульба	1.123	370	59	76	14	294	45
Капуста	1.830	384	30	100	18	284	12
Кармовая рэпа	3.000	300	—	64	74	235	26
Авёс	110	180	86	57	86	127	—

Ураджай аўсавычкі Падаркоўскага меліорацыйнага т-ва

Лік угнаенняў	Ураджай сена ў пудох з дзесяціны
1) 24 п. тамасаўкі 18 п. калійнай солі.	420
2) 12 п. тамасаўкі 9 п. калійнай солі.	320
3) 18 п. калійнай солі	140
4) без угнаення	90

Але больш пашырыць меліорацыйнае будаўніцтва на вёсцы, па маім разуменьні, яшчэ мала распрацаваць добрую сыстэму мерапрыемстваў. Разам з сыстэмай мерапрыемстваў трэба кожнаму селяніну стварыць спрыяючыя законадаўчыя прававыя ўмовы на меліораваную ім глебу. Будуючы сваю гаспадарку, селянін жадае такога законадаўства, ад якога-б глеба ў яго пад нагамі і гаспадаркай ня хісталася-б. Таму ў свой час мы сваё зямельнае законадаўства па звычайным сялянскім зямлякарыстаньні пабудавалі на прынцыпах бестэрміновага, моцнага працоўнага зямлякарыстанья. Пасьля гэтага законадаўства разьвіцьцё нашай сельскай гаспадаркі пачалося хуткім крокам. Мы стварылі спрыяючыя прававыя ўмовы для гэтага сельска-гаспадарчага будаўніцтва. Зараз мы павінны дасканальна ўразумець усе спэцыфічныя асаблівасьці меліорацыі і законадаўствам (якое распрацоўваецца) прадугледзіць або знайсці такія прынцыпы новага права, на падставе якіх яшчэ хутчэй магчыма было-б нашаму сялянству разгарнуць меліорацыйнае будаўніцтва. Цалком захоўваючы прынцып нацыяналізацыі зямлі, якая падлягае меліорацыі, мы разам з гэтым павінны меліорацыйным законадаўствам даць кожнаму селяніну ўпэўненасьць у тым, што затрачаныя ім на меліорацыю праца і сродкі дарма не загінуць, а, наадварот, прынясуць яму і дзяржаве вялікую карысьць. Але справа ў тым, што наш селянін, ня глядзячы на тое, што меліорацыя і ў мінулым у нас праводзілася, часам мае няправільны погляд на меліорацыю. Ён помніць, што царскі ўрад праводзіў меліорацыю на землях абшарнікаў і дзяржаўных, якія пасля здава-

ліся ў арэнду. Мы праводзім зусім другую політыку. Усе нагоул мэліораваныя землі здаем выключна ў працоўнае карыстаньне сялян. Гэты напрамак політыкі трэба захаваць і ў нашым мэліорацыйным законадаўстве, як выклікаючы кроўную зацікаўленасьць сялян у мэліорацыі. У нашага сялянства, дзякуючы аграрнаму перанасяленьню, у многіх выпадках не хапае зямлі. Нашы балоты, як самыя каштоўныя землі, павінны праз пашырэнне мэліорацыі зрабіцца ўнутрывясковым колёнізацыйным фондам для дадатковага надзяленьня беззьямельных і малазьямельных двароў. Але, каб зацікавіць селяніна дзікім балотам, на якім, скажам, расьце толькі асака, мох, каб зрабіць з яго плошчы, прыстасаваныя для розных культурных расьлін (капусты, канюшыны, бульбы), трэба законадаўствам даць яшчэ большую ўпэўненасьць у сіле бестэрміновасьці карыстаньня мэліораванымі землямі, чым мы далі на звычайныя землі. Я лічу, што разам з прынцыпам бестэрміновага працоўнага карыстаньня ў наша мэліорацыйнае законадаўства мы павінны ўнесці такія моманты, што мэліораваныя землі абрэзцы не падлягаюць, незалежна ад таго, што гаспадарка мае зямлю і звыш максымальнай нормы. Асабліва гэта павінна датычыць тых гаспадарак, якія правялі мэліорацыю ў часы рэвалюцыі. Разам з гэтым законам трэба сказаць і аб тым, што, пры правядзеньні ўнутрывясковага зямляўпарадкаваньня, гаспадаркі, правёўшы такую мэліорацыю, як дрэнаж, асушка, пакідаюцца на сваім старым месцы і ў агульны плян зямляўпарадкаваньня ня ўключаюцца. Два вышэйназваных прынцыпы для сялян, якія думаюць займацца мэліорацыяй, маюць вялікую значнасьць. Дзякуючы ім, кожны селянін, які правёў грунтоўнае палепшаньне сваіх зямель (мэліорацыю), будзе ведаць, што ва ўсіх выпадках, як зямля, так і зробленыя ім палепшаньні, пакідаюцца за ім, якія-б мерапрыемствы ні праводзіліся ў вёсках вакол яго зямлі (зямляўпарадкаваньне, абрэзка і г. д.).

Мы павінны ведаць і аб тым, што існуючыя зараз нормы зямлякарыстаньня таксама будуць затрымліваць мэліорацыю, калі мы іх не пашырым. Пры распрацоўцы мэліорацыйнага закону перад намі паўстала пытаньне аб неабходнасьці пашырыць нормы зямлякарыстаньня за кошт мэліораваных плошчаў. Мы думаем існуючыя максымальныя нормы дзеля ўсіх сялян

пры выпадку мэліорацый пашырыць у два разы, учытваючы ў гэты лік зямлі і тую плошчу, якую селянін меў да мэліорацыі. Пашырэннем нормаў, я лічу, што мы выклічам шырокую актыўнасць, асабліва сялян сярэднякоў і беднякоў.

Праводзячы мэліорацыю, мы асабліваю ўвагу павінны звярнуць на прыцягненне да гэтай працы сялян беднякоў. Беднякам-сялянам трэба ведаць, што зямельныя запасы з кожным годам памяншаюцца і скоро іх зусім ня будзе.

Дзякуючы гэтаму, галоўным фундам дзеля дадатковага зямлянадзяленьня будуць зьяўляцца выключна мэліораваныя землі. Але і землі, якія патрабуюць мэліорацыі, як толькі мы выдадзім водна-мэліорацыйны кодэкс, у большай сваёй частцы (асабліва землі блізка вёсак) прайдуць у працоўнае карыстаньне, пасля чаго зямельным установам нельга будзе гэтыя плошчы ўключыць у фонд для надзяленьня беднякоў. Беднякам самім зараз-жа трэба стаць у гэтай справе актыўнымі і замацаваць за сабою патрэбныя дзеля сваёй гаспадаркі плошчы зямлі, бо праз год ці два ўжо будзе позна. Між іншым, урад з свайго боку прымае ўсе меры к таму, каб дапамагчы ў гэтай справе беднякам-сялянам. Разам з дзяржаўнымі мерапрыемствамі, якія праводзяцца па дзяржаўным каштарысе, адпускаюцца сродкі па доўгатэрміновым крэдыце з пагашэньнем ад трох да пятнаццаці гадоў; мы бяз кошту даем тэхнічных працаўнікоў (гідратэхнікаў, культуртэхнікаў, торфмэйстараў), вызваляем мэліоруемыя плошчы ад сельска-гаспадарчага падатку да пяці гадоў, бяз кошту закладваем паказальныя вучасткі і гэтак далей. Ствараюцца спрыяючыя ўмовы бедняку-селяніну, каб толькі ён уцягваўся ў мэліорацыйную працу. Трэба толькі беднякам скарыстаць момант і запасьціся зямелькай.

Праўда, мы цяпер бачым досыць шырокае імкненьне беднякоў да мэліорацыі, і трэба законам прадугледзець гэты момант і ўзяць такую лінію, каб беднякі ў першую чаргу атрымоўвалі зямлю, пашыралі свае сельска-гаспадарчыя плошчы да неабходнага ліку і ўжо пасля здавальненьня іх астатнія землі павінны разьмяркоўвацца паміж рэштай сялянства. Нашы сяляне часта імкнуцца перасяліцца за межы Беларусі, але яны павінны ведаць, што ў другіх краінах, асабліва ў Сібіры, землі прыходзіцца абжываць з большым цяжарам, чым нашы балоты.

У нас кожны селянін мае кавалак зямлі, мае гаспадарку і, седзячы на месцы, ён пад бокам атрымоўвае балоты, якія праз некалькі гадоў мае магчымасць закультываваць і, такім чынам, наогул палепшыць сваю гаспадарку, не выклікаючы на гаспадарку тэй няпэўнасці (рыску), як пры перасяленьні. Прымаючы ўсё гэта пад увагу, што з належнага боку ў нас яшчэ ёсць усе мажлівасці беднякам-сялянам паляпшаць сваё гаспадарчае становішча, толькі ня трэба, як кажучь, спаць у шапку.

Затрымоўвае мэліорацыю таксама і тое, што да гэтага часу не існавала права, згодна якому бяз усякага затрымання было-б магчыма праводзіць розныя мэліорацыйныя будаванні праз землі чужога карыстанья. Між іншым, у старыя часы, калі існавала прыватная ўласнасць на зямлю, гэты момант быў галоўнейшым тормазам мэліорацыі. Вядома ўсім, што пры мэліорацыі заўсёды прыходзіцца так ці інакш закратваць землі чужога карыстанья, супроць чаго часта бываюць супярэчнасці ад тых гаспадароў, якія самі не зацікаўлены ў мэліорацыі, але праз чые землі неабходна праводзіць мэліорацыйныя мерапрыемствы.

У гэтым выпадку, памойму, трэба ўзяць рашучы напрамак на тое, каб незалежна ад таго, у чым карыстанні знаходзіцца зямля, усякія мэліорацыйныя мерапрыемствы праводзіць праз усе землі без дазволу карыстацеля, хто-б ён ні быў (селянін, арандатар). Усякія тормазы, якія сустракаюцца пры існаванні прыватнай уласнасці, трэба зараз пры нацыяналізацыі зямлі рашуча адкінуць і сваім законадаўствам мэліорацыю трэба вывесці на шлях шырокага развіцця. Мы лічым, што такі напрамак нашай аграрнай політыкі ў справе мэліорацыі дасць магчымасць дзяржаве і нашаму сялянству, зацікаўленаму ў мэліорацыі, хутчэй ажыццёвіць праводзімыя мерапрыемствы і, такім чынам, выканаць галоўнейшую і першачарговую задачу нашага сельска-гаспадарчага будаўніцтва, без вырашэння якой нельга пасоўвацца ўперад.

Акрамя гэтага, я лічу, што ўрэшце па мэліорацыйным законадаўстве будзе мэтазгодным вырашыць і правесці яшчэ адно пытанне. У нас цэлы шэраг балот знаходзіцца ў працоўным карыстанні, але-ж ні паасобныя гаспадары, ні таварыствы ня прымаюць і ня хочуць праводзіць мерапрыемствы

па мэлiорацыi гэтых плошчаў, якія за імі лічацца. У такім выпадку мы маем справу з гаспадарамі, якія, як кажуць, ляжаць на сене (ды яшчэ на якім добрым сене), самі яго не ядуць і другім не даюць. Такім чынам, самыя каштоўныя землі скарыстоўваюцца толькі для пасьбы жывёлы, але з тэй прычыны, што ніякага палепшаньня гэтых зямель не праводзіцца, там і жывёле прыходзіцца галадаць. Пры гэтым многія вобчаствы катэгорычна адмаўляюцца праводзіць мэлiорацыйныя мерапрыемствы, якія накіраваны да палепшаньня гэтых зямель. Пакідаць у такім становішчы гэтыя плошчы нельга і, памойму, закон павiнен рашуча сказаць, што ад такіх нядбайных да мэлiорацыi вёсак зямля адымаецца і перадаецца тым сялянам, якія будуць згодны праводзіць палепшаньне гэтых зямель. Гэты прынцып трэба распаўсюдзіць і на ўсе землі працоўнага карыстаньня, патрабуючыя мэлiорацыйнага палепшаньня, такі прынцып у нашым мэлiорацыйным законадаўстве прымусіць усіх зямлякарыстацеляў ня толькі падумаць, але і рашуча прыняцца за мэлiорацыю сваіх зямель.

Вось некаторыя балючыя пытаньні нашага мэлiорацыйнага будаўніцтва, якія трэба канчаткова вырашыць. Вырашыўшы іх, мы толькі палепшым справу мэлiорацыi, дзякуючы якой мы ў бліжэйшыя наступныя годы павiнны зрабіць так, каб Беларусь была не краінай балот, а краінай высока-інтэнсыўнай сельскай гаспадаркі.

А. Курцік

Пльвучая цытадэль

(Нарыс)

...Дзье гадзіны язды па заліву і шыбкаходны, пузаценькі пасажырскі параходзік прычальвае да Кранштадзкай прыстані.

Далей ад гораду, у рэйдзе, за гранітнай набярэжнай, сталёвай сьцяной высяцца ваенныя караблі.

Дзень цёплы, сонца так і шпарыць ва ўсе лапаткі. На суднах—будаўнічая гарачка.

Рамантуюцца, падмалёўваюцца, рыхтуюцца да паходу.

У доку—марской амбуляторыі—стаіць у рамонце падшэфны комсамолу Беларусі лінейны карабель імя „ПАРЫСКАЙ КОМУНЫ“.

Вакол карабля вады няма і яго можна бачыць з нізу да верху. Вочы з цяжкасьцю ахапляюць гэту морскую махіну даўжынёй з добрую вуліцу.

На палубе, па шматлікіх масткох, між сажоннымі гарматамі, ва ўсе бакі пырскае людзкі струмень.

Сьпяшаюцца.

Час у маракоў ня грошы, а час—гэта прысьпяшаньне выхаду ў мора. На караблі жыве да 1.500 чырвонафлётцаў.

Шмат навічкоў, зялёненькіх, яшчэ „ня нюхаўшых марскога паветра“.

„Мараком быць—не капусту лапцем сёрбаць“.

Скрозь круглы жалезны люк, перабіраючы рукамі халодныя, сьлізкія сходы трапу, я з падарожнікамі спускаюся некуды далёка ўніз, у цемьне...

Гэта панашаму, пасухаземнаму, пагарадзкому называлася б пятым паверхам, памарскому ж гэта—машыннае аддзяленьне.

Сярдзіта, з перабоямі, густым басам сапіць над галавой
выцяжная вентыляцыя, а недзе далёка чуцен вечны сьпеў ды-
намо-машыны.

Калідор вузкі, сьціснуты з усіх бакоў жалезнымі сьцена-
мі і дзсяткамі труб і правадоў.

Увесь дзень і ноч, круглыя суткі, гарыць жаўтаваты,
электрычны сьвет.

З няпрывычкі млосна, галава кружыцца.

Спадарожнікі—маракі-комсамольцы жартуюць:

„Мараком быць—не капусту лапцем сёрбаць“...

Чакаючы недзе загубіўшагася камісара 'судна, зайшлі ў
кніжніцу, служыўшую раней памяшканьнем для кондуктарскай
брыгады.

Кніг у бібліотэцы—за пяць тысяч, а паглядзіш навокал—
усяго некалькі худых шаф стаіць. Разгадка простая: шмат кніг
разабрана па руках.

Спрос вялікі. У летні час дужа чытаюцца творы Сін-
клера і Сэйфулінай. Бэлетрыстыкі, асабліва новай, не хапае.

— Грошы мала. Шэфы цяжкія на пад'ём,—ухмыляецца
малады кнігар.

* * *

... Вакол яшчэ палузмрок, ноч канчаецца, а гарманіст
ужо ва ўсё горла іграе „пабудку“, пад якую маракі падабралі
вершык:

Уставай, уставай, браток—

Пасьпеў ужо кіпяток.

Усе на нагах. Хутка зварачваюцца і хаваюцца падвеша-
ныя нанач да столі „койкі“. Так-жа хутка мыюцца, на ско-
рую руку „шамаюць“ і—за працу.

Зноў, як раней, хадунцом заходзіць карабель, зацяпліцца
ў жалезных калідорах жыцьцё, закіпіць праца.

Памяшканьняў—дзсяткі кубрыкаў, у якіх живуць маракі,
казэматы для гармат, каюты, скляпы, складзікі, гарматныя ве-
жы, качагаркі, малярныя майстэрні, тросавыя, жалезныя... Цяж-
ка ўсё пералічыць.

Праца на караблі—гэта ня проста выкананьне нарадаў і
абучэньне строю. Не! Праца на караблі—гэта абучэньне вя-
домай спэцыяльнасьці, якіх у флёце налічваецца за сотню.

Пасьля школьнага абучэньня марак на судне вучыцца на практыцы, „вучыцца галіцца на ўласным карку“.

Не баклушкі б'юць, а спецыяльнасьці вывучаюць

Чырвонафлёец павінен ведаць судно ад клёціка да кіля і ад кармы да носу.

Лёгка аб гэтым казаць, але цяжэй вывучаць.

Выдумным узорам карабельнага жыцьця мільгаюць перад вачыма сотні машын, шматлікія майстэрні, радыё-станцыя, тэлефонная сувязь..

І ўвесь гэты вялізарны, распоўзшыся па лінкору змотак жыцьця ўвязваецца адным вузляком, назва якому: *сьвядомая рэволюцыйная дыцыпліна*.

Клякочучай, бурлівай трэлью адразу загагаталі званкі, зазьвінелі званы.

У калідорах, па палубе—беганіна.

Бягуць палуапанутыя, з кавалкам недаедзенага хлеба, з толькі што атрыманым лістом.

У чым справа?

Адказ кароткі:

— Баявая трывога! Усе на свае месцы!

Не пасьпелі адгучэць званы, як кожны з тысячнай масы маракі быў на сваім баявым месцы.

Ляскаюць тэлефонныя выключацелі.

Гудзяць маторы.

Палуба апусьцела.

Толькі з „сабачай скрыні“—наглядальнай варты—чарнее чалавечая фігура.

Увесь карабель прышоў у баявую падрыхтаванасьць—гатовы абараняцца і наступаць!

Дыцыпліна, вайсковыя абставіны, вучоба, колектыўнае жыцьцё—усё гэта разам узятая шліфуе людзей, зьнішчае іх недахопы.

Жыцьцё на караблі—ня толькі вайсковая школа, але і школа жыцьця.

Вось марак, які першы папаўся на выбар, такі, якіх у флёце сотні.

Прозьвішча—Грыгор'еў. Сялянскі хлапец. Комсамалец. Добрахвотнікам пайшоў у флёт. Спачатку ад няпрывычкі бы-

ло цяжка. У першы-ж дзень свайго жыцця на караблі Грыгор'еў „зарабіў“ 14 дзён карцару за тое, што не хацеў у дзіравых ботах грузіць вугалье. Затым абжыўся. Папаў у школу. А цяпер—электрык. Гэрой працы. Падзяку ад Рэвваенсавету мае—люба-дарага на яго глядзець.

Жалобны абрываек гісторыі

Гарачынёй пыша румпельнае (старновае) аддзяленьне,— хоць усю вопратку скідвай і ў „цельняшках“ заставайся.

Колам абступілі мяне маракі, якія жылі ў Беларусі.

Моцна адзін другому сьціскаем рукі. Засыпаюць пытаньнямі. Затым разгаварыліся аб марскім жыцці. Устрахнулі старыной.

Успомніў адзін з таварышоў гібель трох савецкіх эскадронных мінаносцаў блізка ад Кранштаду:

1919 год. На моры бура. Хвалі мечуць гримоты і маланку. Надвор'е халоднае, вецер ігламі коле. З эскадронных мінаносцаў, вартуючы Савецкую Расію, нарваліся на ангельскае міннае поле. Выбух. Мінаносцы гінуць. На шлюпках можа выратавацца толькі некалькі дзесяткаў чалавек. Іншым ратунку няма. І на тонучых караблех засталіся ўсе, як адзін. Камандзір склікаў мітынг. Апошні мітынг перад сьмерцю, мітынг пад выццё буры. Згінулі ўсе. 340 пасінеўшых трупаў прыбіла мора да берагу. Згінулі, як комунары.

...Таварыш, апавядаючы гэты жалобны абрываек гісторыі, уздыхнуў, замоўк, а затым бадзёра стаў апавядаць пра вучобу, пра сёнешні дзень марака...

Трэцяя частка маракоў судна „Парыская Комуна“—комсамольцы—500 чал.—па колькасьці, „без пяці хвілін,“ раённая арганізацыя.

У малюсенькай каюце зьмяшчаецца бюро партыйнага калектыву і комсамольскі арганізатар. Побач са сталом, з гарой службовых папак стаіць ложак, а комсамольскі арганізатар старанна пэндзэлем малюе сьцены каюты і адначасова дае паказаньні падышоўшаму комсамольцу, як запаўняць вучотны сьпіс.

Улетку, у часе падрыхтоўкі да паходу, усякая грамадзкая праца на судне прыціхае, усё зводзіцца да агульнага назоўніка: як можна хутчэй атрэсьці зямлю з ног—выйсьці ў паход.

Наогул, наконт грамадзкай дзейнасьці чырвонафлётцы маху не даюць: маецца і клубнае ядро, і музычнае, спортыўнае, выпушчаецца насыценная газета і г. д.

Усё жыццё на судне ўкладваецца ў сигналы „дудкі“.

„Дудка“ і пабудку высьвіствае, і аб перадышчы апавяшчае, на полудзень склікае і г. д.

Асабліва ахвотна слухаюцца сигналы наконт „шамоўкі“, які вахценны высьвіствае, а маракі словамі падпяваюць:

Бяры ложку, бяры бак,
Калі хочаш—шамай так.

Хутка выбудоўваецца людзкі хвост ля камбузу (кухня). Кармленьне добрае. Харчуюць сытна і даволі, а ў каго апэтыт не на жарты разгуляецца, да паслугаў таго ёсьць карабельны коопэратыў, у якім „у хвіліну жыцця цяжкую“ можна продукты атрымаць і ў крэдыт.

Канчаецца працоўны дзень марака.

У кубрыках бранчыць балалайка: наігрываюць „Вышла Дуня на балькон“.

Другім прыемна разамнуць косьці—прыкурнуць дзе-небудзь і паспаць, а іншыя ідуць у кніжніцу ці ленынскі куток—разамнуць ня толькі косьці, але і мазгі.

Як на караблі ні цесна, але ленынскаму кутку пашана: адмяжована адно з найбольш абшырных памяшканьняў. Увесь куток у каёмцы плякатаў, чырвонай матэрыі, лёзунгаў, аздабленьняў. Прыемна тут. Ня сьвідруе ў вушох улюлюкаючы сьвіст машыны. У самым канцы каюты, на ўзвышкі, за сталом намалёван Ёльліч. У руцэ яго... сьвежая газэта, якая зьмяняецца кожны дзень.

Аб „бярозава-пацалункавых...“ шэфскіх лістох

Між кнігамі, на стале, ляжыць сіняя, замурызганая папка з чотка намалёваным надпісам „Альбом шэфскіх лістоў Беларускай арганізацыі“. Праглядаю дзiesiąткі лістоў. Ёсьць сярод іх цікава напісанья, жыццёвыя лісты, лісты ад душы.

Але частка лістоў, як-ні-як, а трэба проста сказаць, пішанца казённа, штампуюцца...

— „Працуем добра. Ёсьць пяць гурткоў. Стварылі камісію па шэфству і пішам вам ліст. Няхай живе Чырвоны флёт“.

Такія лісты набіваюць аскаміну.

„Няхай живе“ і таму падобныя „словы“ прыеліся.

Хоць, чаго грэх утайваць, маракі мне паказвалі ўжо вельмі „цёплыя“ лісты ад некаторых комсамолак з напамінаньнем ме-

сяцу, зорак, бярозак, вясны, цёплых „кіпяточных“ пацалункаў і таму падобных рэчаў.

Да гэтага трэба сказаць, што падобныя „бярозава-пацалункавыя“ лісты, у большасьці выпадкаў, пішуцца камсамолкамі-вучаніцамі, якіх яшчэ, па старыне, вабяць істужачкі маракі і таемная татуіроўка на целе.

Марак-комсамалец у час майго прабывання на караблі даў мне копію аднаго гэткага ліста, атрыманага ім ад слухачкі аднаго з тэхнікумаў Беларусі.

„...Ваня! Якаясь-ці сэнтымэнтальнасьць часам пачынае мною ўладаць. Вось глядзіш на прыроду, кожны лісток распраўляе свае столкі і цягнецца да сонца для ласкі. Ты і пазавідуеш росквіту прыроды, але, Ваня, калі ёсьць іскра ў нас і цяпляцца будзе доўга, а калі не, дык хутка астынем і мы. Пішы і прышлі мне фотографію.

Ну, з прывітаньнем дарагі таварыш

Твая Аня.

Р. С. Наконт пацалункаў—у лісьце дазваляю!“

Што і казаць—на-а-дзвычайны „шэфскі“ лісточак—нічым ня лепш мінулага галубінага шчэбету гімназістачак, якія змаглі-б паласкаць нэрвы.

Але вось якраз цёплай таварыскай вестачкай гучыць ліст сялянкі-комсамолкі:

„У нас была ў Месьціслаўлі нарада, на якой я даведалася ваш адрас. Прышоўшы да хаты, я зараз-жа хацела напісаць да вас ліст, але вы павінны таксама зьвярнуць увагу на тое, што я вясковая дзяўчына і кожны будні дзень занята пражаю і іншай працай, з гэтай прычыны я пісала тады, калі найшла вольны час. Ня думайце, дарагія таварышы, што мы на вас зусім забылі. Не, у нас былі спэтаклі і мы частку адпуску калі на дапамогу флёту. Хлопцы сталі дыцыплінаваны, наведваюць сход акуратна, якую працу даюць, усё выконваюць. Пры тым пакінулі п'янства. Калі ў нас у вёсцы вечарынка, і на вечарынцы шмат п'яных, хлопцы ідуць тады ў школу і займаюцца беларусазнаўствам, ці рыхтуюць спэтаклі, ці, калі ў вёсцы вясельле, яны ідуць усе на сход і можна сказаць нават усе.

Прывітаньне вам ад усіх хлапцоў Хлішчэўскай ячэйкі Мсьціслаўскага раёну. Ганна Якаўлеўна Марозава“.

Цяпер пару слоў аб быце маракоў.

Аджывае, выпіхаецца на задворкі, здаецца ў архіў тып марака-„Жоржыка“ марака-клёшніка, марака-„цукеркі“.

Ня любяць маракі гэтых „жоржыкаў“. Калі аб'явіцца ў кубрыку такі—жыва словамі зацюкаюць.

Побач з „жоржыкамі“ не ў пашане знаходзіцца яшчэ адзін тып марака—„сачка“, які паступова выраджаецца.

„Сачок“ на марскім жаргоне значыць гультай, лодыр-марак, які адлыньвае ад працы, сваяўзорны тып карабельнага „Ціта“, які, калі трэба працаваць ісьці, крычыць: „Мне пуза баліць“, а калі падходзіць час палуднавання, спраўляе гвалт: „Дзе мой вялікі апалонік?“.

* * *

„Причикчирилось“—папрыгажэла, падрамантавалася судно. Пах смалы, сьвежай фарбы... А маракі, асабліва з маладых, чакаюць, не дачакаюцца, калі, урэшце, выйдучь з доку, выпаўзуць з сушы ў мора.

Жаданы момант наступіў.

Аддаецца каманда:

— На палубу!

Праз некалькі хвілін з ботапарту (спэцыяльна створаная застава з некалькіх адтулін) тоўстымі, кіпучымі струменямі хлынула вада, папаўзла ўніз па каменным дне, затапіла старно судна і пачынае падымацца вышэй і вышэй.

Ужо зьнесены вадой прыстасаваныя раней рыштаваньні, высока ўверх прыпадняліся сходкі, і вада прагавіта льне да сьветла-абмаляваных бартоў.

А маракі даўно насыпалі на палубу, вачамі ўпіваюцца ў даль, у разасланы прыбрэжны марскі прастор.

Радасна мараком! Хутка паход, хутка мора.

Дробная марская „рыбёшка“—невялічкія параходы на буксыры выцягнулі карабель з доку ў гавань.

Карабельныя машыны яшчэ не працуюць,— „вялікаму караблю—вялікае плаваньне“, а ў гавані разьвярнуцца, як павінна, няма дзе.

Двое сутак ішлі аўральныя (агульныя) працы па пагрузцы „чорнасьліву“—вугалья.

Грузілі ўсе—пачынаючы „сачкамі“ і канчаючы камісарам.

Працавалі да самага поту—ад 6-ці гадзін раніцы да 2-х гадзін ночы.

Былі падобны да комунараў.

Але ўсё гэта ніпачым, усё гэта з ліхвай аплаціцца, бо ўперадзе—паход!

Цытадэль Кранштад.

„Русальніца“

(Этнографічны нарыс)

Гэты нарыс зьяўляецца першай спробай даць поўную, па магчымасьці, сыстэматызацыю тых матэрыялаў аб русальных звычаях на Беларусі, якія раскіданы невялікімі крохамі па розных выданнях, бо адзіны па гэтым пытаньні артыкул акад. Я. Карскага (Белорусы, т. 3, в. 1, с. с. 167—170) намячае толькі галоўнейшыя асаблівасьці памянёных звычаяў, поглядаў і абрадаў.

I

Вядомы і аўторытэтны зьбіральнік беларускіх этнографічных матэрыялаў Яўдакім Раманаў, які, будучы беларусам, добра ведаў народны быт і вераваньні, *Русальным* або *Граным* тыднем называе тыдзень, які ідзе зараз-жа пасля Тройцы¹⁾, гэта пацьвярджаюць і другія этнографы, якія займаліся дасьледваньнем народных звычаяў і абрадаў па ўсёй тэрыторыі этнографічнае Беларусі²⁾, нават гэты тыдзень адзначаецца спэцыяльнай назовай: „Русальніца“³⁾. Зьяўляючыся тыднем, які заканчвае веснавыя народныя звычаі і абрады, ён адначасна, паводлуг народных вераваньняў і паданьняў, зьяўляецца сьвятам русалак, калі іх узаемаадносіны бываюць найбольш блізкімі да людзей, калі чалавек на кожным кроку можа спаткацца з русалкай і ўспрымаць на сябе ўсе вынікі падобных спатканьняў.

Як-бы ўводам у русальныя сьвяткаваньні зьяўляюцца: 1) „дзяды“—задушныя памінкі, калі ежай і піцьцём частуюцца

1) *Романов*. Беларускі Сборник, VIII. с. 204.

2) Гл. напр., *Шейна*, Матэрыялы... т. I, в. 1, с. с. 197—198, т. III. с. 16; *Косич*. Литвины-Белоруссы, с. 54; *Никифоровский*. Нечистики („Вилен. Вр.“ 1907), с. 85.

3) *Добровольский*. Смоленскій Областній Словарь, с. 803. *Ластоўскі*. Расійска-крыўскі слоўнік. Коўна 1924, с. 624.

памёршыя крэўныя: „дзяды, бабы, памінаем вас, ляцеце да нас!“¹⁾ і калі „апахываюцца“—абмятаюцца бярозавым венікам магілкі, каб зрабіць прыемнасьць касьцям нябожчыка²⁾, звычаі, якія згубілі сувязь са звычаямі, носячымі непасрэдным адрбіткам русальных вераваньняў; 2) „Зялёныя сьвяткі“, або „Сёмуха“, калі кожная хата знадворку ўбіраецца „маем“—маладымі дрэвамі: клёнам, рабінай, бярэзьнікам, ліпай, дубняком, а ў сярэдзіне—„аірам“ і кветкамі³⁾, а ў старыя гады зелянінай убіралі нават і жывёлу⁴⁾.

Да і самі русалкі, вядомыя на Горадзеншчыне пад назовай „казытак“⁵⁾, а на Меншчыне пад назовай „Сьвіцязанак“⁶⁾ (ад возера Сьвіцязь, у якім яны жылі), паводле народных поглядаў, зьяўляюцца таксама душамі нябожчыкаў. Трэба адзначыць, што народныя прадстаўленьні як аб паходжаньні русалак, так і аб іх выглядзе і дзеях у розных месцах Беларусі розныя, часта зусім процівалеглыя.

Паходжаньне русалак у розных месцах Беларусі тлумачыць розна. Гэта перш за ўсё дзеці жаночага роду, якіх, уначы кормячы, задушылі—„прыспалі“ маткі; дзіцё, нібыта, не памірае, але яго ўносіць нейкая надпрыродная істота, а іншы раз калдунья, якая і робіць з дзіцёнка русалку⁷⁾; потым гэта дзеці, якія памерлі да кшчэньня⁸⁾, якія ўтапіліся, душы выкідышаў, дзеці, якія радзіліся ў дзяўчын⁹⁾; дзеці, праклятыя бацькамі яшчэ да іх нараджэньня, дзеці, загубленыя сваімі маткамі і загубленыя абавязкова ў вадзе; гэта—маладыя дзяўчыны самагубцы, якія ўтапіліся¹⁰⁾. Нарэшце, ёсьць мала рас-

¹⁾ Радченко. Гомельскія народн. песьні 1888 г., с. XVII.

²⁾ Анимелле. Быт белорус. крестьянина (Этн. Сб. II, 1854) с. 213.

³⁾ Гл., напр., Романова. Белорус. Сб. VIII. с. 203; Косич. Литвины-Белоруссы, с. 52; Цебриков. Матер. для геогр. и ст. России. Смоленская губ., с. 280.

⁴⁾ Киркор. Живопис. Россия III, с. 260.

⁵⁾ В. Ластойскі. Расійска-крыўскі слоўнік, с. 624.

⁶⁾ Ibidem 262.

⁷⁾ Добровольскій. Смоленскій Этнограф. Сб. I, с. 93; Романов. Белорус. Сб. VIII, с. 204. Шейн. Зап. Рус. Геогр. О-ва, V, с. 410.

⁸⁾ Шейн. Материалы... т. I, в. I, с. 196 т. III, с. 316—319; Киркор. Живопис. Рос., III, с. 261.

⁹⁾ Романов. Бел. Сб. VIII, с. 204.

¹⁰⁾ Никифоровский. Нечистики (Вилен. Вр. II), с. 85; Булгаковский. Пинчуки, с. 189.

паўсуджаны погляд, што нібы русалкі паходзяць з „ведзьмаў“¹⁾).

Ня глядзячы на тое, што пералічаныя дзяўчынкі ў падаўляючай сваёй большасці павінны былі паміраць маладзёнцамі, народная фантазія робіць з іх дарослых русалак, маючых вялізную сілу²⁾, напр., яны носяць у сваіх валасох столькі вады, што калі яе выціснуць, то ёю можна затапіць цэлую вёску³⁾.

Выгляд русалак, народныя паданні і фантазія апісваюць так: агулам кажучы, яны вечна юныя, надта прыгожыя⁴⁾. Цела іх, паводле поглядаў адных, афарбована ў зямельны колер і пакрыта ня кожей, а чымсьці цвёрдым накшталт пазноццяў⁵⁾, а паводле поглядаў другіх, цела русалак—празрыстае⁶⁾; агульны выгляд іх такі самы, як і чалавека, але толькі не пазнаць ці гэта мужчына, ці жанчына, хаця ў некаторых мясцовасцях даюць больш точнае апрадзяленьне словамі: „усё ў русалкі жаночае“⁷⁾. Адносна паасобных частак цела знаходзім наступныя даныя: галава ў русалак маленькая, цела русалак заўсёды прыкрываецца хвалістымі валасамі русага або зялёнага колеру, якія ідуць ад галавы аж да самай зямлі⁸⁾; вочы русалкі маюць блакітныя, ласкавыя, якімі яны заманьваюць да сябе ахвяру, але пасля таго, як апошняя злоўлена, вочы робяцца шклопадобнымі і нярухомымі, як ў нябожчыка⁹⁾; грудзі—„цыцкі“, паводле погляду адных, яны маюць такія вялізныя, што ў час, калі, напр., прыходзіцца бегчы, іх закідваюць за плечы¹⁰⁾, а паводле поглядаў другіх, русалкі зусім ня маюць жаночых грудзей¹¹⁾. Ёсць рознагалосіца і ў пытанні адносна вопраткі русалак; так падаўляючая большасць даных

1) Шейн. Матэрыялы, III, с. 319.

2) Шейн. Матэрыялы т. I, в. I, с. 196.

3) Никифоровский. Нечистики, с. 86.

4) Шейн. Матэрыялы, I-I, с. 198; т. III, с. 16. Никифоровский. Нечистики, с. 85.

5) Романов. Бел. Сб. VIII, с. 204.

6) Никифоровский. Нечистики, с. 86.

7) Романов. Бел. Сб., IV, с.с. 139-140, 216.

8) И. Эрмич. Очерки белорус. Полесья, с. 47. Шейн. Матэрыялы, III, с. с. 16, 317, 319. Никифоровский. Нечистики, с. 86. Романов. Бел. Сб. IV, с. 140.

9) Ibidem, с. 85-86.

10) Шейн. Матэрыялы, III, с. 319. Романов. Бел. Сб., IV, с. 139.

11) Шейн. Матэрыялы, т. I, в. I, с. 198.

сьцьвярджае, што яны ходзяць зусім нагімі, без якой-бы то ні было вопраткі¹⁾, і нібы такое становішча іх цяжыць, і яны час-ад-часу просяць у людзей кашулю для прыкрыцця сваёй нагасьці²⁾; меншасьць даных сьцьверджае, што русалкі апранаюцца прыгожа³⁾, што яны апранаюцца ў белую або чорную вопратку⁴⁾. Для паўнаты прадстаўленьня аб надворным выглядзе русалак трэба дадаць, што ў некаторых месцах Беларусі іх прыналежнасьцю зьяўляецца „таўкач“⁵⁾ або вялізны ножык⁶⁾. З першым яны скачуць, а з апошнім рэжуць дзяцей.

Жытло русалак апрадзяляецца ў залежнасьці ад топографічных умоў той ці іншай мясцовасьці: так, у мясцовасьцях, дзе шмат вады, жытлом іх лічуцца рэкі, азёры і нават балоты, а дзе шмат лясоў, кажуць, што яны живуць у лясох⁷⁾; ёсьць весткі, што русалкі ў некаторых мясцовасьцях живуць у густым жыце або ў гаросе⁸⁾. Калі русалкі живуць у раце, дык живуць на самым яе дне⁹⁾, а ў некаторых месцах у вадзе для іх нібыта пабудаваны крышталёвыя дамы, дзе яны знаходзяцца пад наглядам „русальнай царыцы“, якая прызначаецца „вадзяніком“¹⁰⁾. Калі русалкі живуць у лесе, то яны сядзяць на высокім дрэве, як, напр., на дубе, ліпе, бярэзіне і калышунца на іх вецьцях; асабліва яны любяць гойдацца на вецьцях бярэзіны¹¹⁾.

Час выхаду русалак на сушу ў розных месцах апрадзяляецца парознаму: так, сяляне Віцебшчыны кажуць, што русалкі могуць быць на сушы толькі той час, які ім патрэбен

1) Шейн. Мат. III, с. 317, 319. Романов. Бел. Сб., VIII, с. 204.

2) Гл., напр., Добровольского. Смоленский Этнографич. Сб. IV, с. 197.

Радченко. Гомельские нар. песни, 1888 г., с. 54.

3) Романов. Бел. Сб., IV, с. 216.

4) Шейн. Материалы, III, с. 16, 318.

5) Шейн. Мат., I-I, с. 196.

6) Крачковский. Быт. западно-русского селянина, с. 120.

7) Романов. Бел. Сб., VIII, с. 204. Шейн. Белорусские песни (Зап. Рус. Геогр. О-ва), с. 410.

8) Шейн. Мат. I-I, с. 197.

9) Ibidem, с. 196.

10) Никифоровский. Нечистики, с. 86.

11) Эргмич. Оч. Белоруск. Полесья, с. 47. Киркор. Живопись. Россия. III, с. 261. Шейн. Белорус. песни, с. 410—411. Материалы... 1—1, 197. Добровольский. Смоленск. Этн. Сб. IV, с. 197.

для асушэння свайго цела і валос ад макраты, пасья чаго, калі яны яшчэ знаходзяцца на сушы, то паміраюць у мучыцельнай істоме; і толькі на Русальны тыдзень ім дазваляецца быць на зямлі больш доўгі час, прычым адхіляецца памянутая небяспека гібелі¹⁾. Сяляне Піншчыны адзначаюць, што ў траўні раніцой да ўсходу сонца пры добрым надвор'і русалкі нагія выходзяць з вады, ідуць у жыта, якое займае вялікі кавалак зямлі, і, сьпяваючы, там скачуць. Сяляне Меншчыны сьведчаць, што русалкі выходзяць з вады вясной перад вялікаднем або перад тройцай і жывуць на зямлі да позняй восені²⁾. Паводле погляду сялян Лепельшчыны, русалкі выходзяць з вады выключна ў поўдзень³⁾, а ўначы лягчэй за ўсё ўбачыць іх перад Янам Купалай⁴⁾.

І калі ў Русальны тыдзень раніцой пайсьці пад лес, то, паводле вераванняў сялян, можна ўбачыць забавы русалак, як яны гойдаюцца на суччах бярэзіны, як абнімаюцца і качаюцца па траве і расе⁵⁾, як бегаюць па палёх, як у поўнач плюскаюцца на паверхні вады⁶⁾, або, як узяўшыся за рукі, скачуць наўкола сасны, пасья чаго трава каля гэтай сасны больш ужо не расьце, ці як качаюцца на дрэве, прывязаўшы сябе сваімі ўласнымі валасамі за сук⁷⁾. А іншы раз яны для сваіх забаў зьбіраюцца на могілках пасья заходу сонца і тады на могілках зьяўляецца агонь⁸⁾. А часамі ў „Наўскі Вялікдзень“ яны качаюць яйкі ў жыце⁹⁾.

Беларускае сялянства лічыць русалак нядобрым, нячыстым духам¹⁰⁾, галоўнай мэтай якога зьяўляецца прычыненне шкоды людзям; іх губіцельны ўплыў як на людзей, так і на жывёлу асабліва моцна выяўляецца на Русальны тыдзень¹¹⁾, у якім сяляне стараюцца не хадзіць у лес, баючыся спаткань-

1) *Никифоровский*. Нечистики, с. 86.

2) *Шейн*. Мат., 1—1, с. 196.

3) *Шейн*. Бел. песни, с. 410.

4) *Шейн*. Мат. III, с. 320.

5) *Сербов*. Село Великое, Минск, 1910 (праца ў сьвет ня вышда), с. 33.

6) *Дебриков*. Мат. для геогр. и стат. России. Смоленская губ., с. 280.

7) *Романов*. Бел. Сб., IV, с. 140.

8) *Шейн*. Мат., 1—1, с. 197.

9) *Булгаковский*. Пинчуки, с. 189.

10) *Киркор*. Живоп. Рос., III, с. 261. *Никифоровский*. Нечистики, с. 85—89.

11) *Шейн*. Мат., 1—1, с. 197—198.

ня з русалкамі ¹⁾, а асабліва ў гэты час ня пускаюць дзяцей ня толькі ў лес, але нават і ў жыта ²⁾.

Русалкі нібыта ўжываюць усю сваю хітрасць, каб якім-небудзь парадкам заманіць да сябе дзяцёнка, дзяўчыну або хлапца; так, калыхаючыся ў лесе на арэлях, яны запрашаюць калыхацца дзяўчат і хлапцоў ³⁾, або гуляючы ў розныя гульні і хараводы прыманчывымі рухамі зазваюць да сябе выпадковага гледача ⁴⁾, або пералічваюць самыя распаўсюджаныя мужчынскія імёны, спадзяючыся, што на яго хто-небудзь адгукнецца, бо пакуль чалавек не адгукнуўся—яна яго не чапае ⁵⁾. Паводле вераванняў сялян Горадзеншчыны, русалкі нападаюць на чалавека толькі ў жыце і то выключна тады, калі яно „квітнее“ ⁶⁾. Паданьні гавораць, што сваю ахвяру русалкі сьціскаюць у абыйманьні і, паклаўшы накрыв ⁷⁾, на сьмерць зашчакотываюць рукамі ці грудзьмі ⁸⁾. Калі ахвяра бывае зацягнута ў ваду, то русалкі яе абкружваюць самымі нежнымі клопатамі, бо ў ахвяры—жанчыне бачаць магчымую жонку свайго ўладара—вадзяніка, а сабе—новую падружку, а ў мужчыне, калі ён малады і прыгожы, бачаць мажлівага мужа адной з русалак; і больш за ўсё даглядае за ім тады тая русалка, якой ён упадабаўся: яна чэша яму галаву, адганяе ад яго вадзяную жывёлу, убірае яго ложак лепшымі вадзянымі травамі і кветкамі, а ў Русальніцу нават выводзіць яго на сушу, каб паказаць яму яго родную хату, калі ён маркоціцца па крэўных і хаце. У выпадку-ж, калі ахвяра русалкам не падабаецца, то яны аддаюць яго на зьездзеньне вадзяным жыхаром або цела выкідваюць на бераг.

Бываюць выпадкі, калі русалкі проста-на-проста жартуюць з людзьмі, ня маючы на мэце рабіць штосьці кепскае. Так любяць забаўляцца тыя русалкі, якія ня ведаюць людзей:

1) *Романов. Бел. Сб.*, с. 204. *Эремич. Оч. бел. Полесья*, с. 47.

2) *Крачковский. Быт. зап.-рус. селянина*, с. 120.

3) *Шейн. Мат.*, III, с. 319. *Добровольский. Смоленск. Этн. Сб.*, I; с. 92—93.

4) *Никифоровский. Нечистики*, с. 86.

5) *Эремич. Оч. бел. Полесья*, с. 47.

6) *Шейн. Мат.*, III, с. 317.

7) *Романов. Бел. Сб.*, IV, с. 140.

8) *Никифоровский. Нечистики*, с. 87. *Шейн. Мат.* 1—1, с.с. 196—197; III, с. 317.

якія пакінулі чалавечую грамаду, будучы маладзёнцамі, так, напр., яны падманіваюць хлапцоў, перашкаджаюць ім працаваць і г. д.¹⁾

Русалкі бегаюць вельмі шпарка, так што ўцячы ад іх няма ніякай магчымасці²⁾, а каб уратаваць сябе, трэба ўцякаць поперак мяжы, бо праз мяжу яна не пераскочыць³⁾. Існуе некалькі сродкаў абараніць сябе ад русалак, бо калі ўцякаць ад іх і калі яны дагоняць, то русалкі могуць перавярнуць назад галаву або пераставіць назад вочы⁴⁾. Згодна вераванням, пры спатканьні з русалкай, трэба ёй кінуць хустку, або кавалак матэрыялу, атадраны ад вопраткі, інакш, паводле поглядаў смаленскіх беларусоў, пагражае сьмерць⁵⁾. Каб русалка не зачпіла, трэба наўкол сябе абвесці круг, які пераступіць яна ня можа, а з прычыны таго, што яна можа кідацца каменнем, трэба круг правесці, як мага большым⁶⁾. Добрай забаронай ад русалак зьяўляецца ўкол хоця-б аднэй з іх іголкай; яны з крыкам і плачам кідаюцца тагды ў ваду, адкуль доўга будуць чутны іх галасы⁷⁾. Ужываецца ў падобных выпадках асобага роду зельле⁸⁾ або паказваецца што-небудзь стальное⁹⁾. Але хто і збавіцца названымі сродкамі ад русалак, яму гэта без пакараньня не праходзіць, ён на ўсё жыццё застаецца хворым: ня чуе або хахоча ўвесь час, крыўляецца і г. д.; і цікава, што чым чалавек мацней фізычна, тым у яго мацней гэтыя хваробы¹⁰⁾.

Адным з відаў абароны сябе ад прадзелак русалак лічыцца паўсямеснае святакаваньне Русальнага тыдню, і ні ў якім разе не дазваляюцца наступныя работы: нельга лавіць рыбу і мыць бялізну¹¹⁾, нельга віць, круціць, гнуць, гарадзіць

1) *Никифоровский*. Нечистики, с. 87—88.

2) *Романов*. Бел. Сб., VIII, с. 204.

3) *Шейн*. Мат. III, с. 319.

4) *Ibidem*.

5) *Неверович*. Памят. кн. Смоленск. губ. на 1859 г., с. 156—158.

6) *Булгаковский*. Пинчуки, с. 190. *Шейн*. Мат., III, с. 319—320.

7) *Никифоровский*. Нечистики, с. 87.

8) *Шейн*. Мат., I—1, с. 197.

9) *Киркор*. Жив. Рос., III, с. 261.

10) *Никифоровский*. Нечистики, с. 87—88.

11) *Ibidem*.

і кросны сьваць¹⁾, нельга наладжваць гаспадарчых прылад²⁾, нельга ісьці ў поле за травой³⁾, і наогул не дазваляюцца ніякія хатнія работы⁴⁾, бо таму, хто нарушыць гэтае сьвята, абураныя русалкі перадавяць кароў, коняй і наогул усю жывёлу.

Народная фантазія надзяліла русалак і элемэнтамі чудоўнай сілы. Так, напр., русалка можа даць чалавеку магчымасьць працаваць ніколі ня моручыся, або можа, акнуўшыся ў вадзе, стаць на гарашчы груд і загасіць яго⁵⁾.

Па сваім характары русалкі вясёлыя, яны шмат сьмяюцца, яны сьмяюцца ня толькі тады, калі купаюцца на паверхні азёр і рэк, калі качаюцца на вецьцях дрэў, але яны сьмяюцца і тады, калі на сьмерць зашчакочваюць чалавека⁶⁾. Дзякуючы рэзвасьці свайго характару русалка ня проч неасьцярожна пажартаваць і ў выніках гэтага папасьціся ў рукі людзей. У вадным паданьні апавядаюць, што прыведзеная ў вёску русалка маўчала, цэлы год кармілася парай ад ежы, але вельмі добра рабіла ўсё тое, што ёй паказвалі: ткала, прала, скаціну даглядала, хату тапіла. А калі прышла Русальніца—то яна ад радасьці засьпявала і ўбегла ў лес⁷⁾.

Ня глядзячы на вясёласьць характару русалак, ня глядзячы на тое, што яны маюць дзяцей⁸⁾, яны цягаюцца сваім жыцьцём, іх цягне на сушу, цягне да ласкі маці, іх цягне да каханьня⁹⁾.

Пад уплывам хрысьціянскай рэлігіі, якая ўнесла шмат блытаніны ў народныя вераваньні, погляды і міталёгію, склаліся некаторыя прадстаўленьні і аб русалках; так, нібы някшчоная душа, якая стала русалкай, час-ад-часу патрабуе „крыжа“ і з намерам атрымаць яго выходзіць на спатканьне людзям, то ў выглядзе маленькага дзяцёнка, то ў выглядзе жанчыны¹⁰⁾.

1) *Косич*. Літвіны-Белоруссы, с. 55.

2) *Киркор*. Жив. Рос., III, с. 261.

3) *Сербов*. Село Великое, с. 33—34.

4) *Никифоровский*. Простонарод. пр. и пов., с. 248.

5) *Шейн*. Мат., III, с. 317—318, 320.

6) *Шейн*. Бел. песни, с. 410; Мат., III, с. 317.

7) *Романов*. Бел. Сб., VIII, с. 204; IV, с. 216, 139.

8) *Добровольский*. Смоленский этн. сб., I, на с. 92, № 28.

9) *Никифоровский*. Нечистики, с. 88-89.

10) *Шейн*. Мат., III, с. 318.

У наш час, паводле народных поглядаў, русалак няма. Адны кажуць, што іх „забаранілі“¹⁾, а другія кажуць, што русалкі перавяліся таму, што цяпер уся зямля „памераная“, а, як вядома, русалкі праз межы пераходзіць ня могуць. Так яны самі і „перавяліся“²⁾.

II

На абшарах усёй этнографічнай Беларусі адбываўся, а часткай адбываецца і цяпер, цэлы шэраг абрадаў і святакаванняў у чэсьць толькі што апісаных русалак; усе яны нязрадна праводзяцца са значным лікам песень, якія згодна апрадзяленьню акад. Я. Карскага маюць наступныя чатыры мотывы³⁾: 1) песьні, якія маюць дачыненне да русалак і да іх розных прадзелак, як, напр., наступная песьня:

На Гранай⁴⁾ нядзелі,
 На крывой бярэзі,
 Рана-рана, на крывой бярэзі!
 Русалкі сядзелі,
 На дзевак глядзелі—
 Рана-рана, на дзевак глядзелі!
 Дзевачкі-сястрычкі,
 Дайце нам спаднічкі!
 Рана-рана, дайце нам спаднічкі!
 Малодкі-лябёдкі,
 Дайце нам намёткі!
 Рана-рана, дайце нам намёткі⁵⁾.

2) песьні, якія апяваюць дрэва, асабліва, бярэзіну, як, напр., наступная песьня:

Ну, ня радуйся ты, дубняк, клённік,
 Што дубняк, клённік, ель кудравая,
 Ель кудравая, зялёна сасна,
 Толькі радуйся, бела бяроза,
 Што ты белая ды кудравая,

1) *Добровольский*. Смол. этн. сб., I, с. 92.

2) *Романов*. Бел. сб., IV, с. 139.

3) *Карский*. Белорусы. т. III, в. I, с.с. 173—177.

4) Згодна народнаму тлумачэнню, Русальніца называецца „Граным тыднем“ з тае прычыны, што русалкі „граюць“—спяваюць у гэты тыдзень (*Романов*, Бел. сб., IV, с. 139).

5) *Радимич* (Романов). Кара в сто лет, с. 12.

Ну, кудравая, малажавая,
 Што к табе ідуць красны дзевіцы,
 Ну, нясуць табе ўсе гасьцінічкі,
 Ўсё шырыначкі, ды платошачкі,
 А за ім ідуць стары бабушкі,
 Ну, нясуць табе ўсё гасьцінічкі,
 Усё яешніцы з драконаю ¹⁾).

3) песьні, якія маююць звычай завіваньня вяноў і гаданьня па іх, як, напр., наступныя песьні:

а) Пайдзём, дзеванькі,
 У луг гуляць,
 Зялёны вянкi
 Завіваць!
 Да мы ў лужочку
 Пабылі,
 Свае вяночкі
 Завілі
 І гарэлачку
 Папілі,
 І яешаньку
 Паелі ²⁾).

б) Разьвілі вяночкі,
 Разьвілі зялёныя
 На гады добрыя,
 На жыта густое,
 На ячмень каласісты,
 На авёс расісты,
 На грачыху чорную,
 На капусту белую ³⁾).

4) песьні з русалкай або дзяўчынай, якая (якой) прапа-
 нуюць задаткі, як, напр., наступная песьня:

У чыстым полі, пры дарозі,
 А зелен явар кудравы!
 Пасьціла дзеўка тры стады коній,
 А зелен сад вішнёвы!

¹⁾ Шейн. Мат., I—I, с. 189.

²⁾ Сербов. Село Великое, с. 38.

³⁾ Неверович. О празд., повер. и обычаях поселян Смоленской губ.
 (памятн. кн. См. губ. на 1859 г.) с. 156—158.

Пасьціла, пасьціла крэпка заснула,
 Крэпка заснула, коній не пачула.
 Прачнулася—няма коній!
 Дзеўка стала ды падумала:
 „Куды іці коній шукаць?
 Пашоўшы мне цёмным лесам—
 Цёмным лесам ваўкі зьядуць;
 Пашоўшы мне лужком-беражком—
 Лужком-беражком замачуся;
 Пашоўшы мне калінавым мастом—
 Калінавым мастом утаплюся;
 Пашоўшы мне дарогаю—
 Дарогаю Северане зьядуць!“
 Пашла дзеўка пуцявінкаю.
 Стрэла-ж яна трох молайцаў,
 Трех молайцаў рыбалоўцаў:
 „А вы братцы—рыбалоўцы!
 Ці ня відзелі тры стады коній?“
 Адзін кажа: „Я ня відзеў!“
 Другі кажа: „Я ня чуў, ня бачыў!“
 Трэці кажа: „Я й чуў і бачыў,
 Я й чуў і бачыў, і сам там быў!
 Скажу дзеўцы дванаццаць загадак:
 Калі адгадаеш, пакажу коній!
 А што гарыць бяз полымя?
 А што бяжыць бяз повада?
 А што расьце бяз караня?
 А што цьвіце—ніхто ня бача?
 А што плача бяз голасу?
 А што ўецца каля дрэўца?
 А што йграе сьлёз ня мае?
 А што бела да ня белючы?
 А што красна да ня красючы?
 А што сіне да ня сінечы?
 А што чорна да ня чэрнючы?
 А што салатзей салодкага мёду?..“
 — „Ах, няхай-жа ж я да ня бацькава,
 Да ня бацькава, а ня маткіна,
 Штоб я загадак не адгадала,

Не адгадала, не сказала:
 Зара гарыць бяз полымя,
 Вада бяжыць бяз повада,
 Камень расьце бяз караня,
 Папараць цвіце—ніхто ня бача,
 Конік плача бяз голасу,
 А хмель ўецца каля дрэўца,
 Дудка йграе сьлёз ня мае,
 Лебедзь белы да ня белючы,
 Сонца красна да ня красючы,
 Мора сіня да ня сінючы,
 Воран чоран да ня чэрнючы,
 Сон салатзей салодкага мёду!..“
 —„Вот цяпер, дзеўка, укажу коній:
 Твае коні ў чыстым полі,
 Ў чыстым полі на дуброві,
 Чорным шоўкам папутаны,
 Злотам-срэбрам памузданы;
 Ядуць траўку-мядуніцу,
 П'юць вадзіцу ўсё з крыніцы;
 Ядуць траўку зялёную,
 А зелен явар кудравы!
 П'юць вадзіцу сьцюдзёную!..“
 А зелен сад вішнёвы! ¹⁾

У старадаўнія часы русальныя сьвяткаваньні адбываліся выключна на берагах рэк, азёр або ў гаі ²⁾, у вапошнія-ж часы месцамі русальных сьвяткаваньняў былі: лес наогул, поле, жыта, вёска ³⁾.

У часьць русалак выконваўся наступны вельмі характэрны ⁴⁾ звычай. У першы вечар „Пятровага паста“ дзяўчаты плятуць сабе вянкi і выбіраюць са сваёй грамады ў русалкі самую прыгожую, высокую дзяўчыну, якую распранаюць да нага, распускаюць ёй валасы, апранаюць на галаву вянок, а шыю, рукі і ўсё цела ўбіраюць кветкамі; потым увечары, калі ўжо ўзыйдзе месяц, усе дзяўчаты, апранутыя ў белыя вопраткі з

¹⁾ Радимич (Романов). Кара в сто лет, с 10—12.

²⁾ Киркор. Живоп. Рос., III, с. 261.

³⁾ Шейн. Мат. I—I. с. 198; Романов. Бел. Сб., VIII, с. 204—206.

распушчанымі валасамі, якія пераплецены істужкамі, апрануўшы на галаву вянкi, узяўшыся за рукі, становяцца па пары, а дзяўчына, абраная русалкай—паперадзе ўсіх, і, сьпяваючы песьні, доўгай пloidмай ідуць за сяло да ніў; па дарозе першая пара паднімае ўверх рукі, пад якімі праходзяць астатнія, так робяць усе наступныя пары; па дарозе яны сьпяваюць, скачуць, барабанаць у дошкі, паляць агні. Прайшоўшы за сяло вярсты дзьве і дайшоўшы да кустоўнікаў, дзяўчаты спыняюцца; іх даганяюць хлапцы, якія ехалі на начлег, яны раскладаюць груды, а дзяўчаты, укінуўшы ў іх свае вянкi, разьбягаюцца, а „русалка“ ловіць іх і каго спаймае, таго ласкочыць. Потым пачынаюцца агульныя гульні і скокі, якія цягнуцца да раніцы¹⁾.

Усе іншыя абрады, зьвязаныя з Русальніцай, зьяўляюцца ці дапаўненьнем да апісанага абраду, ці яго відазьменай. Так, у некаторых мясцовасьцях Гомельшчыны шэсьць або дваццаць дзяўчат, сабраўшыся ў ячмені, зьвіваюць сабе з васількоў вянкi, пасья чаго, сабраўшыся ў другім месцы, робяць з саломы „чалавека“, які апранаецца жаночай вопраткай, на галаву кладзецца вянок, пасья чаго гэтае пудзіла атрымлівае назову „русалкі“. Увечары з ёй ідуць „на бугор“ гуляць у хараводы; а калі ўжо сьціямнее, яе вядуць да жыта, куды і штурхаюць, а самі разьбягаюцца, крычучы: „Уцякайце, русалка бяжыць, здаганяе! Як здагоне, задуша!“ У сяле дзяўчаты йзноў гуляюць у хараводы²⁾. А ў некаторых месцах Гомельшчыны з такой царамоніяй вадзілі абраную ў русалкі дзяўчыну; зусім нагую, убраную толькі кветкамі „русалку“ штурхалі ў жыта, а яна, плешчучы ў далоні, ганялася за дзяўчатамі³⁾.

У некаторых месцах на Русальніцу сьвяткаваўся абрад, які называўся „Кустом“.

Самая прыгожая дзяўчына, распранутая да нага, убiралася ўся кветкамі і вецьцямі бярэзьніку, клёну і ліпы так што рабілася падобнай да сапраўднага куста; з песьнямі яе вадзілі па ўсіх дварох, зьбіраючы падачкі, якія зносіліся ў

1) Шейн. Мат., 1—1, с. 199—200. Романов. Бел. Сб., VIII, с. 204—205.

2) Романов. Бел. Сб., VIII, с. 205—206.

3) Ibidem. с. 204—205.

пэўнае месца, дзе потым і пачынаўся пір з песьнямі, скокамі і музыкай¹⁾.

У некаторых паветах Меншчыны ў Русальны тыдзень дзяўчаты, каб абараніць сябе ад русалак, зьбіраліся кожан вечар і сьпявалі русальныя песьні²⁾, і ў другім месцы ў апошні дзень Русальніцы дзяўчаты ідуць у лес і, каб задобрыць русалак, вешаюць на вецьцях дрэў вянкi з кветак, лічачы, што русалкі возьмуць іх і, апануўшы вянкi, будуць бегаць па палёх і лясох³⁾.

У Смаленскай Беларусі русальныя сьвяткаваньні пачыналіся на другі дзень Тройцы, калі дзяўчаты з ежай, песьнямі і скокамі ішлі ў лес, дзе пачыналі махаць фартухамі і гнуць бярэзіны, з вецьцяў якіх зьвівалі вянкi. Роўна праз тыдзень вянкi разьвіваліся, бо русалкі, для якіх гэтыя вянкi завіваліся, ужо павінны былі іх пакінуць. Разьвіваньне вянкаў злучалася з кумаваньнем⁴⁾.

А ў некаторых мясцох русальныя абрады значна ўпросьціліся. На абабраную з дзяўчат русалку кладзецца вянок, які ў яе хочуць сарваць, калі „русалка“ ганяецца за дзяўчатамі; увечары ў жыце паліцца груды, на якой спальваецца і здэртты з „русалкі“ вянок. А ў некаторых мясцох дзяўчаты з апранутымі на галовы вянкамі ідуць у жыта, у якое кідаюць вянкi як мага далей, а самі бягуць назад да вёскі, нібы за імі гоніцца русалка⁵⁾.

Нарэшце, існавалі абрады, якія былі зьвязаны з провадамі русалак. Так, у б. Рэчыцкім павеце ў „Пятроўскія загавіны“ ці ў дзень Яна Купалы дзяўчаты і хлопцы зьбіраліся ў лесе і раскладалі некалькі груды ў шэраг адзін за другім; найбольш прыгожую дзяўчыну абіралі „русалкай“, прычым галава яе ўбіраецца вянкам з кветак і траў, потым, стаўшы аба-

1) *Leńkiewicz*. Piosenki gmine ludu Pińskiego, с. 159. *Романов*. Матэрыялы по этнографіі Гродзенск. губ. I, с. 134—136. *Журкор*. Живоп. Рос., III, с. 262.

2) *Шейн*. Мат., 1—1, с. 198.

3) *Ibidem*.

4) *Неверович*. Памятн. кн. Смоленск. губ. на 1859 г. *Слупский*. Народный календарь (гл. „Альманах Сев.-Зап. календаря на 1892 г.“) с. 12. *Цебриков*. Смоленск. губ., с. 281—283.

5) *Романов*. Бел. сб., VIII, с. 206—207.

пал яе, сьпяваюць шэраг песень, пасля выканання якіх дзяўчаты адначасна з „русалкай“ ідуць да ракі, дзе сьпяваюць і гадаюць; „русалка“ зьнімае з галавы вянок і вешае яго на дрэва, пасля чаго ўсе зьвяртаюцца да грудаў, а гульні і сьпевы аднаўляюцца йзноў).

У вапошнія часы абрады, зьвязаныя з Русальніцамі, выконваюцца выключна моладзьдзю, між тым, як у этнографічных матэрыялах знаходзім паказаньні, што ў старыя часы ў выкананьні гэтых абрадаў прымала ўдзел усё жыхарства ад дзяцей да старыкоў уключна ²⁾, калі і самыя абрады насілі больш самабытны характар. Так, напр., у „Середу—Русал“ беларускія паляшукі цэлай грамадой хадзілі за сяло на балота і пад сьпевы здабывалі з ясеня „сьвяты агонь“ ³⁾, які здабываўся, каб зьміласьцівіць грозную стыхію ⁴⁾ і ў тым ліку і русалак. Бязумоўна, „сьвяты агонь“, які здабываўся на Русальніцу, быў у цеснай сувязі са „сьвятым агнём“, які здабываўся напярэдадні Яна Купалы з тых дрэў, якімі ўбіраліся сялянскія хаты на Тройцу і Русальны тыдзень⁵⁾.

¹⁾ Довнар-Запольскій. Россия, IX, с. 187.

²⁾ Гл., напр.: Киржор. Живопись. Рос., III, с. 261. Шейн. Мат., I—I, на с. 189 № 86; на с. 192 № 193. Безсонов. Белорусские песни, с. 25.

³⁾ Сербов. Белорусы-сакуны, с. VI.

⁴⁾ Сергеев-Путковский. Очерки Белоруссии. VII. Добывание огня („Живая Старина“ 1909, № 1).

⁵⁾ Ibidem.

Кнігапіс

Максім Гарэцкі. На імперыялістычнай вайне (запіскі).
Дзяржаўнае Выдавецтва Беларусі.
Менск, 1926 г., 185 стар. Цана
1 руб.

Імперыялістычная вайна ў нашай беларускай літаратуры, трэба адзначыць, адбілася досыць слаба. Калі ня лічыць вершаў Купалы, Коласа, Бядулі і інш., напісаных у часе вайны, ды некалькіх дробных апавяданняў, то мы больш нічога ня маем.

Вышаўшая ў выданні ДВБ кніга Гарэцкага прадстаўляе яго запіскі за час з 1 ліпня 1914 г. да пачатку 1915 г.

Напісаная без асаблівых мастацкіх прэтэнзій яна паволі, дзень за днём, малое нам жыццё ў расійскай арміі.

Аўтар старанна заносіць у сваю запісную кніжку характэрныя праявы жыцця батарэі, у якой яму прышлося быць. Ён, разам з сваёй часткай, з першых дзён вайны прыняў у ёй удзел.

16 ліпня ў сваёй запіснай кніжцы Гарэцкі піша:

„Як ішоў ціха назад—агледаеўся. Месяц. Ядраны. Туман у доле. Шуміць цягнік... Хораша! Супакой і хараство агарнулі мяне. Варта жыць на сьвеце!“ (19).

Але пасля таго, як яго 25-га кастрычніка ранілі, настрой мяняецца:

„Дзікі боль і дзікі плач, і крыкі дзяціныя, няшчырыя і хваравітыя:—Дайце мне цыяністага калі. Я не магу так мучыцца! Я не магу! Я не хачу! Ратуйце! І сьлёзы пад нацягнёнаю на голаў коўдраю“ (158).

Кола вайны захапіла яго, перамалала і выкінула. Радасьць жыцця схавалася і, замест яе, стала боль, стаў адчай.

Перад вачыма чытача праходзяць жудасныя малюнкi: самагубства яўрэя-дабравольца (114); сьмерць падпаручыка Сізава, нядаўна прыехаўшага ў батарэю.

„Маладзенькі, далікатны й сарамлівы, як дзяўчына... Ён хоча быць для ўсіх добры й даступны“ (99). Увесь прасякнуты радасьцю жыцця і шчасся ён менш, як праз месяц, забіты.

„Вытрашчаныя мёртвыя вочы, скрыўлены рот, пасінялыя шчокі... А далей—стройны, як дзяўчына, як жывы, толькі ногі тырчаць адубеўшы“... (133). Рабаўніцтва салдат, часта зусім бязмэтнае, калі проста ад няма чаго рабіць ламаюць рояль (57), рабуюць хаты і крамы, каб раз-жа большую частку нарабаванага выкінуць (58, 61, 65).

Выпадкі, калі артылерыя, замест ворага, страляе па сваіх (68).

Праходзіць перад вачыма чытача непадфарбаваны малюнак вайны. Вайны, як яна ёсць, бяз „прыгожага самаашуканства“ (51). Знаходзячыся ў шэрагах расійскай арміі, аўтар задаецца пытаннем, у славу чаго вайна?

„Вызвалення „малых“ народаў? А ці вызваліцца мой народ? Што яму дасць гэтая вайна? (25). „Ці-ж Беларусь будзе мець нейкую палётку ад гэтае вайны?“ (110).

Адказ на гэтыя пытанні даля Кастрычнікавая рэволюцыя, якая прывяла нас да Савецкай Беларусі—часткі вялікага СССР.

Калі ў сусветнай літаратуры мы маем цэлы шэраг „чалавечых дакумантаў“ аб імперыялістычнай вайне, як „Агонь“ А. Барбюса, „Чалавек добр“ Франка, „Трыумфальное шествие“ Смоліна, „Народ на вайне“ Федарчэнка і шмат іншых, то ў беларускай літаратуры пакуль такіх твораў ня было.

„Запіскі“ Гарэцкага зьяўляюцца адным з першых буйных твораў на гэту тэму.

Чытач, які цікавіцца беларускай мастацкай літаратурай, прачытае гэту кніжку са здавальненнем.

Аліг.

Вапліте. Зошит першый. Харків 1926 г., стар. 108. Цана 1 р. 75 к.

Вольная Акадэмія Пролетарскае Літаратуры (Ваплітэ) утварылася на Украіне ў канцы 1925 году з выдатнейшых поэтаў і пісьменьнікаў, у большасці вышаўшых са складу літаратурных аб'яднанняў: „Гарт“, „Плуг“ і „Жовтень“. Першы спытак, выдадзены Акадэміяй,

дае некаторую магчымасць пазнаёміцца з сутнасцю гэтае арганізацыі, з яе прынцыповай пляцформай.

Гісторыю ўтварэння Акадэміі дае Ол. Дасвітны ў сваім артыкуле „До розвитку письменницьких сил“, на якім мы перш за ўсё й спынімся.

Як відаць з памянёнага артыкулу, „Ваплітэ“ ўтварылася ў выніку гарачае дыскусіі, што ў апошнія гады разгарнулася была на Украіне вакол пытання аб шляхах развіцця пролетарскае літаратуры і падзяліла на два лягеры ўсіх тэорэтыкаў і практыкаў украінскага літаратурнага мастацтва.

Асноўныя прынцыпы, якія ў разгары дыскусыйнае барацьбы злучылі вакол сябе сучасных сяброў „Ваплітэ“, можна ў агульным зьвесці да наступнага:

1) Жосткая барацьба з „графоманіяй“, барацьба за культурнасць у мастацкай творчасці, за „Эўропу“ супроць „Прасьвіты“.

2) Пазбаўленьне пісьменьніцкае арганізацыі ад масавае грамадзкае працы.

3) Зьмена адносін да „нэо-клясыкаў“ (старыя украінскія пісьменьнікі) у сэнсе пераходу ад барацьбы з імі да супрацоўніцтва, уцягвання ў будаванне сучаснае украінскае літаратуры.

Найбольш тэорэтычна заблытаным і спрэчным, як відаць з „Зошита“, зьяўляецца апошняе палажэнне, якое, аднак, шчыльна звязана з двума першымі і зьяўляецца амаль што

рашаючым у вызначэньні практычнае лініі аб'яднаньня.

Пытаньне такога парадку: хто больш каштоўны для сучаснай літаратуры: ці старыя буржуазныя мастакі з набытаю імі культурай, з багатым запасам мастацкае тэхнікі, ці маладыя малакультурныя пісакі з рабочых і сялян, якія ня маюць за сабой нічога, апроча „левай ідэолёгіі“?

На каго трэба орыентавацца? „Ваплітэ“ (вуснамі Ол. Дасьвітнага) адказвае:

— На першых.

„Справа толькі ў тым, што яны яшчэ не цалком праняліся разуменьнем тае ўзаемнае барацьбы клясаў, што вядзецца ў сучаснай грамадзе“.

Але яны „прагнуць гэтага разуменьня і пэўна ім праймуць“, бо „гэты інтэлектуальна разьвіты элемент можа зразумець усё гэта вельмі хутка. І яны да гэтага йдуць“. „Яны хочудь зразумець клясавую барацьбу, якая становіць гісторыю, і пачынаюць яе разумець скрозь прызму рэволюцыйнага марксызму. *А зта галоўнае, што трэба*“ (падкрэслена мной. М. З.).

Гэтая досыць такі наіўная ўпэўненасьць Ол. Дасьвітнага ў добрых і шчырых замерах старых украінскіх мастакоў, упэўненасьць у тым, што варта ім зразумець „клясавую барацьбу, якая становіць гісторыю“, і ўсё будзе добра, бо „гэта галоўнае, што трэба,“ — гэтая ўпэўненасьць зусім справядліва сустракае сумненьні з боку другога сябра „Ваплітэ“ О. Сьлісарэнкі, аўтара зьмешчанага ў зборніку артыкулу пад назвай

„В боротьбі за пролетарскую эстэтыку“.

Для О. Сьлісарэнкі, аказваецца, мала таго, чаго досыць Ол. Дасьвітнаму. Ён знаходзіць, што калі нават неоклясыкі і ўспрымуць ідэолёгію пролетарыяту, гэта яшчэ ня зробіць з іх прыяцеляў, гэта толькі ўскладніць барацьбу, зробіць яе больш захаванай, бо „сучасная барацьба ў мастацтве ёсьць ня толькі барацьба ідэолёгічная, а перш-на-перш барацьба за пролетарскія элемэнты стылю ў мастацтве“, а „старая інтэлігенцыя, прыняўшы марксыцкі сьветагляд, мусіць па-засьвядома для сябе рэалізаваць у стылі не пролетарскую эстэтыку, а эстэтыку таго соцыяльнага атачэньня, з якога яна вышла і ў якім выхавалася.“

Пасьля сур'ёзных і грунтоўных меркаваньняў О. Сьлісарэнкі міжвольна паўстае пытаньне: А ці не сьпяшаецца гэта „Ваплітэ“ з орыентацыяй на высока-культурных старых мастакоў, ці ня ёсьць небясьпека, якая ў гэтай відавочнай тэндэнцыі да ігнораваньня някультурных няўмек, якія няпрывычнымі карузлымі рукамі бяруцца за тонкае пяро мастацкае творчасці?

Адчытваючы такім парадкам Ол. Дасьвітнага (а мо' й яшчэ каго-небудзь) за „прымітыўнае думаньне“, за „адміністрацыйны восторг“, О. Сьлісарэнка, аднак, дапускае сам некаторую блытаніну ў пытаньні аб суадносінах ідэолёгіі і эстэтыкі. Рэзка адмяжоўваючы праз увесь артыкул эстэтыку ад ідэолёгіі, ён гэтым самым, з аднаго боку, постулюе страшэнны дуалізм формы

і зместу ў мастацтве, а з другога — адмаўляе магчымасць таго „ўпарадкавання эстэтычнага інвэнтара“, аб якім сам гаворыць. Бо самы факт „ўпарадкавання“ ўжо пераводзіць эстэтычныя нормы з сферы клясавых псіхалёгіі ў сферу ідэалёгіі, што ня можа вязацца з тым адмежаваннем, аб якім гаварылася вышэй. Справа тут уся ў тым, што О. Сьлісарэнка тэрмін „ідэалёгія“ ўжывае ў вельмі абмежаваным значэнні. Бухарынскае вызначэнне тэрміну „клясавая псіхалёгія“ і „клясавая ідэалёгія“ бадай што дало-б магчымасць страйнейшай пабудовы тэорэтычных разважанняў на гэтую тэму.

З рэшты артыкулаў, змешчаных у зборніку, варта адзначыць артыкул М. Йогансэна „Аналіза аднаго журнальнага оповідання“, які цікавы ня так

сваім агульным зместам, як парадоксальнасцю канчатковага вываду. Узяўшы за мерку вартасці твору ступень развіцця структурнай мотывацыі, аўтар прыходзіць да заключэння, што ўся украінская і ўся расійская літаратура (за выключэннем Дастаеўскага) адносіцца да эўропэйскае, як Геродот да... К. Маркса.

Ці ня пахне тут троху „эўропаманіяй“?

Наогул першы сшытак „Валітэ“ цікава прачытаць кожнаму, хто цікавіцца развіццём нацыянальных літаратур у СССР. Для чытача-беларуса ён яшчэ цікавы ў тым, што ў канцы яго дададзены ліст беларускага поэты У. Дубоўкі са скаргай на няправільнае асьвятленне яго творчасці на старонках беларускае прэсы.

М. Зарэцкі.

Хроніка

Сярод беларускіх пісьменьнікаў

* У вапошнія часы Алесь Дудар напісаў новую поэму „Паланянка“.

* Міхась Зарэцкі піша роман, які будзе друкавацца з 1-га студзеня ў часопісі „Маладняк“.

* Беларускі сатырык Крапіва падрыхтаваў зборнік баек.

* Малады беларускі poeta Ал. Звонак падрыхтаваў зборнік сваіх вершаў „Веянь“.

* Алесь Якімовіч падрыхтаваў да друку новы зборнік вершаў.

* Ал. Гурло падрыхтаваў новы зборнік „Зорнасьць“, які набывае дзеля надрукаваньня БДВ.

* Адам Бабарэка падрыхтаваў да друку свае крытычныя працы: „Творчасць Ул. Дубоўкі“, „Думкі ў голас аб сучасным становішчы нашае літаратуры“;

Зьм. Бядуля—„Каўкаскія мэлёды“ (зборнік вершаў);

Ул. Дубоўка—„Наля“ (збор. вершаў).

Я. Пушча—„Зборнік поэзіі“;

К. Чорны—„Зямля“ (аповесьць)

„Вясна“

„Вуліца“ (драма ў 4-х дзеях).

* Белар. Дз. Выд. здало ў друк новы зборнік вершаў П. Труса „Ветры буйныя“.

* Н. Чарнушэвіч падрыхтаваў зборнік вершаў „Дзіва“, які набыло для надрукаваньня БДВ.

* Маладняковец П. Галавач здаў зборнік апавяданьняў „Дробязі Жыцьця“.

* Ан. Вольны падрыхтаваў новы зборнік вершаў „Табе“.

* 28 лістапада г. г. Полацкая філія „Маладняка“ наладжвае вялікі вечар, з прычыны сьвяткаваньня 3-гадовага юбілею „Маладняка“.

* У канцы лістапада выходзіць вялікі літаратурна-мастацкі альманах полацкіх маладнякоўцаў.

* Для ўзмацаваньня працы Полацкай філіі „Маладняка“ ў Полацак камандыраваны ЦБ маладняковец Валеры Маракоў.

Мастацкія і культурныя весткі

* У Калінінскай, Мазырскай, Менскай, Слуцкай акругах праведзены акруговыя краязнаўчыя канфэрэнцыі.

У лістападзе адбудуцца канфэрэнцыі ў іншых акругах Беларусі.

Ва ўсіх канфэрэнцыях прымалі ўдзел прадстаўнікі ЦБК.

* У Бабруйску, Клімавічах і Слуцку сіламі краязнаўчых арганізацый зорганізаваны акруговыя краязнаўчыя Музеі. Ап-рача акруговых гарадоў, маецца

краязнаўчы музэй у Расьнянскім раёне Калінінскай акругі.

* Мазырскім акруговым таварыствам рыхтуецца да друку краёвы слоўнік.

Акрамя гэтага, друкуецца Віцебскі краёвы слоўнік для ўкладання якога скарыстана 12.000 картак-слоў самога ўкладальніка і 30.000 картак-слоў яго корэспондэнтаў.

* Акадэмік Сьпіцын піша археолёгічны агляд Віцебшчыны для Віцебскага акр. т-ва.

* У Аршанскай акрузе знайдзены рэшткі мамонта. Акруговае т-ва дасьледуе гэту знаходку.

* Орган ЦБК „Наш край“ за ўвесь час выдрукаваў прыродазнаўчых артыкулаў—30, экскурсійных—4, географічных—6, помнікаў старасьветчыны—10, гістарычных—7, быту, гігіены і інш.—8, мастацкіх—4, мэтодычных—12, програм—25, хронікі—135, бібліографічных—398.

* ЦБК зроблены падлік усіх навуковых краязнаўчых устаноў Беларусі і будзе апавешчаны ў наступных нумарох часопісі „Наш край“.

* З 1-га студзеня па 1-га верасня г. г. ЦБК атрымае 16.763 картак-слоў, апрача Віцебскага слоўніка, 5.007 фольклёрных запісаў (казак, песень, легенд), 129 фэнолёгічных нагляданьняў, 71 мэтэор.нагляданьне і 3 колекцыі шасьціножак.

* ЦБК прыняты крокі да збору матэрыялаў у географічны слоўнік Беларусі.

* Зараз у вёсках Менскай акругі працуюць 3 кіно-перасоўкі Менскага акруговага аддзелу політасьветы. За апошнія м-цы гэтыя кіно-перасоўкі правялі 130 кіно-сэансаў, на якіх прысутнічала да 25.000 чалавек.

Акруговы аддзел політасьветы набывае для вёскі яшчэ тры кіно-перасоўкі.

* 20-га кастрычніка адбылося пасяджэньне гістарычна-археолёгічнай камісіі Ёнбелкульту, на якім абгаварваўся плян працы сэкцыі на бягучы акадэм. год. На пасяджэньні пастаноўлена прадоўжыць пад кіраўніцтвам проф. У Пічэты і доц. В. Дружыца вывучэньне „Літоўскай Мэтрыкі“, якая адбывалася шляхам выпіскі найбольш важных яе месц у мінулым 1925-26 акадэмічным годзе. Перапіску на гэты год сэкцыя даручыла Г. Баярчуку.

У зьвязку з тым, што „Мэтрыка“ знаходзіцца ў Маскве і вывучэньне яе беларускімі вучонымі выклікае значныя матэрыяльныя страты, камісія ўзьнімае акцыю аб тым, каб была праведзена ў жыцьцё пастанова ўсебеларускага зьезду гісторыкаў і археолёгаў аб перадачы „Мэтрыкі“ БССР.

* Сакратарыят ЁБК асыгнаваў 1.000 руб. на набыцьцё абсталяваньня для антрополёгічных дасьледваньняў. У цяперашнім сэмэстры будзе дасьледавана 2.000 беларусаў-прызыўнікоў.

Працай антрополёгічнай камісіі будзе кіраваць профэсар Ленц.

Што ўхваліла партыя аб мастацкай літаратуры

(Рэзолюцыя ЦК РКП(б) аб політыцы партыі ў вобласці мастацкай літаратуры *).

1. Пад'ём матэрыяльнага дабрабыту мас за апошнія часы ў сувязі з пераваротам у вумох, які вытвараны рэвалюцыяй, узмацаваньнем масавай актыўнасьці, вялізарным пашырэннем краявіду і г. д., утварае вялізарны рост культурных запросаў і патрэбнасьцяй. Мы ўступілі, такім чынам, у паласу культурнай рэвалюцыі, якая складае прадпасылку далейшага руху да куністычнай грамады.

2. Часткай гэтага масавага культурнага росту зьяўляецца рост новай літаратуры, пролетарскай і сялянскай, у першую чаргу, пачынаючы ад яе пачатковых, але ў той час ня была шырокіх па свайму ахвату, форм (рабкоры, селькоры, насьценгазэты і інш.) і канчаючы ідэолёгічнай усьвядомленай літаратурна-мастацкай прадукцыяй.

3. З другога боку, складанасьць гаспадарчага процэсу, адначасовы рост супярэчных і нават проста адна адной варожых гаспадарчых форм, выкліканы гэтым разьвіцьцём процэсу нараджэньня і ўзмацаваньня новай буржуазіі, няўхільная, хаця ў першыя часы не заўсёды

ўсьвядомленая, цяга да яе часткі старой і новай інтэлігенцыі, хэмічнае выдзяленьне з грамадзкіх глыбінь новых і новых ідэолёгічных агентаў гэтай буржуазіі,—усё гэта павінна няўхільна адбівацца на літаратурнай паверхні грамадзкага жыцьця.

4. Такім чынам, як не прыпыняецца ў нас клясавая барацьба наогул, таксама яна не прыпыняецца і на літаратурным фронце. У клясавым грамадзтве няма і ня можа быць нейтральнага мастацтва, хаця клясавая прырода мастацтва наогул і літаратуры ў прыватнасьці, вызначаецца ў формах бясконца больш размаітых, чым, напрыклад, у політыцы.

5. Аднак, было-б зусім няправільна ўпуськаць з вяду асноўны факт нашага грамадзкага жыцьця, а менавіта факт заваёў улады рабочай клясай, налічча пролетарскай дыктатуры ў краіне.

Калі да захвату ўлады пролетарская партыя распаляла клясавую барацьбу і вяла лінію на выбух усёй грамады, дык у пэрыод пролетарскай дыктатуры перад партыяй пролетарыяту стаіць пытаньне аб тым, як ужыцца з сялянствам і паволі перапрацаваць яго; пытаньне аб

*) Прынята ў ліпі 1925 году.

тым, як дапусьціць вядомае супрацоўніцтва з буржуазіяй і паволі выцясьняць яе, пытаньне аб тым, як паставіць на службу рэволюцыі тэхнічную і ўсякую іншую інтэлігенцыю і ідэолёгічна адваяваць яе ў буржуазіі.

Такім чынам, хаця клясавая барацьба не прыпыняецца, але яна зьмяняе сваю форму, бо пролетарыят да захвату ўлады імкнецца да зруйнаваньня данай грамады, а ў пэрыод сваёй дыктатуры на першы плян высоўвае „мірна-арганізатарскую работу“.

6. Пролетарыят павінен, захоўваючы, узмацняючы і ўсё пашыраючы сваё кіраўніцтва, займаць адпаведную пазыцыю і на цэлым шэрагу новых вучасткаў ідэолёгічнага фронту. Працэс пранікненьня дыалектычнага матэрыялізму ў зусім новыя вобласьці (біолёгію, психолёгію, прыродазнаўчыя навукі наогул) ужо распачаўся.

Заваёва пазыцыі ў вобласьці мастацкай літаратуры таксама рана ці позна павінна стаць фактам.

7. Трэба памятаць, аднак, што гэтая задача куды больш складаная, чым другія задачы, якія вырашаюцца пролетарыятам, бо ўжо ў межах капіталістычнай грамады рабочая кляса магла падрыхтоўваць сябе да пераможнай рэволюцыі, пабудаваць сабе кадры барацьбітоў і кіраўнікоў і выпрацаваць сабе надзвычайна добрае ідэолёгічнае ўзбраеньне політычнай барацьбы, але яна не магла распрацаваць ні пытаньняў прыродазнаўча-навуковых, ні тэхнічных, а разам з тым гэтая кляса, культурна

прыгнечаная не магла выпрацаваць сваёй мастацкай літаратуры, сваёй асаблівай мастацкай формы, свайго стылю. Калі ў руках у пролетарыяту ўжо цяпер ёсьць беспамылковыя крытэрыі грамадзка-політычнага зьместу любога літаратурнага твору, то ў яе яшчэ няма стала-вызначаных адказаў на ўсе запытаньні адносна мастацкай формы.

8. Вышэйказаным павінна азначацца політыка кіраўнічай партыі пролетарыяту ў вобласьці мастацкай літаратуры. Сюды ў першую чаргу належаць наступныя пытаньні: суадносіны між пролетарскімі пісьменьнікамі, сялянскімі пісьменьнікамі і так званымі „папутчыкамі“ і іншымі; політыка партыі ў адносінах да саміх пролетарскіх пісьменьнікаў; пытаньні крытыкі, пытаньні аб стылі і форме мастацкіх твораў і мэтадах выпрацоўкі новых мастацкіх формаў; урэшце, пытаньні арганізацыйнага характару.

9. Суадносіны між рознымі групамі пісьменьнікаў па іх сацыяльна-клясавым, або сацыяльна-групавым зьмесьце вызначаюцца нашай агульнай політыкай. Аднак, трэба мець тут на ўвазе, што кіраўніцтва ў галіне літаратуры належыць рабочай клясе ў цэлым з усімі яго матэрыяльнымі і ідэолёгічнымі рэсурсамі. Гегемоніі пролетарскіх пісьменьнікаў яшчэ няма, і партыя павінна дапамагчы гэтым пісьменьнікам зарабіць сабе гістарычнае права на гэту гегемонію. Сялянскія пісьменьнікі павінны сустракаць таварыскі прыём і карыстацца нашым бязумоўным падтрымань-

нем. Задача складаецца ў тым, каб пераводзіць іх растучыя кадры на рэйкі пролетарскай ідэолёгіі, зусім, аднак, ня вытраўліваючы з іх творчасці сялянскіх літаратурна-мастацкіх вобразаў, якія і зьяўляюцца неабходнай прадпасылкаю для ўплыву на сялянства.

10. У вадносінах да „папутчыкаў“ неабходна мець на ўвазе: 1) іх дыфэрэнтаванасць; 2) значэнне многіх з іх, як кваліфікаваных „спэцыялістых“ літаратурнай тэхнікі; 3) налічнасць хістанняў сярод гэтага кола пісьменьнікаў. Агульнай дырэктывай павінна тут быць дырэктыва тактычных і бярэжлівых адносін да іх, г. зн. такога падыходу, які забяспечваў-бы ўсе ўмовы для магчыма больш шпаркага іх пераходу на бок камуністычнай ідэолёгіі. Адсяваючы антыпролетарскія і антырэвалюцыйныя элементы (цяпер зусім нязначныя), змагаючыся з формуючайся ідэолёгіяй новай буржуазіі сярод часткі „папутчыкаў“ — сьменавехаўскага толку, партыя павінна цярпіма адносіцца да прамежных ідэолёгічных формаў, цярпліва дапамагаючы гэтыя няўхільна шматлікія формы выжываць у процэсе ўсё больш цеснага таварыскага супрацоўніцтва з культурнымі сіламі камунізму.

11. У вадносінах да пролетарскіх пісьменьнікаў партыя павінна заняць такую пазыцыю: усяляк дапамагаючы іх росту і ўсямерна падтрымліваючы іх і іх арганізацыі, партыя павінна ўсімі сродкамі папярэджваць праявы комчванства сярод іх, як самай згубнай зьявы.

Партыя, менавіта затым, што яна бачыць у іх будучых ідэальных кіраўнікоў Савецкай літаратуры, павінна ўсяляк змагацца супроць лёгкамысленых і пагардлівых адносін да старой культурнай спадчыны, а таксама і да спецыялістых мастацкага слова. Таксама заслугоўвае абгаварэння пазыцыя, якая не дацэньвае самую важнасць барацьбы за ідэювую гегемонію пролетарскіх пісьменьнікаў. Супроць капітулянтства, з аднаго боку, і супроць комчванства, з другога, — такім павінен быць лёзунг партыі. Партыя павінна весьці барацьбу супроць спроб „чыста-оранжэрэйнай пролетарскай літаратуры“. Шырокі ахват зьяў ва ўсёй іх складанасці; не замыкацца ў рамках аднаго заводу; быць літаратурай ня цэху, а вялікай клясы, якая змагаецца і вядзе за сабой мільёны сялян, — такія павінны быць рамкі зместу пролетарскай літаратуры.

12. Вышэй сказаным, агулам і ў цэлым, вызначаюцца задачы *крытыкі*, якая зьяўляецца адной з галоўнейшых выхаваўчых прылад у руках партыі. Ні на хвіліну не здаючы пазыцый камунізму, не адступаючы ні на іёту ад пролетарскай ідэолёгіі, выкрываючы аб'ектыўны клясавы сэнс размаітых літаратурных твораў, камуністычная крытыка павінна бязьлітасна змагацца супроць контрэвалюцыйных праяў у літаратуры, выкрываць зьменавехаўскі лібэралізм і г. д. і ў той жа час выяўляць найвялікшы такт, асьцярожнасць, цярпімасць у вадносінах да ўсіх тых

літаратурных праслоек, якія могуць пайсьці з пролетарыятам і пойдуць з ім. Комуністычная крытыка павінна пазбавіцца ад ужывання тону літаратурнай каманды. Толькі тады яна, гэта крытыка, будзе мець глыбокае выхаваўчае значэньне, калі яна будзе апірацца на сваю *ідэвую* перавагу. Марксыцкая крытыка павінна рашуча выганяць са свайго асяродзьдзя ўсякае протэньнёзнае, паловапісьменнае і самаздавальнае кампаньства. Марксыцкая крытыка павінна паставіць перад сабой лэзунг—вучыцца, і павінна даваць адпор усякай „макулатуры“ і „отсебятине“ ў сваім уласным асяродзьдзі.

13. Распазнаючы беспамылкова грамадзка-клясавы зьмест літаратурных плыняў, партыя цалкам ні ў якім разе ня можа звязаць сябе прыхільнасьцю да якога-небудзь кірунку *ў галіне літаратурнай формы*. Кіруючы літаратурай у цэлым, партыя таксама мала можа падтрымаць якую-небудзь адну фракцыю літаратуры (клясыфікуючы гэтыя фракцыі па рознастайнасьці поглядаў на форму і стыль), як можа яна вырашаць рэзолюцыямі пытаньні аб форме сям'і, хоць у вагульным яна, бязумоўна, кіруе і павінна кіраваць будаўніцтвам новага быту. Усё прымушае дапушчаць, што стыль, адпавядаючы эпосе, будзе ўтвораны, але ён будзе ўтвораны іншымі мэтамі, і вырашэньне гэтага пытаньня яшчэ ня вызначылася. Усялякія спробы звязаць партыю ў гэтым кірунку ў даную фазу культурнага разьвіцьця

краіны павінны быць адкінуты.

14. Дзеля гэтага партыя павінна выказацца за свабоднае саборніцтва розных груповак і плыняў у данай галіне. Усялякае іншае вырашэньне пытаньня было-б казённа-бюрокрытным псэўдоварашэньнем. Таксама нельга дапусьціць дэкрэтам ці партыйнаю пастановаю *легалізаваную монополію* на літаратурна-выдавецкую справу якой-небудзь групы ці літаратурнай арганізацыі. Падтрымліваючы матэрыяльна і моральна пролетарскую і пролетарскасялянскую літаратуру, дапамагаючы папутчыкам і г. д., партыя ня можа аддаць монополіі якой-небудзь з груп, нават самай пролетарскай па сваім ідэёвым зьмесьце: гэта значыла-б загубіць пролетарскую літаратуру перш за ўсё.

15. Партыя павінна ўсямерна выкараняць спробы самароднага і некомпэтэнтнага адміністрацыйнага ўмяшачельства ў літаратурныя справы; партыя павінна паклапаціцца дакладным падборам асоб у тых установах, якія загадваюць справамі друку, каб забясьпечыць сапраўды правільнае, карыснае і тактычнае кіраўніцтва нашаю літаратураю.

16. Партыя павінна паказаць усім працаўніком мастацкай літаратуры на неабходнасьць правільнага разьмежаваньня функцый між крытыкамі і пісьменьнікамі-мастакамі. Для апошніх неабходна перанесьці цэнтр цяжкасьці свайго працы ў літаратурную прадукцыю ў літаральным сэнсе гэтага слова, выкарыстоўваючы пры гэтым

гіганцкі матэрыял сучаснасці. Неабходна звярнуць асаблівую ўвагу і на развіццё нацыянальнай літаратуры ў шматлікіх рэспубліках і абласцях нашага Саюзу.

Партыя павінна падкрэсліць неабходнасць утварэння мастацкай літаратуры, разлічанай на сапраўднага масавага чытача, рабочага і сялянскага; трэба смялей і рашучай парываць з забабонамі барства ў літаратуры і, выкарыстоўваючы ўсе тэхнічныя дасягненні старога майстэрства, выпрацоўваць адпаведную форму, зразумелую мільёнам.

Толькі тады савецкая літаратура і яе будучы пролетарскі авангард змогуць выканаць сваю

культурна-істарычную місію, калі яны развяжучь гэтую вялікую задачу.

Ад рэдакцыі. Рэзолюцыя была прынята яшчэ ў ліпні 1925 году. Аднаю з прычын, выклікаўшых яе, зьяўлялася неабходнасць унесці яснасць у вадносіны партыі да шматлікіх літаратурных арганізацый, з якіх бадай што кожная лічыла сябе найбліжэйшаю да партыі і адзіною, адбіваючую погляд партыі на мастацтва і літаратуру. У беларускім друку рэзолюцыя гэта яшчэ не змяшчалася. Дзеля таго, каб азнаёміць шырокія масы чытачоў з асновамі палітыкі партыі ў пытаннях мастацкай літаратуры, рэдакцыя і друкуе гэту рэзолюцыю.



Заўважаныя памылкі:

(самыя буйныя)

Стар.	Радок	Надрукована	Трэба чытаць
30	15	бялявыя	бялявыя
"	20	застогнуць	застынуць
60	2	доўгажданы	доўгажданым

З Ь М Е С Т

	Стар.
Ад рэдакцыі	3
Ад Усебеларускага Аб'яднання Поэтаў і Письменьнікаў „Маладыя“	5
Літаратурна-мастацкі аддзел	
М. Чарот. Чалавек без барады (апавяданьне)	11
А. Гурло. Далёкае паўстала прад вачамі (верш)	24
У лесе (верш)	25
П. Грус. Кажуць, нехта блудзіць (верш)	27
Нашто мне сьмех (верш)	28
Ал. Дудар. Верасень (верш)	29
М. Зарэцкі. На чыгунцы (апавяданьне)	31
Я. Бобрык. На вазёрах (верш)	48
Алесь Званак. ** (Асфальт і пыл) (верш)	49
** (Павольна, спакойна) (верш)	50
Н. Вішнеўская. ** (Варажыла сэрца) (верш)	51
Ізр. Плаўнік. З цыкля „Асеннія рытмы“ (верш)	52
Я. Туміловіч. Моўчкі мінаюць гадзіны (верш)	53
Ю. Лявонны. Восень (верш)	54
Васіль Каваль. У гарадзкім грукаце (апавяданьне)	55
Тодар Глыбоцкі. Аб „фальшы камэртонаў“	59
З. Прышчэпаў. Пытаньні мэліорацыі	72
Курцкі. Плывучая цытадэль	80
А. Шлюбскі. Русальніца	88
Кніганіс	103
Хроніка	107
Рэзолюцыя ЦК РКП па пытаньнях мастацкай літаратуры	109



ЧЫТАЙЦЕ

— і —



ПАШЫРАЙЦЕ

літаратурна-мастацкую і грамадзна-
політычную часопісь

„МАЛАДНЯК“

на лістапад і сьнежань м-цы

ЦАНА ЗЬНІЖАНА НА 33 ПРОЦ.

Гарантаваны рэгулярны штормесячны выпуск
часопісі ў разьмеры 6 друкаваных аркушаў
(100 стар.)

У часопісі прымаюць удзел выдатнейшыя беларускія
пісьменьнікі, а таксама культурныя і грамадзкія
дзеячы

ПАДПІСКА ПРЫМАЕЦЦА:

да 1-га кожнага м-ца—у рэдакцыі (Менск,
Рэволюцыйная 21), а таксама ва ўсіх пач-
товых аддзяленьнях і кнігарнях Бел. Дзярж.
Выдавецтва

Падпісная плата: на 1 м-ц 50 к., на 2 м-цы 1 р.

Пры падпісцы праз газеты „Савецкая Беларусь“,
„Беларуская Вёска“ і „Чырвоная Зьмена“ разам з
азначанымі газэтамі — падпісная плата — 40 кап.